

وزارت معارف

معینیت نصاب تعلیمی و تربیهٔ معلم

ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی

رهنمای معلم

تعلیم و تربیهٔ اسلامی

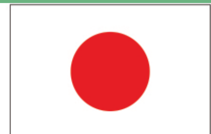
صنف ششم

مذهب جعفری

سال چاپ: ۱۳۹۵ هـ. ش.

د هر ماشوم لپاره
برای هر طفل

وزارت معارف
معینیت انکشاف نصاب تعلیمی و تربیه معلم
ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی
و تألیف کتب درسی

کتاب معلم

(راهنمای تدریس)

تعلیم و تربیت اسلامی

صنف ششم

(مذهب جعفری)

سال چاپ: ۱۳۹۶ هـ . ش.

مؤلف: علیشاه فایق

ادیت علمی: محمدباقر حلیمی (جعفری)

کمیتهٔ نظارت

- دکتور اسدالله محقق معین انکشاف نصاب تعلیمی و تربیهٔ معلم.
- دکتور شیر علی ظریفی رئیس پروژهٔ انکشاف نصاب تعلیمی.
- سرمؤلف عبدالظاهر گلستانی رئیس عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تألیف کتب درسی.

کمپوز و دیزاین: محمد علی نظری

بسم الله الرحمن الرحيم

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی — د بلوخو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان

دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان

په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مودی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

پیام وزیر معارف

سپاس بیکران آفریدگاری را که انسان را در احسن تقویم آفرید و او را قدرت بیان بخشید و به زیور علم و اندیشه آراست و درود بی پایان بر پیامبر مکرم اسلام حضرت محمد مصطفی- صلی الله علیه وسلم- که معلم بزرگ انسانیت است و پیام‌آور رحمت و هدایت و روشنایی.

تعلیم و تربیت نقطۀ آغاز هر تحول و سنگ‌بنای توسعه در هر جامعه است. هدف اصلی تعلیم و تربیت به فعلیت رساندن نیروهای بالقوۀ انسان و شگوفا ساختن استعدادهای درونی وی است.

کتاب درسی یکی از ارکان مهم در فرایند تعلیم و تربیت محسوب می‌شود که همگام با تحولات و پیشرفت‌های علمی نوین و مطابق با نیازمندی‌های جامعه تهیه و تألیف می‌گردد و باید دارای ظرفیت و ظرافتی باشد که بتواند آموزه‌های دینی و اخلاقی را توأم با فرآورده‌های علوم جدید با میتودهای نوین به شاگردان منتقل کند.

کتابی که اکنون در اختیار شما قرار دارد، بر اساس همین ویژه‌گی‌ها تهیه و تألیف شده است. سعی وزارت معارف همواره براین بوده که نصاب تعلیمی و کتب درسی معارف کشور، متکی بر مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و حفظ هویت ملی، مطابق با معیارهای علمی و روش‌های تربیتی نوین بوده، استعدادهای دانش آموزان را در همه زمینه‌های اخلاقی و علمی شگوفا گرداند و قدرت تفکر، ابتکار و حس جستجوگری را در آن‌ها تقویت بخشد. ترویج فرهنگ گفتگو و رواداری، تقویت حس وطن دوستی، مهربانی، گذشت و همبسته‌گی از خواست‌های دیگر وزارت معارف است که باید در کتب درسی متبلور باشد.

کتاب‌های درسی بدون داشتن معلم خوب و مسلکی نمی‌تواند اهداف مورد نظر را بر آورده سازد. معلم یکی از ارکان مهم تعلیم و تربیت و مجری برنامه‌های آموزشی و تربیتی است. از معلمان و آموزگاران خوب، متعهد و دلسوز کشورم که ستیزه با سیاهی و نادانی را پیشۀ خود ساخته اند، صمیمانه آرزومندم که با تطبیق دقیق و مخلصانۀ نصاب تعلیمی، کودکان و جوانان میهن را بسوی فتح قله‌های رفیع دانش، اخلاق و معنویت رهنمون گردند.

کامیابی نظام آموزشی کشور بدون همکاری جدی مردم غیر ممکن است. ازین رو از همه اقشار و افراد ملت شریف افغانستان، بخصوص از خانواده‌ها و اولیای محترم شاگردان خواهشمندم که از هیچگونه همکاری در جهت تحقق اهداف معارف دریغ نورزند. همچنان از همه نویسنده‌گان، دانشمندان، متخصصان تعلیم و تربیت و اولیای محترم شاگردان تقاضا می‌شود که با ارائۀ نظریات و پیشنهادهای سالم و نقدهای سازندۀ خود وزارت معارف را در بهبود هر چه بیشتر کتاب‌های درسی همکاری نمایند.

لازم می‌دانم از تمام مؤلفان دانشمند و کارمندان اداری و فنی وزارت معارف که در تهیه، تألیف، طبع و توزیع این کتاب زحمت کشیده اند و از همه نهادهای ملی و بین المللی که در زمینۀ چاپ و توزیع کتب درسی همکاری نموده اند، قدردانی و تشکر نمایم.

در اخیر از خداوند منان استدعا دارم که به لطف بی‌پایان خود، ما را در تحقق آرمان‌های مقدس معارف یاری رساند. إنه سمیعٌ قریبٌ مجیب.

دکتور اسدالله حنیف بلخی

وزیر معارف

فصل اول: عقاید

بخش اول

کلیّات

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذی خَلَقَ* خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ* اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ* الَّذی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ* عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ یَعْلَمْ*

بخوان به‌نام پروردگارت که آفرید. انسان را از عَلَق آفرید. بخوان، و پروردگار تو کریم‌ترین [کریمان] است. همان کس که به‌وسیله قلم آموخت. آن‌چه را که انسان نمی‌دانست [به‌تدریج به او] آموخت. (علق/ ۱ تا ۵)

مقدمه

جامعهٔ تحصیل کردهٔ افغانستان، به‌خصوص اهالی عرصهٔ تعلیم و تربیت دینی و به‌خصوص آنان که نقش معلم و مربی را در این عرصه دارند، باید لحظه لحظه در بارهٔ شیوهٔ مناسب آموزش و محتوای مناسب آموزشی بیاندیشند و تلاش کنند بهترین محتوا را با برترین شیوه به متعلم و شاگرد القاء نمایند.

به‌نظر می‌رسد در این مجال، اگر چند موضوع را به‌صورت اجمالی توضیح دهیم، مدد و کمکی خواهد بود برای رسیدن به هدف مطرح شده:

اول: رابطه دین و انسان

فهم چگونگی رابطه انسان با دین، نقش بس اساسی در فهم اهمیت و ضرورت تعلیم و تربیت دینی دارد؛ زیرا ضرورت تعلیم و تربیت دینی فرع نیاز انسان به دین است؛ **چون** انسان نیاز همیشگی به دین دارد، بنا بر این تعلیم و تربیت دینی یک امرضروری و بسیار مهم است.

هدف اصلی تعلیم و تربیت، آشناسازی شاگرد و متعلم با نیازهای واقعی و راه‌ها و راهکارهای رفع آن نیازها و یافتن پاسخ مناسب آن نیازها است. اگر متعلمی زبان دری می‌آموزد برای این است که زبان دری یک نیاز واقعی برای ارتباط با آدم‌های دیگر است. آموختن زبان دری متعلم را در ایجاد این ارتباط موفق می‌سازد و سبب می‌شود که او بتواند از دارایی دیگران استفاده کند و برای دیگران نیز مفید باشد.

آیا دین نیز مثل زبان دری تأمین کنندهٔ بخشی از نیازهای ماست؟ برای یافتن پاسخ این پرسش باید خود را بشناسیم، نیازهای خود را بدانیم و دین را نیز بشناسیم.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت: ۱. انسان موجودی است که برای رسیدن به یک منزل مشخص و یک جایگاه خاص آفریده شده است. ۲. انسان در رسیدن به این منزل و جایگاه، نیازمند هدایت الهی است. ۳. دین ابزار هدایت انسان برای رسیدن به آن منزل و تأمین کنندهٔ نیاز او در این جهت است.

البته باید افزود که این هدف‌مندی و نیز نیازمندی به هدایت، خاص انسان نیست؛ بلکه همهٔ موجودات عالم، هدفمند آفریده شده‌اند و نیازمند هدایت‌اند.

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى* الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى* وَ الَّذِي قَدَّرَ فَهَدى؛ نام پروردگار والایِ خود را به پاکی بستای، همان‌که آفرید و هماهنگی بخشید. و آن‌که اندازه‌گیری کرد و هدایت کرد.»[1]

اما تفاوت هدایت انسان با موجودات دیگر در این است که هدایت موجودات دیگر «ایصال الی المطلوب= رساندن به مقصد» است. یعنی خداوند با هدایت غریزی و طبیعی، این موجودات را به هدف و مقصودشان می‌رساند. اما هدایت انسان «ارائة الطریق= نشان دادن راه» است. یعنی راه را به انسان نشان می‌دهد تا خودش انتخاب کند و به مقصد و هدف برسد.

به بیان دیگر انسان موجود مختار و دارای اختیار است و موجود مختار تا کاری را نشناسد و به نتیجه و هدف آن کار پی نبرد، بدان اقدام نخواهد کرد. انسان به‌واسطهٔ عقل خود در بارهٔ هدفی می‌اندیشد و به خوبی آن پی می‌برد و بعد به‌واسطهٔ قلب خود به آن شوق پیدا می‌کند و در مرحلهٔ سوم اراده می‌کند که آن‌را انجام دهد و بعد در مرحلهٔ چهارم بخش‌های مختلف بدن مثل دست، پا، زبان و چشم فعال می‌شود و آن‌را انجام می‌دهد.

دین ابزار آسمانی است که کمال واقعی و راه رسیدن به آن را به پیشگاه عقل معرفی می‌کند و در قلب انسان، ایمان، شوق و اراده را به‌وجود می‌آورد و بدن و جوارح را وادار به عمل می‌نماید. در این زمینه هیچ پدیده و ابزار دیگری جای دین را نمی‌تواند بگیرد و دین یک پدیدهٔ ممتاز و بی‌بدیل است.

بنابراین انسان برای داشتن یک زندگی هدفمند ناچار است دِینی داشته باشد که اگر هیچ دینی نداشته باشد، زندگیش پوچ و بی‌هدف و بس خسته‌کننده و کسالت‌آور خواهد شد. با توجه به این نکته، انسان نه در دورهٔ مدرن و نه در هیچ دورهٔ دیگر، بی‌نیاز از دین نیست، بلکه سخت به آن محتاج است و فقط در سایهٔ دین و تعلیمات دینی است که می‌تواند زندگی پر از امید داشته باشد.

دوّم: فرایند آموزشی مناسب برای تعلیم و تربیت دینی

با توجه به نکاتی که در مسأله نخست مطرح شد، تعلیم و تربیت دینی، همان «هدایت» انسان به شناخت خداوند، معاد، راه و راهنما، ایمان به آن‌ها و عمل به دستورات الهی برای رسیدن به هدف اصلی و غایت زندگی است. بنابراین دینداری ترکیب شناخت، ایمان و عمل و قدم گذاشتن در راهی است که خداوند برای به فعلیت رساندن استعدادهای انسانی، از طریق راهنمایان خود ابلاغ کرده است.

---

[1]- اعلی/ ۱ تا ۳.

پس، تعلیم دینی و آموزش دینداری فقط بیان محتوای دین، به حافظه سپردن جملات و کلمات دینی و استدلال بر صحت آن‌ها نیست و علاوه بر این، ایجاد میل، حُب و شوق و راهنمایی و کمک در انجام عمل صالح را نیز شامل می‌شود. بر این اساس، آموزش دینی باید بتواند علاوه بر عقل، قلب و بدن شاگردان را نیز فعال کند.

برای تحقق این هدف و آرمان، معلمان و مربیان علوم دینی نیازمندند که آموزش و تعلیم را در فرایند خاصی به انجام برسانند که نام آن فرایند، فرایند «تلفیقی» است و در ذیل، به‌صورت خلاصه، با آن آشنا می‌شویم:

فرایند تلفیقی: این فرایند، تلفیقی نامیده می‌شود؛ زیرا تلفیق فرایند «تحول ذهن» و فرایند «تحول رفتار» است. این فرایند با توجه به کل شخصیت انسان انجام می‌شود. شخصیت انسان از سه بعد عقل (نظر)، قلب و عمل تشکیل شده است. بر همین اساس، تربیت و هدایت اصولی انسان، تربیت و هدایت این هر سه بعد است. اگر این سه بُعد متناسب با هم توسعه و تکامل نیابند، تربیت یک بعدی می‌شود.

فرایند تلفیقی سیری است از نظر (عقل) به قلب (ایمان) و عمل و نیز از عمل به قلب و نظر (عقل). به همین جهت، تنظیم محتوای کتب درسی دینی به‌گونه‌ای است که هم امکان حصول تفکر منطقی را نسبت به موضوع فراهم آورد و هم دانش‌آموز و شاگرد به موضوع، نوعی علاقه و دل‌بستگی پیدا کند و هم اعمال و آداب دینی را تجربه نماید.

به بیان ساده‌تر، فرایند تلفیقی یک سیر دو سویه است؛ سیری از اندیشه و فکر به سوی کردار و گفتار و نیز از کردار و گفتار به اندیشه و فکر است. یعنی عقل دانش‌آموز تقویت می‌شود تا درست عمل کند و وقتی درست عمل کرد، اندیشه‌اش بارورتر و غنی‌تر می‌شود.

رویکرد مناسب با این فرایند نیز رویکردی متعادل میان موضوع محور و شاگرد محور است. برای رسیدن به این رویکرد، ضروری است هم به نیازهای فطری و ثابت شاگردان مثل زیباپسندی و حقیقت‌خواهی و هم نیازهای روز و فوری توجه شود. در این صورت، مطالب و موضوعات دینی به‌نحوی نسبتاً منسجم ارایه می‌شوند و شاگردان نیز در آموزش و تعلیم دخیل و درگیر می‌گردند. بعضی از ویژگی‌های این فرایند و رویکرد عبارتند از:

۱. نظر و تفکر مقدمهٔ عمل، و عمل مؤثر بر نظر و تفکر است.
۲. پیوند قلبی با موضوع در نقطهٔ مرکزی آموزش قرار می‌گیرد.
۳. شخصیت واحد انسانی در همهٔ ابعاد مورد ملاحظه است.
٤. میان هم‌بستگی موضوعی و نیازهای جزئی شاگرد تعادل ایجاد می‌شود.
۵. تعداد مفاهیم در محتوای درس‌ها متعادل و متناسب می‌گردد.
٦. معلم در راهنمایی و هدایت نقش مؤثری ایفا می‌کند.

۷. امکان تغییر رفتار و تغییر علاقه حاصل می‌شود.
۸. تکیه بر اطلاعات و حافظه کاهش می‌یابد و آزمون‌ها و امتحانات در حیطهٔ شناختی باقی نمی‌مانند.
۹. برای انجام فعالیت‌های متنوع در صنف و خارج صنف، از قبیل تحقیق، کار هنری و ادبی فرصت‌هایی فراهم می‌شود.

سوّم: ویژگی‌های فکری- فلسفی دنیای امروز

انسانی که محور هدایت است و شاگردی که بناست با فراگیری دروس دینی، مسیر زندگی انسانی خود را بیابد و در این مسیر به حرکت درآید، در حصار انواع عوامل فکری، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی گرفتار است. در دنیای امروز، مبانی فکری و فلسفی خاصی غلبه دارد که زیرساختِ فرهنگ و تمدن امروز را شکل می‌دهد. این امور فکری و فلسفی یکی از جملهٔ همان اقتضائاتی است که تعلیم و تربیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد و نیازهایی را در شاگرد پدید می‌آورد. توجه نکردن به این اقتضائات به‌معنای نشناختن درد و تجویز دوای نامناسب است.

در این نوشتار مختصر شاید توجه به کل تهدیدهایی که در دنیای امروز وجود دارد ممکن نباشد؛ اما از باب «آب دریا را اگر نتوان چشید * هم به‌قدر تشنگی باید چشید» خوب است مواردی از آن را فهرست‌گونه ذکر نماییم و معلم و مربی گرامی را برای فهم و دریافت تفصیل آن به کتب مفصل در این زمینه ارجاع دهیم.

۱- بی‌توجهی به ابعاد معنوی و متعالی وجود آدمی و تبلیغ انسان تک ساحتی.
نگرش دینی خلاف این تفکر است. امام علی (علیه السلام) می‌فرماید:
«أتزعم أنک جرم صغیر   و فیک انطوی العالم الاکبر»
۲- قرار گرفتن علم در جایگاه دین.
۳- احساس خودکفایی و عدم نیاز به غیب.
٤- حذف ارتباط و همبستگی دنیا و آخرت.
۵- تشابه‌گرایی در روابط مرد و زن به اسم تساوی حقوق.
٦- تغییر در معنا و هدف زندگی.
۷- تسخیر و تخریب طبیعت، و تغییر نسبت انسان و طبیعت.

چهارم: آسیب‌های اجتماعی و تعلیم و تربیت دینی

افزون بر موارد ذکر شده در مسألهٔ قبل، آسیب‌های دیگری نیز وجود دارد که نوجوانان و جوانان امروز را تهدید می‌کند. آسیب‌هایی که ممکن است با تغییر شرایط به فرصت بدل شوند.

معلمان و مربیان گرامی، زمانی می‌توانند موفق باشند و تعلیم و تربیت را به‌درستی انجام دهند که متربی و متعلم، شرایط زندگی آن‌ها و همین‌طور آسیب‌های متوجه آن‌ها و فرصت‌های فرا روی آن‌ها را به‌خوبی

بشناسد و برای همهٔ این موارد برنامه داشته باشند. اگر معلمی به دغدغه‌های جوانان بی‌توجه باشد، هنجارها و ناهنجاری‌ها را نشناسد و طرح متناسب با شرایط نداشته باشد، نمی‌تواند نقش آموزگاری و معلمی خود را به‌خوبی ایفا کند.

در این‌جا به برخی از آسیب‌های اجتماعی که جوانان و نوجوانان ما با آن مواجه‌اند اشاره می‌کنیم:

۱– سرعت و تنوع تولیدات فکری و ناتوانی مدیران فکری – فرهنگی کشور در هدایت کردن آن‌ها.

۲– پیش‌تر آمدن بلوغ فکری نسبت به نسل قبل.

۳– ناتوانی در برقراری ارتباط نسل گذشته با نسل جدید (شکاف میان دو نسل).

٤– عدم دست‌رسی نوجوان به معیارهای ملموس و مشخص زندگی دینی.

۵– پایین آمدن سن بلوغ جنسی و پس افتادن تشکیل خانواده.

٦– کم شدن اعتبار ارزش‌ها و سنت‌های اخلاقی گذشته.

۷– توسعه و گسترش رسانه‌های ارتباطاتی و فروریختن حصارهای تفکیک فرهنگی.

پنجم: ویژگی‌های برنامهٔ تعلیم و تربیت دینی

با توجه به آن‌چه تاکنون گفته شد، برنامهٔ تعلیم و تربیت دینی باید با ملاحظهٔ بسیاری از امور صورت پذیرد. تلاش ما نیز بر این بوده که به آن‌ها توجه کنیم و گامی به پیش برداریم. قدم اساسی در این راه، هماهنگی، همراهی و هم‌سویی همهٔ عوامل مؤثر در تعلیم و تربیت است. برنامهٔ درسی، محتوای آموزشی، شیوه‌های ارزیابی و از همه مهم‌تر و مؤثرتر، معلم دینی، باید راه خود را با توجه به همهٔ این امور انتخاب کند.

ویژگی‌های برنامهٔ موجود که با ملاحظات یاد شده در ضمن ۳۸ درس تنظیم گردیده، قرار زیر است:

۱– توجه به مبدأ، معاد، راه و راهنما و نیز هم‌راهان در بخش عقاید. این بخش در ۱۲ درس تنظیم شده است و نمودار کلی دروس بر اساس سورهٔ مبارکهٔ فاتحه تدوین شده است که از بحث پیرامون «مبدأ»؛ یعنی خداوند شروع می‌کند و بعد به «معاد»؛ یعنی روز جزا می‌پردازد و بعد گونه‌های راه و هم‌راهان را معرفی می‌کند و در ضمن، به راهنمایان نیز اشاره می‌نماید.

مبدأ	معاد	راه	هم‌راهان	راهنمایان
خداوند بخشنده، مهربان، تربیت کننده و صاحب روز جزاء	روز پاداش و کیفر	راه راست	نعمت‌داده شدگان	آشنا با مبدأ، معاد، راه و هم‌راه

معلم گرامی و مربی اجمند باید دروس بخش عقاید را بر اساس توسعهٔ شناخت و معرفت شاگرد در این عرصه و تقویت ایمان و عمل او نسبت به این مسایل ارایه نماید. یعنی شاگرد در کنار یادگیری ذهنی و زبانی، باید آن‌چه را فراگرفته است به کار ببندد و به آن عمل کند؛ به‌گونه‌ای که والدین و دیگر همراهان شاگرد این تغییر را در او درک کنند.

۲– توجه به موضوعاتی از احکام اسلامی در بخش احکام. این بخش در ۱۵ درس تنظیم شده است و نمودار کلی دروس بر اساس آیات آغازین سورهٔ مبارکهٔ مؤمنون تدوین شده است. در این آیات، چند حکم به‌عنوان اصول احکام اسلامی دیده شده است که در ذیل مشاهده می‌کنید:

۱. رستگاری از آن مؤمنان است.

۲. مؤمنان همواره با خدایند و در برابر او فروتن و خاضع‌اند.

۳. مؤمنان به دارایی‌های مادی و معنوی خود توجه دارند و از همهٔ این‌ها به‌صورت درست سود می‌برند.

٤. مؤمنان به پاکی خود و مال خود می‌اندیشند و زکات می‌پردازند.

۵. مؤمنان پاک‌دامن هستند و از هر نوع گناهی دوری می‌نمایند.

بنابراین، مؤمن کسی است که افزون بر عقیده به مبدأ، معاد، راه و راهنما، عملش نیز مطابق عقیده‌اش است. خدای خود را خاشعانه می‌پرستد؛ به هر راه و بی‌راهی قدم نمی‌گذارد و کار بیهوده را انجام نمی‌دهد و کارهایش غایت‌مند و هدف‌دار است؛ از انواع آلودگی‌های باطنی و ظاهری دور است و به تمامی پاکی‌های ظاهری و باطنی پای‌بند است.

۳– توجه به موضوعاتی از اخلاق اسلامی در بخش آداب و اخلاق. این بخش در ۱۱ درس تنظیم شده است و نمودار کلی آن بر اساس آیت ۱۹۹ سورهٔ مبارکهٔ أعراف تدوین شده است. این آیت شریفه، متضمن یک برنامهٔ جامع، وسیع و کلی در زمینه‌های اخلاقی و اجتماعی است، به‌طوری که می‌توان همهٔ برنامه‌های مثبت و سازنده و فضائل انسانی را در آن پیدا کرد.

خداوند متعال در این آیت، اصول فضائل اخلاقی را بر طبق اصول قوای انسانی که «عقل»، «غضب» و «شهوت» است در سه قسمت خلاصه کرده است:

۱. فضائل عقلی که نامش «حکمت» است، را در جملهٔ «به [کار] پسندیده فرمان ده» خلاصه کرده است.

۲. فضائل نفسی در برابر طغیان و شهوت که نامش «عفت» است، را در «گذشت پیشه کن» خلاصه نموده است.

۳. تسلط بر نفس در برابر قوه غضبیه که نامش «شجاعت» است، را در «از نادانان رُخ برتاب» بازتاب داده است.

براساس این آیهٔ شریفه، اخلاق تنها یک دارایی نفسی یا یک درک عقلی نیست، بلکه فضیلتی است که تمام ابعاد وجودی انسان در آن، دخیل است و بر اساس آن، شکل می‌یابد. با توجه به این نکته، معلم وظیفه دارد که در کنار تقویت درک عقلی شاگرد، به داراسازی نفس او نیز توجه کند.

ساختار درس‌های کتاب

ساختار درس‌های کتاب به‌گونه‌ای است که در ضمن تدریس، شاگردان باید فعالیت کنند و بخشی از درس را به انجام برسانند.

هر درس در پنج بخش زیر طراحی شده است:

بخش نخست درس، پرسش‌ها است. این بخش برای وادار کردن شاگردان به تفکر در زمینهٔ بحث‌های مطرح شده در درس و ایجاد انگیزه برای توجه بیش‌تر هنگام شنیدن درس است. پرسش‌ها با آرامش و تأمل از جانب معلم مطرح و به شاگرد فرصت داده می‌شود تا در بارهٔ آن فکر کند و پاسخ‌های احتمالی خود را نیز ارایهٔ کند؛ اما پاسخ نهایی معلم به پرسش‌ها، در همین بخش عرضه نمی‌شود و به بخش دوم درس واگذاشته می‌شود.

بخش دوم درس، متن و محتوای درس است. این بخش از سوی معلم گرامی با درنظرداشت بخش نخست، ارایه می‌شود.

بخش سوم که با عنوان «فعالیت» در کتاب درج شده است، مربوط شاگردان است. این بخش به‌صورت گروهی فکر می‌شود و نتیجه فکر گروهی، به‌طور عمومی در صنف ارایه می‌گردد و معلم به‌عنوان ناظر و راه‌نما نقش خود را ایفا می‌نماید.

بخش چهارم که با عنوان «ارزیابی» در کتاب قرار گرفته است، شامل پرسش‌هایی است که توسط معلم طرح و از سوی شاگردان پاسخ داده می‌شود. این بخش برای تحکیم درس در ذهن شاگردان و تقویت بیان آن‌ها است. معلم گرامی با دقت، سوالات را از شاگردان مختلف می‌پرسد، به پاسخ‌های آن‌ها گوش می‌دهد و با هم‌یاری شاگردان دیگر، پاسخ‌های کامل و دقیق را به‌دست می‌آورد.

بخش پنجم «کارخانگی» است. کارخانگی، کار خارج از زمان رسمی درس شاگردان است. کارخانگی توسط خود شاگردان در خانه، کتاب‌خانه یا فضای دیگر انجام می‌شود و به معلم گرامی نشان داده می‌شود. شاگردان برای انجام کارخانگی باید کتاب‌چهٔ منظم و مرتبی داشته باشند و از نوشتن بر روی برگه‌های پراکنده و نامنظم دوری کنند. معلم محترم به‌طور دقیق کارخانگی را می‌بیند و شاگردان را برای به‌سازی و تکمیل آن راه‌نمایی می‌نماید و کارخانگی‌های خیلی خوب یک شاگرد را به دیگران نشان می‌دهد و به این صورت شاگرد فعال را تشویق می‌کند و دیگران را نیز وادار به کار می‌نماید.

نکته: با توجه به آن‌چه بیان شد، ساختار درس‌ها به‌گونه‌ای است که شاگردان زمینهٔ فعالیت دارند و فعالیت آنان اصل است. بخش بزرگ و زیادی از این فعالیت‌ها که در صنف انجام می‌شود، به‌صورتی برنامه‌ریزی شده است که هم سبب تفکر شاگردان و هم باعث فعال شدن توان کار جمعی آنان می‌شود. معلم گرامی این دو نکتهٔ مهم را در ضمن ارائهٔ درس باید در نظر داشته باشد و فعالیت شاگردان را به فعالیت‌های فردی و حفظی و رفتاری صرف تغییر ندهد.

نکات ضروری و توصیه‌های اجرائی برای معلم گرامی

۱. معلم خوب از شیوه‌ها و روش‌های تدریس که در «رهنمای معلم تعلیم و تربیت (مذهب جعفری) صنف دوم» درج شده بود استفاده می‌نماید. روش‌های چون روش هم‌یاری، روش داستان و قصه‌گویی و روش سؤال و جواب.

۲. معلم خوب در ارائه درس، نگاه به شاگردان، وقت گذاری برای شاگردان و دیگر موارد مربوط به شاگردان، عدالت، انصاف و احترام نسبت به شاگردان را مراعات می‌کند.

۳. معلم خوب تعامل پدرانه و مادرانه با شاگردان دارد و از خشونت علیه شاگردان دوری می‌ورزد و ارائه درس را با محبت عجین می‌سازد.

٤. در صنف درسی خوب و موفق، فعالیت‌های تحقیقی و کارهای هنری شاگردان بیش‌تر و زمان تدریس و صحبت‌های معلم محدود و کم‌تر است.

۵. در صنف درسی خوب و موفق، شرکت شاگردان در فعالیت‌ها و ارزیابی‌ها اختیاری نیست، بلکه معلم محترم تمامی افراد و گروه‌ها را بر اساس برگهٔ ارزیابی انتخاب می‌نماید، تا هیچ‌کس تصور نکند که می‌تواند در صنف حضور غیر فعال داشته باشد.

٦. در صنف درسی خوب و موفق، ارزیابی و فعالیت به‌صورت مستمر و دایمی انجام می‌شود.

۷. هر درس در ۲ ساعت ٤۵ دقیقه‌ای ارایه می‌شود و در فعالیت‌ها نیز تمامی شاگردان سهم داده می‌شوند.

۸. کارخانگی‌های هر درس، از تمامی شاگردان توسط معلم گرامی ارزیابی می‌شود و نتیجهٔ ارزیابی در کتابچه کارخانگی آن‌ها درج می‌شود.

۹. با توجه به نکته ۷، کارخانگی نیمی از شاگردان در جلسهٔ اول و کارخانگی نیم دیگر در جلسهٔ دوم مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

فـصل   ا و ل

عقاید

اصول عقاید اسلامی

(مبدأ، معاد، راه و راهنما)

****

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحیمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمینَ* الرَّحْمنِ الرَّحیمِ* مالِکِ یَوْمِ الدِّینِ* إِیَّاکَ نَعْبُدُ وَ إِیَّاکَ نَسْتَعینُ* اهْدِنَا الصِّراطَ الْمُسْتَقیمَ* صِراطَ الَّذینَ أَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ غَیْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَیْهِمْ وَ لاَ الضَّالِّینَ*

به نام خداوند رحمتگر مهربان

ستایش خدا را که پروردگار جهانیان، [خداوند] رحمت‌گر مهربان، مالک [و پادشاه] روز جزا [است]. تو را می‌پرستیم تنها و بس، بجز تو نجوییم یاری ز کس. به راه راست ما را راهبر باش، راه آن‌هایی که برخوردارشان کرده‌ای، همانان که نه درخور خشم‌اند و نه گُم‌گشتگان.

(فاتحه/ ۱-۷)

اگر دین‌داری را چون بِنای محکم و مهندسی شده بدانیم، عقاید، ستون‌ها و اسکلت همان بِنا است. مسلمان واقعی و دین‌دار راستین، برای در اختیار داشتن یک بِناء مستحکم و استوار، تمام همت و توان خویش را صرف شکل‌دهی دُرست این اسکلت می‌نماید. عقاید خود را آگاهانه، دقیق و محکم می‌سازد تا در برابر هر نوع هجمه و فشار آسیب نبیند و محفوظ بماند.

درس‌های موجود در این فصل، کمک و راه‌نمایی است برای ساخت این بِنا و ایجاد این ساختمان ارزش‌مند در شخصیت و وجود شاگردان عزیز که با هم‌یاری معلمان گرامی با شاگردان ایجاد خواهد شد.

این فصل، شامل دوازده درس زیر است که در طول بیست و پنج جلسه درسی (٤٥ دقیقه)، به صورت زیر ارایه می‌شود.

عقـائـد
خداوند (جل جلاله)
خداوند (جل جلاله) شنوا و بینا
توحید افعالی
توحید صفاتی
عصمت انبیاء (علیهم السلام)
امور خارق‌العاده
صاحب خوی نیکو (خلق عظیم)
قرآن کریم
امامان (علیهم السلام) خود را بشناسیم
امام زمان خود را بشناسیم
معاد یا زندگی جاویدان پس از مرگ
بهشت و جهنم

درس اول

خداوند جل جلاله

معلومات تکمیلی

راه شناخت خداوند (جل جلاله) کدام است؟

چگونه می‌توان وجود خدای متعال را اثبات کرد؟

یکی از مسائل بسیار اساسی برای آدمی، مسئلهٔ وجود خدا است. اعتقاد و یا عدم اعتقاد به خدا، در زندگی انسان، بسیار نقش‌آفرین است. اگر کسی به دلیلی، به وجود خدا اعتقاد پیدا کند، تمام اعمال و حرکات او رنگ خاصی به خود می‌گیرد و اگر هم بی‌اعتقاد به خدا باشد، باز اعمال او رنگ و بویی دیگر پیدا می‌کند.

بنابراین، انسان باید قبل از هر شناختی به این مسئله بپردازد که آیا واقعا برای انسان و عالم، خدایی وجود دارد؟ یا این‌که انسان و عالم بر اثر تصادف پدید آمده؟ و آدمی نیز در زندگی هیچ وظیفه و هدفی جز ادامهٔ زندگی و لذت بردن ندارد؟ ازاین‌رو، امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) می‌فرماید: «شناخت خدای متعال بالاترین شناخت‌هاست»[۲] نیز از ایشان نقل شده است که سرلوحهٔ دین، شناخت خدا است: «اول الدین معرفته»[۳]. آدمی نیز با تمام وجود خود، این نکته را می‌یابد که شناخت خدا، در درجهٔ نخست اهمیت قرار دارد.

اولین مسئله در زمینهٔ شناخت خدا، شناخت وجود او است که در قرآن کریم، دلائل زیادی بر آن آمده است که از جملهٔ آن دلایل، پی‌بردن به علت از راه معلول می‌باشد، که به چند نمونهٔ آن اشاره می‌شود:

در سورهٔ حشر آیه ۲٤ می‌فرماید: «هُوَ اللَّهُ الْخالِقُ الْبارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْماءُ الْحُسْنى يُسَبِّحُ لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيم؛ اوست خدای خالق نوساز صورت‌گر [که] بهترین نام‌ها [و صفات] از آنِ اوست. آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است [جمله] تسبیح او می‌گویند و او عزیز حکیم است.»

یعنی این‌که خداوند متعال صورت‌های گوناگونی از انسان‌ها را به رنگ‌های مختلفی، رنگ آمیزی نموده است، دلیلی بر این است که پروردگار و خالق مدبری وجود دارد که انسان‌ها را به رنگ‌ها و صورت‌های مختلفی آفریده است.

در سورهٔ غافر آیه ٦٤ می‌فرماید: «اللَّهُ الَّذی جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَراراً وَ السَّماءَ بِناءً وَ صَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ ذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمين؛ خدا [همان] کسی است که زمین را برای شما قرارگاه ساخت و آسمان را بنایی [گردانید] و شما را صورت‌گری کرد و صورت‌های شما را نیکو

---

[۲]. غرر الحکم، ۹۸٦٤؛ عیون الحکم والمواعظ، ص ٤٨٦، ح ۸۹۸۹.

[۳]. نهج البلاغه، خطبه ۱؛ احتجاج، ۱۱۳/٤٧٣/۱؛ عوالی اللآلی: ۲۱٥/۱۲٦/٤.

نمود و از چیزهای پاکیزه به شما روزی داد. این است خدا، پروردگار شما! بلندمرتبه و بزرگ است خدا، پروردگار جهانیان.»

در سورهٔ حج آیه ۵ در بارهٔ خلقت تدریجی انسان می‌فرماید: «یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنْ کُنْتُمْ فی رَیْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَ غَیْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَیِّنَ لَکُمْ وَ نُقِرُّ فِی الْأَرْحامِ ما نَشاءُ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی ثُمَّ نُخْرِجُکُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّکُمْ وَ مِنْکُمْ مَنْ یُتَوَفَّی وَ مِنْکُمْ مَنْ یُرَدُّ إِلی أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِکَیْلا یَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَیْئاً وَ تَرَی الْأَرْضَ هامِدَةً فَإِذا أَنْزَلْنا عَلَیْهَا الْماءَ اهْتَزَّتْ وَ رَبَتْ وَ أَنْبَتَتْ مِنْ کُلِّ زَوْجٍ بَهیجٍ؛ ای مردم، اگر در بارهٔ برانگیخته شدن در شکّید، پس [بدانید] که ما شما را از خاک آفریده‌ایم، سپس از نطفه، سپس از علقه، آن‌گاه از مضغه، دارای خلقت کامل و [احیاناً] خلقت ناقص، تا [قدرت خود را] بر شما روشن گردانیم. و آن‌چه را اراده می‌کنیم تا مدتی معین در رحم‌ها قرار می‌دهیم، آن‌گاه شما را [به‌صورت] کودک برون می‌آوریم، سپس [حیات شما را ادامه می‌دهیم] تا به حد رشدتان برسید، و برخی از شما [زودرس] می‌میرد، و برخی از شما به غایت پیری می‌رسد به گونه‌ای که پس از دانستن [بسی چیزها] چیزی نمی‌داند. و زمین را خشکیده می‌بینی و [لی] چون آب بر آن فرود آوریم به جنبش درمی‌آید و نمو می‌کند و از هر نوع [رستنی‌های] نیکو می‌رویاند.» این آیات مبارکه، انسان را دعوت به خودشناسی و جهان‌شناسی می‌کند و از این مسیر، خدا را برای انسان می‌شناساند. کافی است انسان، به منی، آن آب بی‌ارزش و بدبو، نگاهی بی‌افکند و نیز نگاهی به آن جوان خوش‌سیما و دل‌بَر نماید، تا دریابد خدایی را که آب بدبو را بدل به این جوان رعنا کرده است. کافی است خشکی پاییزی را در بهاران به‌یاد آریم تا بدانیم که جهان را خدای توانا و دانا است. شاعری همین محتوا را در نظمی درآورده است بدین صورت که:

تبارک بود ایزد بی‌نظیر — که اوست بر آفرینش قدیر
قدیری که از نطفهٔ ناپسند — بیاراسته پیکری دل‌پسند
اَبَر نطفه او نقش دختر کَنید — تو گوئی که چرخ اختر کشید
تبارک بود احسن الخالقین — که سپرم را می‌کند حور عین
ببین قدرت کردگار قدیر — چه‌گونه کند نطفه را شیرگیر
یکی نطفه را نر یکی ماده کرد — لب لعل ماده پر از باده کرد
گِل قیرگون را رخ ماه کرد — به هرچیز وی را دل‌آگاه گرد
تو بنگر به آثار وضع خدای — به پیشانی لعبت دل‌ربای
به سیما یکی مهر تابان بود — به زلفش دل شب نمایان بود
به یک‌جا بدارد شب و روز را — به موی و به روی دل افروز را
نبینی یکی نقش بر نقش‌بند — به ریش همه منکرینش بخند

قبادی آدینه‌وند

تذکر: معلم گرامی مباحث موجود در این بخش را دقیق مطالعه نموده و نکاتی از آن را برای ارایه در صنف یادداشت می‌نماید و ابیاتی از شعر موجود در این بخش را نیز برمی‌دارد.

فصل اول: عقاید

درس : اول

عنوان: خداوند (ج)

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از راه‌های خداشناسی را بشناسند.

۲. شاگردان بتوانند از این راه‌ها به خداشناسی دست یازند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس اول).

نکات مهم رسیدن به هدف:

۱. معلم گرامی در حد توان باید حجره‌ها را به شاگردان معرفی نموده و نحوۀ نظم و همکاری آن حجره‌ها را توضیح دهد.

۲. معلم گرامی از مواردی که دو بخش از حجرات هماهنگی گویا دارند، نام ببرد مثل خوردن و هضم زردگ به واسطۀ حجره‌های دستگاه هاضمه و تقویت حجره‌های بینایی.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختۀ سیاه و تباشیر یا تختۀ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که چگونه می‌توان وجود خدای متعال را اثبات کرد؟	شاگردان در اندازۀ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	دو پاراگراف نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. ابیاتی از شعر موجود در این کتاب (راهنمای معلم) را نیز روی تخته	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند. یکی از شاگردان ابیات نوشته شده بر تخته	۱۲ دقیقه

	می‌نویسد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	را با صدای زیبا می‌خواند.	
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان دو پاراگراف نخست را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه
٥	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱- غذای حجره‌های شنوایی و بینایی را کدام حجره‌ها تهیه می‌کنند؟ ۲- نظم و همکاری بین حجره‌ها چه چیزی را اثبات می‌کند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را می‌خواند و از شاگردان می‌خواهد که آن را با دقت آماده کنند و برای جلسه بعد با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس اول

خداوند (جل جلاله)

(ساعت دوم)

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

هدف کلی: آشنایی با خداوند (جل جلاله)

اهداف جزئی

۱. شاگردان روش و شیوهٔ اثبات وجود خداوند (جل جلاله) بدانند.

۲. شاگردان از این شیوه و روش استفاده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس اول).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما راه شناخت خداوند (جل جلاله) کدام است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس اول را می‌خواند و توضیح می‌دهد. ابیاتی از شعر موجود در این کتاب (راهنمای معلم) را نیز روی تخته می‌نویسد. معلومات	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند. یکی از شاگردان ابیات نوشته شده بر تخته	۱۲ دقیقه

	اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	را با صدای زیبا می‌خواند.	
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت دو نفری انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه
۵	سؤال سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: انسان چگونه و از چه راهی می‌تواند به سعادت برسد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسۀ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس دوم

خداوند (جل جلاله) شنوا و بینا

(ساعت اول)

معلومات تکمیلی

در بخش عقاید کتاب تعلیم و تربیت صنف پنجم، در بارهٔ صفات خداوند (جل جلاله) مطالبی را فهمیدیم و دانستیم که صفات خدای متعال بر دو گونهٔ «ثبوتی» و «سلبی» است. تقسیم دیگری که برای صفات خداوند (جل جلاله) وجود دارد، تقسیم صفات آن ذات پاک به «صفات ذاتی» و «صفات فعلی» است.

۱- صفات ذاتی

صفات ذاتی، آن دسته از صفات خداوند (جل جلاله) است که خدای متعال بدون در نظر گرفتن چیزی بیرون از ذاتش، به آن‌ها متصف می‌شود. به بیان دیگر، برای اتصاف خداوند (جل جلاله) به آن صفات، نفس ذات خداوند (جل جلاله) کفایت می‌کند و نیازی به لحاظ کردن امری بیرون از ذات خداوند (جل جلاله) و سنجش آن با ذات او نیست. صفاتی مانند حیات و قدرت از این قبیل اند. اگر در عالم هستی غیر از ذات خداوند (جل جلاله) هیچ موجود دیگری نباشد، و تنها او باشد، می‌توان او را حی و قدیر خواند و او را به این صفات متصف نمود.

۲- صفات فعلی

در برابر صفات ذاتی، صفات فعلی است که تا امری بیرون از ذات خداوند (جل جلاله) فرض نشود، خدای متعال به آن صفات متصف نمی‌شود. بنابراین، صفات فعلی، صفاتی هستند که برای اتصاف ذات به آن‌ها تنها لحاظ ذات خداوند (جل جلاله) کفایت نمی‌کند، بلکه باید چیز دیگری غیر از ذات خداوند (جل جلاله) باشد، و رابطهٔ آن با ذات در نظر گرفته شود.

مثلاً اگر هیچ موجودی خلق نشده باشد، خداوند (جل جلاله)، «خالق» گفته نمی‌شود، و اگر هیچ مخلوقی مکلف به تکالیف الهی نباشد، و خداوند (جل جلاله) هیچ تکلیفی بر عهدهٔ کسی ننهاده باشد، خداوند (جل جلاله) «شارع» گفته نمی شود، و اگر هیچ بنده‌ای خداوند (جل جلاله) را معصیت نکرده باشد و خداوند او را نبخشیده باشد، از خداوند به «غفور» یاد نمی‌شود.

از این‌جا دانسته می‌شود که صفاتی مانند خالق، شارع و غفور، جزء صفات فعلی به شمار می‌آیند و تفاوت‌های عمده میان صفات ذاتی و صفات فعلی عبارت‌اند از:

۱- صفات فعلی صفاتی هستند که ذات با لحاظ فعل خود و در مقایسه با آن، به آن صفت متصف می‌شود، یعنی این صفات از مقام فعل خداوند (جل جلاله) برگرفته و انتزاع می‌شوند، بر خلاف صفات ذاتی که از مقام ذات بدست می‌آیند.

۲- صفات فعلی قابل نفی و اثبات‌اند؛ بدین معنا که در شرایطی از خداوند (جل جلاله) نفی و در شرایط دیگر برای خداوند (جل جلاله) اثبات می‌شوند. به بیان دیگر، اثبات و نفی هر یک از آن‌ها برای خداوند (جل جلاله) ممکن است. خداوند (جل جلاله) پیش از آفرینش زمین، «خالق زمین» نبود، ولی پس از آفرینش آن، می‌توان گفت خداوند (جل جلاله) خالق زمین است. اما صفات ذاتی همیشه برای ذات خداوند ثابت‌اند و هرگز از او نفی نمی‌شوند و خداوند (جل جلاله) از ازل تا ابد، دارنده و صاحب این صفات و متصف به آن‌هاست.

اما صفات ذاتی خداوند(جل جلاله)

صفات ذاتی خداوند (جل جلاله) زیاد است که به‌صورت نمونه به چند صفت اشاره می‌شود:

۱- علم: خدای متعال بر همه چیز آگاه است و هیچ پدیده‌ای از علم او غایب و پنهان نیست. آن‌چه در گذشته روی داده و آن‌چه در آینده روی خواهد داد، از کوچک و بزرگ، همه و همه برای خداوند (جل جلاله) معلوم و روشن است.

۲- قدرت: قدرت یکی از صفات ذاتی و ثبوتی خداوند (جل جلاله) است. خداوند (جل جلاله) قادر مطلق است؛ یعنی هر پدیدهٔ ممکنی را که بخواهد ایجاد می‌کند و آن پدیده موجود می‌شود و اگر بخواهد ایجاد نمی‌کند و آن پدیده موجود نمی‌شود.[٤]

۳- حیات: مترادف فارسی حیات (زنده بودن) است، و موجود حی یعنی موجود زنده. معمولاً وقتی که ما «حیات» را در مورد موجودات زندهٔ دیگر (زنده‌جان‌های مادی) به‌کار می‌بریم، بدین معنا است که آن موجود زنده دارای رشد، نمو، تغذیه، تولید مثل، حس و حرکت می‌باشد. ممکن است که یک عده حیات را در مود خداوند (جل جلاله) از این گونه حیات بدانند. و این همان قیاسی است که بشر را در مورد خداشناسی، به اشتباه می‌اندازد؛ زیرا صفات خداوند (جل جلاله) را با صفات خود مقایسه می‌کند.

اما حیاتی که در مورد خداوند (جل جلاله) به‌کار برده می‌شود عبارت از علم و قدرت است. بنابراین وجودی که دارای علم و قدرت بی‌پایان باشد، حیات بی‌پایان دارد. حیات خداوند (جل جلاله) مجموعهٔ علم و قدرت اوست؛ در حقیقت به‌واسطهٔ علم و قدرت است که موجود زنده از غیر زنده تشخیص داده می شود، و نمو، تغذیه و تولید مثل از آثار موجودات ناقص و محدود اند.[٥]

---

[٤]. علی شیروانی؛ درسنامهٔ عقاید، صفحه ٩٤- ١٠٠.

[٥]. ناصر مکارم شیرازی و دیگران؛ تفسیر نمونه، جلد ٢، صفحه ٢٦٣.

٤- سمع و بصر (شنوایی و بینایی): تمام دانشمندان مسلمان، خداوند را به اوصاف «سمیع» و «بصیر» ستوده‌اند، و این به‌خاطر آن است که این اوصاف به‌صورت مکرر در متن قرآن مجید و روایات معصومین (علیهم السلام) آمده است. ولی در تفسیر آن، در میان آن‌ها گفتگو است؛ محققان بر این عقیده‌اند که سمیع و بصیر بودن خداوند، چیزی جز علم و آگاهی آن ذات متعالی نسبت به «شنیدنی‌ها» و «دیدنی‌ها» نیست. البته این دو واژه از آن‌جا که در آغاز برای قوهٔ شنوائی و بینائی ما وضع شده، همیشه همراهی «گوش» و «چشم» را با خود دارد، ولی واضح است این الفاظ هنگامی که در مورد خداوند به‌کار می‌روند، از مفاهیم جسمانی و آلات و ابزار مادی، مجرد و برهنه می‌شوند، چرا که ذات پاک او مافوق جسم و جسمانیات است. بنابراین «سمیع» و «بصیر» صفت‌های مستقل و جداگانه برای خداوند (جل جلاله) نیستند، بلکه جزء صفت علم هستند.[٦]

نقش باور به سمیع و بصیر (عالم) بودن خداوند در زندگی انسان مؤمن

شناخت انسان نسبت به شمول علم الهی نسبت به همه چیز و همه حرکات و نیز تمامی باطن و ظاهر و اندیشه و رفتار، به این معنا خواهد بود که انسان در برابر خداوندگاری قرار دارد که چیزی بیرون از علم او نیست. (سبا، ٤٨) باور و اقرار به چنین علم الهی آثار زیاد در زندگی بشر به‌جا می‌گذارد. این‌گونه است که آدمی برخی از امور را به سبب باور به علم و قدرت الهی کنار می‌گذارد و برخی دیگر از اعمال و رفتار را نیز برای ایجاد رضایت و خشنودی او به‌جا می‌آورد.

از آن‌جایی که خداوند به انسان و اندیشه ها و رفتارهایش علم شهودی و حضوری دارد، می‌داند که توجه‌یابی انسان به علم الهی موجب می‌شود تا در زندگی خود هرگز به سوی بُخل گرایش نیابد؛ زیرا انسان زمانی به بُخل دُچار می‌شود که از آیندهٔ خویش هراسان باشد و از تأمین امنیت، آسایش و آرامش خود احساس خوف و ترس کند. اما اگر انسان به این آگاه باشد که همه چیز را خداوند می‌داند، می‌بیند و می‌شنود و مدیریت می‌کند و چیزی بیرون از مشیت و اراده او نیست.

بنابراین، معلم گرامی باید از تمام ابزارهای موجود در صنف و محیط شاگرد و نیز از تمام توان خود استفاده نماید که شاگردان را با صفات خداوند (جل جلاله)، به‌خصوص علم آن ذات مقدس و علم خاصش، یعنی «سمع» و «بصر» آشنا نماید.

---

[٦]. همان.

فصل اول: عقاید

درس : دوم

عنوان: خداوند شنوا و بینا

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

هدف کلی: آشنایی با صفات خداوند (جل جلاله)

اهداف جزئی

۱. آشنایی شاگردان با صفت‌های سمع و بصر (شنوا و بینا)

۲. شاگردان این صفات خداوند (جل جلاله) را در زندگی خود، مورد توجه و عمل قرار دهند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس دوم).

نکات مهم رسیدن به هدف:

۱. معلم گرامی به صورت خلاصه اقسام صفات خداوند (جل جلاله) را بیان نماید.

۲. معلم گرامی صفت علم را توضیح داده و برای علم به دیدنی‌ها و شنیدنی‌ها مثال بیاورد.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید خداوند متعال چگونه است و چه صفاتی دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	دو پاراگراف نخست درس را می‌خواند و	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت	۱۰ دقیقه

	توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	به درس گوش می‌دهند.	
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان دو پاراگراف نخست را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۵ دقیقه
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱- سمیع و بصیر بودن خداوند متعال به چه معنا است؟ ۲- دانستن این‌که خدای متعال سمیع و بصیر است، چه تأثیری بر زندگی ما دارد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول: عقاید

درس : دوم

عنوان: خداوند شنوا و بینا

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

هدف کلی: آشنایی با صفات خداوند (جل جلاله)

اهداف جزئی

۱. آشنایی شاگردان با جای‌گاه این شناخت در زندگی انسان.

۲. آشنایی شاگردان با نمونه‌های از افرادی که به این صفات خداوند توجه داشته‌اند و زندگی شان بر آن اساس ساخته شده است.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس دوم).

نکات مهم رسیدن به هدف:

۱. معلم گرامی به جای‌گاه و نقش ایمان در زندگی انسان تأکید می‌کند.

۲. معلم گرامی انسان‌هایی را نام می‌برد که عالم را «محضر خدا می‌دانسته‌اند» و هرگز گناه نمی‌کرده‌اند مثل پیامبران (علیهم السلام).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما آشنا شدن با صفات خداوند متعال،	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

	بهخصوص شنوایی و بینایی، چه تاثیری بر زندگی انسان دارد؟		
۳	ادامهٔ درس دوم را میخواند و توضیح میدهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه میکند.	سخنان معلم را میشنوند. با دقت به درس گوش میدهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان میخواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان میخواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت میکند.	یکی از شاگردان درس را، همانگونه که معلم خواسته است، میخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح میکنند. فعالیت درسی را انجام میدهند.	۱۳ دقیقه
٥	سؤال سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح میکند: چرا بعضی آدمها آشکارا گناه نمیکنند اما در خلوت گناه میکنند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک میکند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب میدهند و در صورت نیاز از معلم کمک میگیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان میخواند و از آنان میخواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش میدهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس سوم

توحید افعالی

(ساعت اول)

معلومات تکمیلی

توحید افعالی؛ یعنی اعتقاد به این‌که تمام جهان و کلیهٔ أعمال (اعم از عمل اختیاری و غیر اختیاری) با علت و معلولش، فعل و کار خدا (جل جلاله) و ناشی از اراده او است. هیچ کس در افعال او از قبیل خالقیت، رازقیت و غیره شریک نیستند. تمام آن‌چه وجود می‌یابد، اعم از فعل اختیاری مانند سخن گفتن، راه رفتن یا غیر اختیاری مانند درخشش خورشید، لرزش دست مرتعش، فعل و کار خداوند متعال است.

نقش انسان در افعال اختیاری

اما این سؤال که بنابراین «انسان در افعال اختیاری خودش چه نقشی دارد»؟ و یا این‌که «خدا در افعال اختیاری انسان چه نقشی دارد»؟ با از جانب مکتب‌ها و فرقه‌های مختلف، جواب‌های گوناگون یافته است. مکتب اهل‌حدیث و اشعری، منکر نقش انسان شده و انسان را «مجبور» می‌دانند. معتزله در این قبیل موارد، فاعلیت خداوند را نفی کرده و انسان را همه‌کاره دیده است و راه «تفویض» را در پیش گرفته است. اما مکتب امامیه راه وسط و اعتدالی را رفته و قائل به «اختیار» انسان شده است.

نظر امامیه

«امامیه» (پیروان مکتب دوازده امامی) معتقد است که وجود اختیار یک چیز بدیهی است و هر انسانی آن را در خود درک می‌کند. همهٔ ما احساس می‌کنیم که در همان هنگام که تشنه‌ایم و انگیزه‌ای برای نوشیدن آب داریم، باز می‌توانیم آب ننوشیم. همهٔ ما توقع داریم، مردم دارای هر فرهنگ و تربیت و انگیزه‌ای که باشند به قوانین اجتماعی که حافظ حقوق همه است، احترام بگذارند و اگر کسی حرمت قوانین را بشکند، ناراحت می‌شویم، او را سرزنش می‌کنیم و گاه او را به محکمه می‌کشانیم. اگر عقیده به جبر درست باشد، تمام این کارهای ما ظالمانه و بی‌دلیل است. خلاصه همهٔ ما آزادی اراده را احساس می‌کنیم و میان دست لرزان و دستی که به اختیار حرکت می‌کند فرق می‌گذاریم.

اختیاری هست ما را بـــــی‌گمان   حس را منکر نتانـــــی شد عیان
اختیار خود ببین جبـــــری مشو   راه گم کردی، به ره آ، کج مرو
اختیاری هست در مـا ناپـــــدید   چون دو مطلب دید آید در مزید
زآنکه محسوس است ما را اختیار   خوب می‌آید بر او تکلیفِ کار

درک وجدانی به‌جای حس بود   هر دو در یک جدول ای عَم می‌رود[7]

حتی فلاسفه‌ای که از نظر تفکر و عقیده طرف‌دار مکتب جبرند، در عمل، اصل آزادی ارادهٔ بشر را پذیرفته‌اند و به همین دلیل اگر کسی به حق آن‌ها تجاوز کند، فریاد می‌زنند و داد می‌خواهند و شکایتش را به محکمه می‌برند.

امامیه اما وجود اختیار در انسان را به معنای بی‌تأثیری فاعلیت و علم خداوند نمی‌دانند و معتقد نیستند که انسان موجود لجام‌گسیخته، سرخود و «مُفَوَّض» باشد. ایشان باور دارند که اختیار انسان در طول اختیار و انتخاب تکوینی خداوند (جل جلاله) قرار دارد. یعنی فاعلیت خداوند متعال در مرحله بالاتر و پیش‌تر از فاعلیت انسان قرار دارد و به وجود خالص یک چیز بدون هر نوع قید و بندی[8] تعلق می‌گیرد و به هیچ وجه در تعارض با فاعلیت انسان نیست. «توحید افعالی» در نظر امامیه همین معنا است.

[7]. مثنوی، دفتر پنجم.
[8]. کار محمد یا کار زهرا، کار+محمد یا زهرا است. یعنی زهرا و محمد قید کارند.

فصل اول: عقاید

درس : سوم(ساعت اول)

عنوان: توحید افعالی

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با تعریف توحید افعالی

۲. یافتن مواردی از فاعلیت خداوند (جل جلاله) در زندگی و کارهای خود.

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت اول درس سوم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بینند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱- آیا مفهوم توحید افعالی را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	پاراگراف نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان پاراگراف نخست را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۵ دقیقه

	دهند.	را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: توحید افعالی خداوند متعال به چه معنا است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسۀ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول: عقاید

درس : سوم (بخش دوم)

عنوان: توحید افعالی

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با دلیل توحید افعالی خداوند.

۲. پذیرفتن توحید افعالی خداوند (جل جلاله) و رعایت آن در زندگی.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس سوم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما خداوند متعال چگونه بر تمامی کارها تأثیرگذار است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس سوم را می‌خواند و توضیح می‌دهد. بیت‌های از شعر موجود در این کتاب را با خط زیبا (با همکاری یکی از شاگردان زیبانویس) روی تخته می‌نویسد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند. شعر را با صوت زیبا می‌خوانند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش	یکی از شاگردان درس را،	۱۳ دقیقه

	از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام می‌دهند.	
۵	سؤال دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: دلیل عمدهٔ توحید افعالی خداوند متعال کدام است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس: چهارم

توحید صفاتی

معلومات تکمیلی

۱- آیا خداوند متعال صفت ذاتی دارد یا ندارد؟

۲- آیا صفات ذاتی خداوند متعال عین ذات اوست یا زائد بر ذات او؟

در پاسخ به این پرسش‌ها سه دیدگاه وجود دارد. عده‌ای باور دارند که خداوند (جل جلاله) صفت ذاتی ندارد و ذاتش نائب از صفات ذاتیش است. عدهٔ دیگر معتقداند که خداوند دارای صفات ذاتی زائد بر ذات خود است. اما امامیه معتقد است به «توحید صفاتی» است.

توحید صفاتی یعنی، اعتقاد به این‌که صفات ذاتی خداوند (جل جلاله) عین ذات او و عین یک‌دیگراند. همان‌گونه که ذات او ازلی و ابدی و نامحدود است، صفات ذاتی او هم‌چون علم و قدرت نیز ازلی و ابدی می‌باشد و این چنین نیست که مثل انسان و صفاتش، صفات خداوند متعال زاید بر ذاتش بوده و جنبه عارض و معروض داشته باشد، بلکه عین ذات اوست.

به‌طور مثال، اگر می‌گوییم خدا عالم است، به این معنا نیست که علم خدا بر ذاتش عارض شده، بلکه به این معناست که خدا عین علم است، اما در بارهٔ موجودی مانند انسان، صفات علم و قدرت، خارج از ذات و حقیقت وجود او می‌باشد؛ زیرا در زمانی، این صفات را ندارد و در زمانی دیگر آن‌ها را می‌یابد. از سوی دیگر، صفات خدا نیز از یک‌دیگر جدا نبوده، بلکه هر یک از صفات او عین دیگری است؛ یعنی، حقیقت علم او غیر از قدرتش نیست؛ بلکه سراسر وجود او، علم و قدرت و دیگر صفات ذاتی او می‌باشد و تمام صفات او عین یکدیگرند. قرآن کریم در مقام بیان پیراسته دانستن خداوند متعال از هرگونه توصیف شرک آلود می‌فرماید: «سُبْحانَ رَبِّکَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا یَصِفُونَ[۹]؛ منزه است پروردگارت؛ پروردگار باعزت (و قدرت)، از توصیف‌هایی که آنان می‌کنند.

یعنی خداوند پاک، صفاتش مانند صفات دیگر موجودات نیست. بلکه صفات آن وجود مقدس، چون ذاتش بی‌نهایت و یگانه است.

ابوبصیر می‌گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می‌فرمود: «لَمْ یَزَلِ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ رَبَّنا وَالْعِلْمُ ذاتُهُ وَلامَعْلُومَ وَالسَّمْعُ ذاتُهُ وَلامَسْمُوعَ وَالْبَصَرُ ذاتُهُ وَلامُبْصَرَ وَالْقُدْرَةُ ذاتُهُ وَلامَقْدُورَ...[۱۰]؛ پیوسته خدای ما عالم و علم او عین ذاتش بوده، با این‌که معلومی (جهان) نبود و شنوایی و بینایی و توانایی عین ذات او بود، هرچند چیزی از شنیدنی‌ها و دیدنی‌ها و آن‌چه متعلق قدرت قرار گیرد، وجود نداشت«.

---

[۹]. الصافات/ ۱۸۰.

[۱۰]. توحید صدوق/ ۱۳۹، ح ۱.

دلیل امامیه بر این دیدگاه

خداوند وجودی نامحدود و بی‌نهایت از هر جهت است؛ از این‌رو، هیچ صفت کمالی بیرون از ذات او وجود ندارد و هر چه هست، در ذات او جمع است. و اگر صفات ما همانند علم و قدرت، زاید بر ذات ما هستند، دلیل آن محدودیت ماست که روزی فاقد آن‌ها و روزی دارنده آن‌ها هستیم و نیز هریک از صفات علم و قدرت در وجود ما جدای از یک‌دیگرند؛ چرا که قدرت (مادی) مربوط به جسم و علم مربوط به روح ماست. اما در ذات نامحدود خداوند، که کمال مطلق می‌باشد و دومی برای او قابل تصور نیست، هیچ صفتی خارج از آن نمی‌توان تصور کرد.

حضرت امام علی (علیه السلام) در نفی صفات زاید بر ذات خداوند می‌فرماید: «مَنْ وَصَفَهُ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَ مَنْ عَدَّهُ فَقَدْ ابْطَلَ ازَلَيتهُ وَ مَنْ قالَ كَيْفَ فَقَدِ اسْتَوْصَفَهُ وَ مَنْ قالَ ايْنَ فَقَدْ حَيَّزَهُ، عالِمٌ اذْ لا مَعْلُومَ وَ رَبٌّ اذْ لا مَرْبُوبَ وَ قادِرٌ اذْ لا مَقْدُورَ[11]؛ کسی که او را (به صفات زاید بر ذات) توصیف نماید، او را محدود دانسته و کسی که او را محدود داند، او را شمارش کرده و کسی که او را شمارش کند، ازلی بودن او را ابطال نموده و کسی که بگوید چگونه است، او را (به صفات زاید بر ذات) توصیف کرده و کسی که بگوید کجاست، مکانی برای او قرار داده است. دانا و پروردگار و توانا بوده، آن‌گاه که معلوم و پرورده شده و مقدوری نبوده. (زیرا ذات او عین کمالات است)».

معلم گرامی برای دریافت دلائل بیش‌تر به کتاب‌های مفصل در این زمینه که نام‌های برخی از آن‌ها در آخر کتاب درج شده است، مراجعه نماید.

[11]. نهج البلاغه/ خطبه ۱.

فصل اول: عقاید

درس : چهارم (بخش اول)

عنوان: توحید صفاتی

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با معنای توحید صفاتی

۲. دانستن تفاوت علم و قدرت انسان با علم و قدرت خداوند متعال

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس چهارم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بینند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا معنای توحید صفاتی را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	دو پاراگراف نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان دو پاراگراف نخست را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۵ دقیقه

	دهند.	را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: معنای اول توحید صفاتی چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول: عقاید

درس : چهارم (بخش دوم)

عنوان: توحید صفاتی

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با مفهوم و مصداق صفات خداوند متعال

۲. درک تفاوت مفهوم و مصداق

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت دوم درس چهارم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا معنای مفهوم و مصداق و تفاوت آن دو را بلدید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس چهارم را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

	انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	را به صورت گروهی انجام می‌دهند.	
۵	سؤال دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: آیا قدرت و علم خداوند متعال یک چیز است؟ چرا؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس پنجم

عصمت انبیاء

معلومات تکمیلی

یکی از باورهای ما مسلمانان، عصمت تمامی انبیاء (علیهم السلام) می‌باشد. عصمت در لغت به معنای «نگه داشتن» و «خودداری کردن» است و در نظر متکلمین، دوری نمودن از کارهایی است که دین، آن‌ها را گناه ونافرمانی خداوند متعال دانسته و انجام آن را ممنوع کرده است.

انسان معصوم، انسانی است که مانند دیگران دارای اختیار است، در شرایط و موقعیت‌های مختلف قرار می‌گیرد، در محیط اجتماعی با فراز و نشیب‌های گوناگون روبرو می‌شود و با انسان‌های دیگر روابط متقابل برقرار می‌کند؛ اما در همه حالات و در تمام شرایط، هرگز گرفتار گناه، عصیان و خطا و سهو نمی‌شود.

اما سؤال اساسی این است که:

چرا پیامبران (علیهم السلام) معصومند؟

دلیل اصلی عصمت پیامبران (علیهم السلام)، علم خاص ایشان است. پیامبران بزرگوار، جایگاه خالق هستی و نیز حضور آن ذات پاک را در تمام مکان‌ها و زمان‌ها می‌دانند و نیز حقیقت گناهان را، آن‌گونه که هست، درک می‌کنند و می‌بینند. به‌عنوان نمونه، پیامبران می‌دانند و می‌بینند که غیبت یک انسان مؤمن، خوردن گوشت جنازهٔ اوست. هرکس دیگری هم اگر این وضعیت را مثل پیامبران درک کند، از آن وضعیت دوری می‌کند و هرگز فکر انجام آن را در سر خود نمی‌پروراند. ایشان نیز می‌دانند که هرکاری انسان انجام می‌دهد، خدای متعال شاهد و ناظر است و آن را می‌بیند.

عصمت پیامبران (علیهم السلام) دلایل دیگری نیز دارد که در ذیل به چند نمونهٔ اشاره می‌شود:

۱. حکمت خداوند (جل جلاله): ما عقیده داریم که آفریدگار جهان، دانا وحکیم است؛ بنابراین چگونه امکان دارد که فرد دانا و حکیم، انسانی را به پیروی از فرد گنه‌کار، فراموش‌کار و بداخلاق دستور دهد.

۲. الگو بودن پیامبران (علیهم السلام): خداوند در قرآن کریم، پیامبران را به‌عنوان الگوی نیکو معرفی کرده است. چگونه امکان دارد که یک انسان گنه‌کار و خطاکار، بتواند الگوی نیکو برای دیگران باشد.

۳. ضرورت اعتماد به پیامبران (علیهم السلام): هدایت انسان و حرکتش در مسیر دُرست و راست فرع پیروی از رسولان الهی است. پیروی و فرمان‌بَری انسان از پیامبران و نیز الگو قرار دادن ایشان، فرع اعتماد به پیامبران است. انسان زمانی به پیامبران الهی اعتماد می‌کند و می‌تواند اعتماد کند که آنان معصوم از هر نوع گناه، خطا، سهو و نسیان باشند.

هدف اصلی بعثت پیامبران (علیهم السلام) تربیت انسان است؛ چنان‌که خداوند در آیه‌های مختلف به این نکته تأکید کرده است. یکی از عوامل مؤثر تربیت این است که موجبات گرویدن مردم به مربی در او جمع

باشد، مثلاً اگر مربّی دارای گفتار شیرین و سخنی فصیح و منطقی استوار باشد، ولی اگر در وجود و صفحات زندگی او عوامل تنفر انگیزی وجود داشته باشد که موجب دوری مردم گردد، در این صورت هدف بعثت تأمین نشده و مقصود به دست نمی‌آید.

بزرگ‌ترین عامل تنفر مردم از یک رهبر، این است که گفتار و کِردار او را متضاد ببینند. در این صورت نه تنها راهنمائی‌های او ارزش را از دست می‌دهد، بلکه اساس نبوت او نیز متزلزل می‌شود.

به‌عنوان نمونه اگر معلمی شاگردانش را به نظم، نظافت و عاقل بودن دعوت کند، اما خودش دیر به صنف بیاید؛ با لباس کثیف و سر و صورت نَشُسته سر درس حاضر شود و یا در قریه و کوچهٔ خود با همه خشونت کند و جاهلانه سخن بگوید، طبیعی است که سخنش بی‌اثر خواهد بود.

بر این اساس پیامبران (علیهم السلام) باید پیش از بعثت و در هنگام بعثت گِرد گناهان نگردند، و پاک‌ترین و بهترین در میان مردم و اجتماع عصر خود باشند.

درس : پنجم (بخش اول)

عنوان: عصمت انبیاء (ع)

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با اهمیت عصمت أنبیاء (علیهم السلام)

۲. تلاش برای الگوگیری از پیامبران معصوم (علیهم السلام)

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس پنجم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که پیامبران الهی معصوم هستند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۵ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: آیا مردم به حرف آدم دروغ‌گو اعتماد می‌کنند؟ چرا؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : پنجم (بخش دوم)

عنوان: عصمت انبیاء (ع)

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با دلائل عصمت أنبیاء (علیهم السلام)

۲. توجه به رعایت این دلائل در رابطهٔ با معلم و پدر و مادر

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس پنجم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما دلیلی برای معصوم بودن پیامبران الهی دارید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: آیه شریفهٔ «أطیعوا...» چه چیزی را اثبات می‌کند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس ششم:

امور خارق العاده

معلومات تکمیلی

خارق‌العاده

پدیده‌هایی که در این جهان، پدید می‌آید، به‌صورت معمول از راه اسباب و عللی است که با آزمایش‌های گوناگون، قابل شناخت می‌باشد؛ مانند اکثریت قریب به اتفاق پدیده‌های فیزیکی و کیمیایی و بیولوژیکی و روانی. ولی در موارد نادری، پاره‌ای از این پدیده‌ها بگونهٔ دیگری تحقق می‌یابد که نمی‌توان تمام اسباب و علل آن‌ها را به‌وسیله آزمایش‌های حسی شناخت و شواهدی یافت می‌شود که در پیدایش این‌گونه پدیده‌ها نوعِ دیگری از عوامل، مؤثر است مانند کارهای شگفت انگیزی که مرتاضان، انجام می‌دهند و متخصصان علوم مختلف، گواهی می‌دهند که این کارها براساس قوانین علوم مادی و تجربی، انجام نمی‌یابد. چنین اموری را «خارق‌العاده» می‌نامند.

خارق‌العاده‌های الهی

امور خارق‌العاده را می‌توان به دو بخش کلی، تقسیم کرد: یکی اموری که هر چند اسباب و علل عادی ندارد، اما اسباب غیرعادی آن‌ها کم و بیش در اختیار بشر قرار می‌گیرد و می‌توان با آموزش‌ها و تمرین‌های ویژه‌ای به آن‌ها دست یافت؛ مانند کارهای مرتاضان. بخش دیگر، کارهای خارق‌العاده‌ای است که تحقق آن‌ها مربوط به اذن و اجازهٔ خاص الهی می‌باشد، و اختیار آن‌ها به‌دست افرادی که ارتباط با خدای متعال ندارند سپرده نمی‌شود و از این‌روی دارای دو ویژگی اساسی است. ۱- قابل تعلیم و تعلّم (یاددهی و یادگیری) نیست و ۲ تحت تأثیر نیروی قوی‌تری قرار نمی‌گیرد و مغلوب عاملِ دیگری واقع نمی‌شود. این‌گونه خوارق عادت، مخصوص بندگان برگزیدهٔ خداست و هرگز در دام گُم‌راهان و هَوس‌بازان نمی‌افتد.

چند نکته

۱- البته معجزه و کرامت هر دو از امور خارق‌العاده الهی شمرده می‌شود که قابل تعلیم و تعلّم نیست و تحت تأثیر نیروی قوی‌تری واقع نمی‌شود و مخصوص بندگان خاص خداست. پس انسان‌هایی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) یا امام (علیه السلام) نیستند هم می‌توانند اعمال خارق عادت داشته باشند که به آن‌ها کرامت می‌گوییم.

۲- «خرق عادت» «خرق علت» نیست؛ بلکه عبور از علت‌هایی است که برای ما شناخته شده هستند. خرق علت از نظر عقلی ممکن نیست و محال است. اما خرق عادت از نظر عقلی اشکال ندارد، مثل «شفا یافتن مریض و بیمار» بدون استفاده از دواهای معمولی.

۳. خرق عادت ثابت می‌کند که در عالم غیر از علل و اسبابی که ما به رسمیت می‌شناسیم، اسباب و عللی نیز وجود دارند که ما آن‌ها را نمی‌شناسیم.

فصل اول: عقاید

درس : ششم (بخش اول)

عنوان: امور خارق العاده

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با امور خارق‌العاده

۲. تشخیص امور خارق‌العاده از امور غیر خارق‌العاده

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس ششم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که امور خارق‌العاده به چه چیزهایی گفته می‌شود؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۵ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: امر خارق‌العاده چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : ششم (بخش دوم)

عنوان: امور خارق العاده

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با گونه‌های امور خارق‌العاده

۲. آشنایی شاگردان با برخی از ویژگی‌های معجزه

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس ششم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا به‌نظر شما امور خارق‌العاده علت و سببی دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: علامت‌های معجزه کدام‌اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس هفتم

خوی نیکو

معلومات تکمیلی

اهمیت و ضرورت «خوی نیکو»

پیروزی پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) هر چند با تأیید و کمک الهی بود، ولی عوامل زیادی از نظر ظاهر داشت که یکی از مهم‌ترین آن‌ها جاذبهٔ اخلاقی پیامبر گرامی بود. آن‌چنان صفات عالی انسانی و مکارم اخلاق در او جمع بود که دشمنان سرسخت را تحت تاثیر قرار می‌داد، و به تسلیم وادار می‌کرد، و دوستان را سخت مجذوب می‌ساخت.

بلکه اگر این را معجزه اخلاقی پیامبر گرامی اسلام بنامیم اغراق نگفته‌ایم، چنان که نمونه‌ای از این معجزه اخلاقی در فتح مکه نمایان گشت: هنگامی که مشرکان خون‌خوار و جنایت‌پیشه که سالیان دراز هر چه در توان داشتند بر ضد اسلام و شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به کار گرفتند، در چنگال مسلمین گرفتار شدند، پیغمبر گرامی بر خلاف تمام محاسبات دوستان و دشمنان فرمان عفو عمومی آن‌ها را صادر کرد، و تمام جنایات آن‌ها را به دست فراموشی سپرد، و همین سبب شد که به مصداق «يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْواجاً» فوج فوج مسلمان شوند.

در باره حُسن خُلق پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و عفو و گذشت و عطوفت و مهربانی و ایثار و فداکاری و تقوای آن حضرت (صلی الله علیه و آله و سلم) داستان‌های زیادی در کتب تفسیر و تواریخ آمده است که همه آن‌ها ما را از بحث‌مان خارج می‌کند، ولی همین قدر باید بگوئیم: که در حدیثی از حسین بن علی (علیهما السلام) آمده است که می‌گوید: «از پدرم امیر مؤمنان علی (علیه السلام) در بارهٔ ویژگیهای زندگی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و اخلاق او سؤال کردم، و پدرم به‌صورت مفصل به من پاسخ فرمود، در بخشی از این حدیث آمده است:

رفتار پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با همنشینانش چنین بود که دائما خوش‌رو، خندان و ملایم بود، هرگز خشن، سنگ‌دل، پرخاش‌گر، بدزبان، عیب‌جو و مدیحه‌گر نبود، هیچ‌کس از او ناامید نمی‌شد، و هر کس به در خانه او می‌آمد ناامید بازنمی‌گشت: سه چیز را از خود رها کرده بود: مجادله در سخن، پرگویی و دخالت در کاری که به او مربوط نبود، و سه چیز را در مورد مردم رها کرده بود: کسی را مذمت نمی‌کرد، و سرزنش نمی‌فرمود، و از لغزش‌ها و عیوب پنهانی مردم جستجو نمی‌کرد.

هرگز سخن نمی‌گفت مگر در مورد اموری که ثواب الهی را امید داشت، در موقع سخن گفتن به قدری نفوذ بیان داشت که همه سکوت اختیار می‌کردند و تکان نمی‌خوردند، و به هنگامی که ساکت می‌شد آن‌ها به سخن درمی‌آمدند، اما نزد او هرگز نزاع و مجادله نمی‌کردند ... هر گاه فرد غریب و ناآگاهی با خشونت

سخن می‌گفت و درخواستی می‌کرد تحمل می‌نمود، و به یارانش می‌فرمود: هر گاه کسی را دیدید که حاجتی دارد به او عطا کنید، و هرگز کلام کسی را قطع نمی‌کرد تا سخنش پایان گیرد[۱۲].»

آری اگر این اخلاق کریمه و این ملکات فاضله نبود آن ملت عقب مانده جاهلی و آن جمع خشن انعطاف ناپذیر در آغوش اسلام قرار نمی‌گرفتند، و به مصداق «لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ» همه پراکنده می‌شدند.

چه خوب است که این اخلاق اسلامی امروز زنده شود و در هر مسلمانی پرتوی از خلق و خوی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) باشد. به یقین برای زنده‌سازی این اخلاق اسلامی، معلمان گرامی و مربیان ارجمند، اصلی‌ترین نقش و مهم‌ترین جایگاه را دارند. تنها راه رهایی مسلمانان از جنگ و بدبینی، تحقق همین اخلاق کریمه پیامبر اسلام در جامعه است.

روایات اسلامی نیز در این زمینه چه در باره شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و چه در باره وظیفهٔ همه مسلمین فراوان است که در این‌جا به چند روایت اشاره می‌کنیم:

۱- در حدیثی آمده است که پیامبر ص فرمود: «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق؛ من برای این مبعوث شده‌ام که فضائل اخلاقی را تکمیل کنم».

۲- در حدیث دیگری از آن حضرت آمده است: «انما المؤمن لیدرک بحسن خلقه درجهٔ قائم اللیل و صائم النهار؛ مؤمن با حسن خلق خود به درجه کسی می‌رسد که شب‌ها به عبادت می‌ایستد، و روزها روزه‌دار است.»

۳- و باز از همان حضرت آمده است که فرمود: «ما من شیء اثقل فی المیزان من خلق حسن؛ چیزی در میزان عمل در روز قیامت سنگین‌تر از خلق خوب نیست.»[۱۳]

این احادیث و احادیث متعدد دیگر نشان می‌دهد که خوی نیکو، ارزش بسیار زیادی در شریعت اسلام دارد و انسان مسلمان باید خوی نیکو داشته باشد.

---

[۱۲]. معانی الاخبار، صفحه ۸۳ (با کمی تلخیص).

[۱۳]. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، جلد ۲٤، صص ۳۷۸ تا ۳۸۰.

فصل اول: عقاید

درس : هفتم (بخش اول)

عنوان: صاحب خوی نیکو

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. آشنایی شاگردان با خُلق حسن پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم)

۲. شاگردان این ویژگی مثبت اخلاقی را در وجود خود نیز محقق سازند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس هفتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بینند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: شما چه‌اندازه با شخصیت رسول گرامی اسلام آشنایی دارید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۵ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: اخلاق پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) چگونه بود؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول: عقاید

درس : هفتم (بخش دوم)

عنوان: صاحب خوی نیکو

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای «خُلق» و دلیل نفوذ بیان پیامبر گرامی اسلام را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند اخلاق نیکو داشته باشند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس هفتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما می‌دانید پیامبر گرامی اسلام چه اخلاقی داشت؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱- خُلق به چه معنا است؟ ۲- خداوند متعال دلیل جمع شدن آدم‌ها را در اطراف پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) چه دانسته است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس هشتم

قرآن‌کریم

معلومات تکمیلی

تفاوت قرآن با سایر کتاب های آسمانی

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَاَنزَلنا اِلَیکَ الکِتبَ بِالحَقّ مُصَدِّقًا لِما بَینَ یَدَیهِ مِنَ الکِتبِ ومُهَیمِنًا عَلَیهِ...؛ این کتاب (قرآن) را به حق بر تو فرو فرستادیم، در حالی که کتاب‌های پیشین را تصدیق می‌کند و حافظ و نگاه‌بان آن‌هاست. »[١٤] به یقین کتاب‌های آسمانی در مسائل اصولی با یک‌دیگر هماهنگی دارند و در پی تربیت و تکامل انسانند، ولی در مسائل دیگر، به مقتضای تکامل تدریجی بشر، باهم تفاوت‌هایی دارند و هر آیین تازه، مرحله بالاتری را می‌پیماید و برنامهٔ جامع‌تری دارد. [١٥] قرآن کریم آخرین کتاب آسمانی است که برای هدایت انسان از جانب خداوند متعال فرو فرستاده شده است. پیش از این کتاب، کتاب‌های دیگری از خداوند (جل جلاله) با همین هدف نازل شده است. تورات، زبور و انجیل معروف‌ترین آن کتاب‌ها هستند.

اما یک مطلب اساسی را که باید بدانیم، تفاوت‌های قرآن کریم با آن کتب پیشینی است که در ذیل به برخی از آن تفاوت‌ها پرداخته شده است:

١. قرآن کریم معجزه جاویدان پیامبر گرامی (صلی الله علیه وآله) است که کسی مانند آن را نیاورده و نمی‌تواند بیاورد، ولی تورات و انجیل معجزه نبوده و نیستند.

٢. قرآن دارای دو نزول بوده است: اوّل: «نزول دفعی و جمعی» که از سوی خداوند متعال یک‌جا بر قلب پاک پیامبراکرم (صلی الله علیه وآله) در ماه مبارک رمضان و شب قدر نازل شده است. دوم: «نزول تدریجی» که بر اساس شرایط و حوادث و نیازها، طی ٢٣ سال فرو فرستاده شده است،[١٦] ولی تورات و انجیل فقط یک نزول (دفعی) داشته است.[١٧]

٣. قرآن موجود در دست ما، همان قرآن اصلی و کلام خداست که بر پیامبر (صلی الله علیه وآله) نازل و زیر نظر آن حضرت جمع‌آوری شده و به‌صورت کتاب درآمده و بدون کم و زیاد به دست ما رسیده است، زیرا نگهبانی از آن را خود خداوند متعال به عهده گرفته است که «اِنّا نَحنُ نَزَّلنَا الذِّکرَ وَاِنّا لَهُ لَحفِظون؛ ما قرآن را نازل کردیم و به‌طور قطع نگه‌دار و حافظ آنیم.»[١٨] ولی تورات و انجیل فعلی این‌گونه نیستند.

---

[١٤]. المائده/ آیه ٤٨.
[١٥]. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ٤، ص ٤٠١.
[١٦]. همان، ج ٢١، ص ١٤٩ و علامه طباطبایی، المیزان، ج ٢، ص ١٨.
[١٧]. فضل طبرسی، جوامع الجامع، ج ١، ص ١٦٩.
[١٨]. حجر، آیه ٩.

شواهد تاریخی و دلائل دیگر نشان می‌دهد که تورات و انجیل اصلی از بین رفته و فقط قسمت‌هایی از آن دو کتاب آسمانی را پیروان حضرت موسی و عیسی (علیهما السلام) مدت‌ها بعد از وفات آن‌ها نوشته‌اند که آن هم متأسفانه با خرافات فراوان آمیخته شده است. بنابراین، تورات و انجیل فعلی مجموعهٔ کتاب‌های تاریخی است که به وسیلهٔ یهودیان و مسیحیان نوشته شده، نه این‌که کتاب آسمانی حضرت موسی و عیسی (علیهما السلام) باشند.[١٩]

٤. محتوا و معارف قرآن کریم با تورات و انجیل متفاوت است و اصلاً با آن دو قابل مقایسه نیست؛ زیرا:

الف) آن‌چه از زمینه‌های گوناگون فکری، اعتقادی، بینش‌های بنیادی، نظام‌های رفتاری فردی، اجتماعی، مادّی، معنوی، دنیایی، آخرتی و... در تکامل فرد و جامعه نقش داشته، در قرآن بیان شده و معارف آن، با فطرت و سرشت مشترک انسان‌ها هماهنگ است؛ بدین جهت از فراگیری و جامعیت خاصی برخوردار بوده و همگانی، همیشگی و همه جایی است.[٢٠]

ب) اصول معارف و مفاهیم قرآن، بر پایهٔ عقل و منطق مشترک و همگانی انسان استوار است و اساس تعالیم اسلام بر مدار جهل‌ستیزی و عقل‌انگیزی، تقلیدزدایی و تحقیق‌پروری، پندارسوزی و دانش‌سازی، می‌چرخد.[٢١]

ج) قرآن، با نگرشی واقع بینانه به حقیقت وجود انسان و منطبق بر فطرت او و بدور از افراط و تفریط، اهداف زندگی او را در یک طبقه‌بندی منظمِ مقدماتی، متوسط، عالی و نهایی، سامان و انتظام می‌بخشد که تمام استعدادهای ذاتی او پرورش یافته، خاستگاه‌های وجودی او به شیوهٔ معتدل و هماهنگ ارضا گردد. بر همین اساس، دنیاپرستی و دل‌سپردگی به آن را مورد نکوهش قرار داده و دنیاگریزی و سرکوب تمایلات طبیعی و مادّی را مطرود می داند.[٢٢]

د) قرآن، از اختلاف و تناقض پیراسته است، در حالی که تورات و انجیل نه‌تنها، هیچ یک از این ویژگی‌ها را ندارند، بلکه محتوای آن دو آمیخته با خرافات و نسبت‌های ناروا به پیامبران الهی است.

٥. کتاب مقدس (انجیل و تورات و...) مثل قرآن کریم «سوره» ندارد. به جای سوره دارای «باب» می‌باشند و هر «بابی» آیاتی را در بر دارد. این تقسیم به فصول و باب در سال ١٢٢٦ میلادی و شماره‌گذاری جملات به عنوان آیه در سال ١٥٥١ میلادی انجام گرفت، در حالی‌که تقسیم قرآن کریم به سوره و آیه توسط خود پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) انجام شده است.

---

[١٩]. تفسیر نمونه، ج ٢، ص ٤٢١ ـ ٤٢٥.

[٢٠]. محمدباقر سعیدی روشن، علوم قرآن، ص ١١٣ ـ ١٢٦.

[٢١]. آل عمران/ آیه ١٦٤. یونس/ آیه ١٠٠. مائده/ آیه ١٠٤. نحل/ آیه ٤٣. انعام/ آیه ١١٦. مجادله/ آیه ١١.

[٢٢]. عنکبوت/ آیه ٦٤. اعراف/ آیه ٣٢.

درس : هشتم (بخش اول)

عنوان: قرآن کریم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از ویژگی‌های قرآن کریم را بدانند.

۲. شاگردان نام‌های کتاب‌های آسمانی دیگر را بدانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس هشتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد دو سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱- آیا نام‌های کتاب‌های آسمانی پیامبران (علیهم السلام) را می‌دانید؟ ۲- آیا به‌نظر شما قرآن با دیگر کتب آسمانی تفاوت دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ	یکی از شاگردان درس را،	۱۵ دقیقه

	درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: تفاوت‌های اساسی قرآن کریم و سایر کتب آسمانی کدام است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : هشتم (بخش دوم)

عنوان: قرآن کریم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای «جاویدانی بودن قرآن» را بدانند.

۲. شاگردان به‌تفاوت‌های بین قرآن کریم و دیگر کتب آسمانی توجه نمایند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس هشتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: تفاوت قرآن با کتب آسمانی دیگر چیست؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
٥	سؤال دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: «قرآن کریم جاودانی است»، به چه معنا است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول

درس نهم

امامان خود را بشناسیم

معلومات تکمیلی

آموزه امامتِ امامان دوازده‌گانه از اعتقادات بنیادی شیعه دوازده امامی است و در منابع روایی، نصوص متعددی از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و ائمه (علیهم السلام) در تأیید آن موجود است. در قرآن کریم نیز آیات متعددی بر امامت امامان (علیهم السلام) دلالت دارد که از آن میان می‌توان به آیه اولی الامر (النساء/ ۵۹)، آیه تطهیر (الاحزاب/ ۳۳)، آیه ولایت (المائده/ ۵۵)، آیه اکمال (المائده/ ۳) و آیه تبلیغ (المائده/ ٦٧) اشاره کرد.

علاوه بر احادیث شیعی، در میان اهل سنت نیز احادیثی مبنی بر وجود ۱۲ نقیب یا امام پس از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، تداول داشته است. در طول قرن اول هجری، از برخی از اصحاب رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، احادیثی با مضمون بشارت به ۱۲ امام پس از آن حضرت، در محافل گوناگون نقل می‌شده است. از میان آن احادیث، حدیث «جابر بن سمره» که در صحیح بخاری و صحیح مسلم نیز نقل شده‌اند از بیش‌ترین شهرت برخوردار است؛ در این حدیث بیان شده که امیران (امامان یا خلفا) پس از پیامبر ۱۲ نفر هستند و همه ایشان از قریش‌اند.[۲۳]

دوره امامت امامان دوازده‌گانه با رحلت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در سال ۱۱ قمری و به امامت رسیدن حضرت علی (علیه السلام) آغاز شده، و بدون انقطاع تاکنون ادامه یافته است. از ٢٦٠ قمری، پس از درگذشت امام حسن عسکری (علیه السلام) و انتقال امامت به فرزند ایشان، امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه)، امامت از حالت ظهور به حالت غیبت تبدیل شده، و دورۀ بلند امامت آن حضرت تماماً در حال غیبت بوده است.

شاگردان عزیز با امامان اول تا هشتم در صنف‌های قبلی آشنا شده‌اند. در این درس با امامان نهم، دهم و یازدهم آشنا می‌شوند.

امام محمد تقی (علیه السلام)

امام نهم پس از پدر بزرگوار خود به امر خداوند (جل جلاله) و معرفی گذشتگان خود به امامت رسید. این امام بزرگوار به هنگام درگذشت پدر خود در مدینه بود، مأمون وی را به بغداد- که آن روز پایتخت خلافت بود- احضار کرده و در ظاهر به او ابراز محبت بسیار نمود، تا آن‌جا که دختر خود را به ازدواج وی درآورد.

---

[۲۳]. بخاری، ج۸،ص۱۲۷؛ مسلم، ج۳،ص۱۴۵۲-۱۴۵۳؛ ابوداود، ج۴،ص۱۰۶؛ ترمذی، ج۴،ص۵۰۱.

مأمون امام را در بغداد نگه‌داشت و در حقیقت می‌خواست به این وسیله، امام را از خارج و داخل منزل تحت مراقبت کامل درآورد. پس از مدتی ایشان به مدینه بازگشت و تا آخر عهد مأمون در مدینه بود. پس از درگذشت مأمون، معتصم زمام خلافت را به دست گرفت و دوباره امام را به بغداد احضار کرده و تحت نظر گرفت. سرانجام آن حضرت با تحریک معتصم و به دست همسر خود مسموم شده و شهید شد.[۲۴]

امام هادی (علیه السلام)

امام دهم در طول زندگی خود با ۷ نفر از خلفای عباسی، مأمون، معتصم، واثق، متوکل، منتصر، مستعین و معتز معاصر بوده است.

متوکل در سال ۲۴۳ هجری قمری در اثر بدگویی‌هایی که از امام کرده بودند، آن حضرت را از مدینه به سامرا– که آن روز پایتخت خلافت بود– جلب کرد و پس از ورود آن حضرت به سامرا در ظاهر اقداماتی بر علیه حضرت انجام نداد ولی در پشت صحنه تا می‌توانست در فراهم آوردن وسائل اذیت و هتک آن حضرت کوتاهی نمی‌کرد و بارها به منظور قتل یا هتک، امام را احضار کرده و به امر وی خانه‌اش را تفتیش نمودند.

متوکل در دشمنی با خاندان رسالت در میان خلفای عباسی نظیر نداشت و به‌ویژه با علی (ع) دشمن سرسخت بود و آشکارا ناسزا می‌گفت و مرد مقلدی را موظف داشت که در بزم‌های عیش، تقلید آن حضرت را درآورد. در سال ۲۳۷ هجری دستور داد قبه ضریح امام حسین را در کربلا و همچنین خانه‌های بسیاری که در اطرافش ساخته بودند، خراب کرده و با خاک یکسان نمودند. امام دهم به شکنجه و آزار متوکل صبر می‌فرمود تا وی درگذشت و پس از وی منتصر و مستعین و معتز روی کار آمدند و به دسیسه معتز، آن حضرت مسموم و شهید شد.[۲۵]

امام حسن عسکری (علیه السلام)

امام یازدهم پس از درگذشت پدر بزرگوار خود به امر خدا و براساس تعیین پیشوایان گذشته به امامت رسید و هفت سالی که امامت کرد به واسطه سخت‌گیری بیرون از اندازه خلافت، با تقیه بسیار شدید رفتار می‌کرد. در به روی مردم حتی عامه شیعه بسته جز خواص شیعه کسی را به ملاقات نمی‌پذیرفت، با این‌حال اکثر اوقات زندانی بود. سبب این همه فشار این بود که اولًا: در آن زمان جمعیت شیعه زیاد شده و قدرتشان به حد قابل توجهی رسیده بود و این‌که شیعه به امامت قائلند برای همگان روشن و آفتابی شده بود و امامان نیز شناخته می‌شدند و از این روی خلافت بیش از پیش ائمه را تحت مراقبت درآورده و از هر راه بود با نقشه‌هایی مرموز در محو و نابود کردن ایشان می‌کوشید. ثانیاً: می‌دانستند که خواص شیعه برای

---

[۲۴]. طباطبائی، شیعه در اسلام، ص۲۲۵.
[۲۵]. همان. ص ۲۲۵ تا ۲۲۷.

امام یازدهم فرزندی معتقدند و او را همان مهدی موعود می‌دانند که به موجب اخبار متواتر شیعه و سُنی، پیامبر اکرم(ص) از وجود او خبر داده بود.

بدین سبب امام یازدهم بیشتر از سایر ائمه تحت مراقبت بود و خلیفه وقت تصمیم قطعی گرفته بود که به هر طریق شده به امامت شیعه خاتمه بخشد. همین‌که بیماری امام یازدهم را به خلیفه وقت گزارش دادند، طبیب نزد آن حضرت فرستاد و چند تن از معتمدان خود و چند نفر از قضات را به منزلش گماشت که پیوسته ملازم وی و مراقب اوضاع داخلی منزل باشند و پس از شهادت امام نیز خانه را تفتیش و توسط قابله‌ها کنیزان آن حضرت را معاینه کرد و تا دو سال مأمورین خلیفه به دنبال پیدا کردن فرزند آن حضرت مشغول فعالیت بودند تا به کلی نومید شدند.[٢٦]

[٢٦]. همان، ص ٢٢٧ تا ٢٢٩.

درس : نهم (بخش اول)

عنوان: امامان خود را بشناسیم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان امامان نهم و دهم را بشناسند.

۲. شاگردان بتوانند از آن پیشوایان انسان الگو بگیرند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس نهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با همکاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد دو سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱- محل شهادت و دفن امام دهم کجاست؟ ۲- آیا امام نهم را می‌شناسید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۵ دقیقه

	فعالیت درسی را انجام دهند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: مدت امامت امام دهم و یازدهم به ترتیب چند سال بود؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل اول: عقاید

درس : نهم (بخش دوم)

عنوان: امامان خود را بشناسیم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان امام یازدهم را بشناسند.

۲. شاگردان به آن امام به عنوان الگو نگاه کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس نهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا نام امام یازدهم را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱- چرا امام دهم و یازدهم از مدینه به سامراء آمدند؟ ۲ چرا امام یازدهم را «عسکری» می‌گویند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : دهم

عنوان: امامان خود را بشناسیم

معلومات تکمیلی

امام زمان(عجل الله تعالی فرجه) کیست؟ چگونه او را بشناسیم و بشناسانیم؟

مهدی موعود، امام عصر (علیه السلام) فرزند امام حسن عسکری (علیه السلام) است. مادر او، بانویی به نام ریحانه است که به او نرگس، سوسن و صیقل گفته می‌شود.

درباره ویژگی‌ها و خصوصیات مهدی موعود، مطالب فراوانی در روایات آمده است؛ از جمله این‌که او از امت پیامبر، آل محمد، فرزندان ابوطالب، بنی‌هاشم، نسل پیامبر (صلی الله علیه وآله)، عترت نبی، ذوی القربی و اهل بیت رسول خدا و از ذریه و فرزندان پیامبر است. همچنین او از فرزندان علی بن ابی طالب، فاطمه زهرا، امام حسین و امام حسن عسکری‌علیهم السلام است.

از ویژگی‌ها و صفات اخلاقی «مهدی موعود» این است که او اهل عبادت و شب زنده‌داری، قناعت، زهد و ساده زیستی، قیام و جهاد، عدالت و احسان، خشوع و خضوع، صبر و بردباری، علم و دانایی، ظلم ستیزی و حق باوری است. یکی از خصوصیات مهم او در روایات، عدالت گستری و دادگری و برکندن ریشه ستم و بیداد از جهان است؛ به حدی که همگان از عدل او بهره‌مند خواهند شد. یکی از نمودهای مهم زندگی امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه)، پنهان زیستی او و دارابودن دو غیبت (صغری و کبری) است.

ظهور و قیام او از کنار خانه خدا و شهر مکه آغاز می‌گردد و به هدایت و راهنمایی انسان‌ها می‌پردازد او پس از اتمام حجت با تمامی سرکشان و ستمگران، به مبارزه با آن‌ها می‌پردازد. حضرت مهدی (عج) ابتدا به تشکیل حکومت جهانی و نصب حاکمان می‌پردازد. آن گاه شروع به اصلاح جامعه می‌کند و در این زمینه به رشد و بالندگی فکری و اخلاقی انسان‌ها همّت می‌گمارد و زمینه‌های تعالی و شکوفایی معنوی و مادی جوامع را فراهم می‌سازد. عمران و آبادانی سراسر زمین را فرا می‌گیرد و طبیعت خرّم و پر ثمر می‌شود. ترازوی قسط و عدالت، در جامعه گسترده شده و مساوات و برابری حاکمیت می‌یابد. رفاه و امنیت و آرامش مردم تأمین و نیازهای مختلف آنان برطرف می‌شود. آیین یکتاپرستی رایج و دین اسلام در کل جهان گسترش می‌یابد. معنویت، عقلانیت و عدالت فراگیر می‌شود و از نورانیت و زیبایی ویژه‌ای برخوردار می‌گردد.

شناخت امام زمان

دلائل اهمیت شناخت امام زمان (علیه السلام):

۱- شرط اسلام واقعی:

بر اساس روایات مختلف، از جمله حدیث «من مات و لم یعرف امام زمانه، مات میتة جاهلیة»، شناخت امام عصر، شرط اسلام است و اگر کسی بدون شناخت امام از دنیا برود، گویا از اسلام واقعی و اصیل بی‌بهره بوده است.

۲- رسیدن به هدایت واقعی:

شناخت امام عصر (عجل الله تعالی فرجه)، چراغ هدایت و رمز دین‌داری است و نتیجه آن، دستیابی به راه راست، خداشناسی، حق‌شناسی و راه کمال و سعادت است.

۳- رسیدن به ثواب یاری او:

بر اساس بعضی از روایات، شناخت امام زمان (عجل الله تعال فرجه) و باور قلبی به او، باعث نزدیکی هر چه بیش‌تر انسان به او می‌شود. اگر با این معرفت از دنیا برود، از پاداش‌های بی‌شماری برخوردار خواهد شد که یکی از آن‌ها درک ثواب یاری امام عصر (علیه السلام) در زمان ظهور است؛ یعنی، چنین شخصی، همچون کسی است که در لشکر آن حضرت بوده و یا زیر پرچم او نشسته است.

برخی از راه‌های شناخت معصومین (علیهم السلام) موارد زیر است:

۱- مطالعه تاریخ زندگانی آنان؛ مطالعه سرگذشت و سیره آنان.

۲- مطالعه و تفکّر در سخنان ایشان.

باتوجه به این نکات، آشناسازی شاگردان و متعلمین با امام زمان (عج الله تعالی فرجه) از وظائف مهم معلمان گرامی و مربیان محترم است که باید به‌صورت دقیق و اصولی و با استفاده از منابع اصیل به انجام برسد.

فصل اول: عقاید

درس : دهم (بخش اول)

عنوان: امامان خود را بشناسیم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان باید امام زمان خود را بشناسند و اهمیت این شناخت را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند از آن پیشوای انسان الگو بگیرند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس دهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختۀ سیاه و تباشیر یا تختۀ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما امام زمان خود را می‌شناسید؟	شاگردان در اندازۀ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمۀ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمۀ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت	۱۵دقیقه

		درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱- نام و نام پدر امام زمان (عج) چیست؟ ۲- غیبت صغرای امام زمان (عج) چه زمان شروع و چه زمان ختم شد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسۀ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : دهم (بخش دوم)

عنوان: امامان خود را بشناسیم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان دلائل غیبت امام زمان (علیه السلام) را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند برای ظهور امام زمان (علیه السلام) آمادگی بگیرند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس دهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: چرا باید در هر زمانی یک امام معصوم وجود داشته باشد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دیگر موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: چرا امام زمان (عج) غیبت کرد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : یازدهم

عنوان: معاد

معلومات تکمیلی

یکی از عقایدی که ما مسلمانان داریم، اعتقاد به مسأله معاد و زندگی پس از مرگ است. این مسئله به قدری مهم است که از دیر زمانی مورد بحث و گفتگو در میان انسان‌ها، مخصوصاً دانشمندان و علماء بوده است، و همیشه فکر و ذهن بشر را به خود مشغول نموده که چگونه ممکن است موجودی که می‌میرد و اثر حیاتی در آن باقی نمی‌ماند، دوباره زنده شود؟

درباره مسئلهٔ معاد دو گونه اعتقاد و نظر وجود دارد: ۱- معاد و روز رستاخیزی اصلاً وجود ندارد. ۲- معاد وجود دارد و یک‌روزی ما دوباره زنده می‌شویم و جاویدان می‌مانیم.

هردو نظریه طرف‌دارانی دارند، اما آن‌هایی‌که اعتقاد به روز رستاخیز و زندگی دوباره ندارند، دلیل شان این است که از جمله محالات است که یک موجود به صورت کامل از بین برود و بعد دوباره زنده شده و به زندگی خویش ادامه دهد.

اما آن‌هایی‌که اعتقاد به زندگی دوباره دارند باز دو دسته‌اند: ۱- کسانی هستند که به خدای واحد و نیز بُعد معنوی و روحانی انسان باور ندارند. این دسته، زندگی جاویدان انسان را یک زندگی مادی دانسته و با نگاه مادی با آن مواجه می‌شوند. قراردادن خوراکی‌ها و پوشاکی‌ها در کنار جسد مرده و حتی قراردادن برده‌ها در کنار جسد یک ارباب، همه دلیل اعتقاد خاص آنان است.

۲- دستهٔ دیگر که موحد و یکتاپرست هستند اعتقاد دارند بر اینکه ما یک‌روزی دوباره زنده شده و به زندگی ابدی خویش ادامه می‌دهیم.

یکتاپرستان که اعتقاد به خدای واحد، نفس مجرد و غیرمادی انسان، پیام‌آوران الهی برای هدایت انسان فرستاده شده‌اند دارند، دلایلی مختلف نقلی و عقلی را برای اثبات جاویدانگی زندگی انسان بیان کرده و پذیرفته‌اند که در ذیل به برخی از دلایل نقلی و عقلی اشاره می‌شود:

دلائل نقلی

۱- در سورهٔ زمر آیه ٦٧ می‌فرماید: «**وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامةِ وَالسَّماوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ؛** خدا را به حق نشناخته‌اند و روز رستاخیز، زمین یک‌سره در قبضهٔ اوست و آسمان‌ها به قدرت وی به هم پیچیده است.»

این آیه دربارهٔ رستاخیز سخن می‌گوید و یادآوری می‌کند که منکران معاد، خدا را آن‌گونه که باید بشناسند نشناخته‌اند، و می‌خواهد نتیجه بگیرد که اگر شناخت ما از خدا به‌طور صحیح انجام شود، در مسائل مربوط به رستاخیز، شک و تردید نخواهیم کرد. مشکل منکرین این است که خدا را نمی‌شناسند و قدرت او را نمی‌دانند.

۲- «**أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْیَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِیَ الْمَوْتَى بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ؛** مگر ندانسته‌اند که آن خدایی که آسمان‌ها و زمین را آفریده و در آفریدن آن‌ها درمانده نگردید می‌تواند مردگان را [نیز] زنده کند آری اوست که بر همه چیز تواناست.[۲۷] در این آیه و آیات دیگر، مسئله، واضح‌تر مطرح می‌شود و انتقاد آنان را با توجه به قدرت بی پایان خدا مردود می‌شمرد و یادآور می‌شود که زنده‌کردن مردگان، بالاتر از آفرینش آسمان‌ها و زمین نیست. خدایی که بر آفریدن جهان وسیع و موجودات گوناگون قدرت دارد، قادر به زنده‌کردن مردگان نیز هست.

۳- دلیل دیگری که قرآن بر امکان معاد و زندگی بعد از مرگ می‌آورد، یک دلیل کاملا حسی است، و آن مرگ و مردن زمین در فصل خزان و سبز شدن آن در فصل بهاران است. همه ساله، زمین‌های مرده، بی‌روح و بدون زندگی گیاهی در زمستان، در فصل بهار به جنبش و جوش می‌افتند و با ریزش باران بهاری فعالیت و کوشش خود را آغاز می‌کنند. شاعر با نگاه به این بیان قرآنی شعر زیر را سروده است:

این بهار نو ز بعد بـــــــرگ‌ریز   هست برهان بر وجود رَستخیز

از این چند آیه و آیات بسیار دیگر در قرآن کریم که دلالت بر معاد می‌کنند این‌گونه نتیجه‌گیری می‌کنیم که قدرت خداوند به هرچیزی که جزء محالات ذاتی نباشند اگر تعلق بگیرد آن چیز تحقق پیدا می‌کند. این بشر عاجز و ناتوان است که برخی کارها را مشکل و پیچیده و برخی دیگر را سهل و آسان می‌پندارد.

پس آفرینش دوبارهٔ انسان که از محالات ذاتی نیست، بدون شک با ارادهٔ خداوند متعال تحقق می‌پذیرد.[۲۸]

دلیل عقلی

برهان حکمت

توضیح این برهان به این شکل است:

---

[۲۷]. احقاف/ ۳۳.

[۲۸]. **آیت الله جعفر سبحانی؛ عقاید اسلامی، صفحه ۵۳۹-٥٤٦.**

مقدمه اول: خداوند حکیم است. این بحث از بحث‌های خداشناسی است و در مباحث توحید جای‌گاه آن ثابت شده و از آن‌جا گرفته شده که، خالق این عالم زیبا و شگفت، امکان ندارد حکیم نباشد.

مقدمه دوم: ساختن یک چیز بسیار زیبا و دقیق و سپس از میان بُردن و خراب کردن آن، غیر حکیمانه است. مثل این‌که یک هنرمند روی یک شاه‌کار هنری، سال‌ها زحمت بکشد، رنگ‌آمیزی و نقاشی کند. و وقتی به کمال نهایی و به عالی‌ترین حد یک شاه‌کار هنری رسید آن را خراب کند، آیا این کار غیرحکیمانه نیست؟

خداوند متعال انسان را خلق می‌کند، عقل و استعدادهای دیگری به او می‌دهد، پیغمبر برای او می‌فرستد، زمین و آسمان را برایش می‌آفریند، انواع نیازهای انسان را تأمین می‌کند تا انسان به آن حد از کمال که شایسته‌اش است برسد. اگر با مرگ، زندگی تمام شود دقیقاً مثل همان شاه‌کار هنری است که وقتی به آخرین حد خودش رسید، نابود شود و این کار به‌طور یقین، کار غیرحکیمانه است.

بنابراین، بر اساس حکمت الهی، باید عالم دیگری باشد که انسان سیر تکاملی خود را در آن عالم ادامه بدهد و از آن‌چه که در این عالم از علوم، فضائل و اخلاق به دست آورده در آن‌جا استفاده کند و راه را ادامه بدهد.

درس : یازدهم (بخش اول)

عنوان: معاد

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان مسائلی را در بارهٔ معاد بدانند.

۲. شاگردان این مسائل را در زندگی خود رعایت کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس یازدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: شما راجع به معاد چه می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت	۱۵دقیقه

		درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: بر اساس بیان قرآن، رابطه دنیا و آخرت چگونه تعریف شده است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : یازدهم (بخش دوم)

عنوان: معاد

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان دلائل معاد را بدانند.

۲. شاگردان از آن دلائل استفاده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس یازدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا برای وجود معاد دلیل دارید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
٥	سؤال دیگر موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: آیا دین اسلام و کتابش، قرآن کریم، در باره معاد سخن گفته است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : دوازدهم

عنوان: بهشت و جهنم

معلومات تکمیلی

فائده بهشت و جهنم

وجود بهشت و جهنم، از نعمت‌های بزرگ الهی است و فائده‌های زیادی دارد که در ذیل به چند نمونهٔ آن اشاره می‌کنیم:

۱- اکثر انسان‌ها از ترس جهنم گناه نمی‌کنند یا به شوق بهشت، فرمان الهی را اطاعت می‌نمایند. بسیار کم هستند افرادی که خدا را برای خودش عبادت کنند.

بنابراین قراردادن بهشت و جهنم عین لطف و کرامت خداوند متعال است، و کاری حکیمانه و ناشی از صفت حکمت خدا می‌باشد.

با این توضیح که خداوند از خلقت انسان هدفی داشته که آن هدف، تکامل وجودی آن‌هاست. از طرف دیگر با علم کامل به ساختار وجودی انسان می‌داند که او بدون وجود تشویق‌ها وتهدیدهای بسیار به سوی این هدف نخواهد رفت. کم هستند افرادی که بدون تشویق و تهدید، با اختیار خود به سوی کمال پیش بروند، بنابراین عقل و حکمت، حکم می‌کند که خدا تشویق‌ها و تهدیدها را در برنامهٔ تربیتی انسان بگنجاند و گرنه نقض غرض از خلقت انسان پیش خواهد آمد. مثل این‌که شخصی، فردی را به میهمانی دعوت کند و از دعوت خود هدفی داشته باشد و از طرف دیگر بداند که آن شخص، انسان محترمی است و بدون کارت دعوت به آن مهمانی نخواهد رفت، و با وجود دانستن این مسأله برایش کارت دعوت نفرستد، همه، کار او را غیر عاقلانه و غیر حکیمانه خواهند دانست، چرا که خود، با دست خویش، دعوت از آن فرد را برای آمدن به میهمانی بی‌اثر کرده، خود را از رسیدن به هدفی که از دعوت آن شخص داشت بازداشته است.

۲- برای پاداش دادن به صالحان و نیکوکاران و مجازات مجرمان و ظالمان به‌دلایل مختلفی، دادگاه‌ها و مجازات‌ها و پاداش‌های دنیوی کافی و جامع نیست؛ با توجه به حکمت و عدل الهی لازم است، دادگاهی با مجازات‌ها و پاداش‌های جامع و به دور از نواقص و کاستی‌های دنیوی وجود داشته باشد تا به افراد نیکوکار و متقی پاداش و به افراد ستمکار در آن‌جا مجازات مناسب داده شود.

۳- بهشت و دوزخ، تجسم اعمال نیک و بد انسان‌ها است. انسان و هر موجودی که دارای اختیار است، به‌طور طبیعی دارای اعمال و صفات نیک و بد خواهد شد. این عالم، ظرفیت تجسم یافتن این اعمال را ندارد؛ یعنی صورت واقعی اعمال نیک و بد در این عالم نمایان نمی‌شود. این‌جا عالم ماده است و حجاب مادی روی تمام اعمال انسان‌ها کشیده شده است و زشتی واقعی و باطنی اعمال بد و پاکی و نورانیت

اعمال نیک در این عالم هویدا نمی‌شود؛ پس نیاز به عالم دیگری است که صورت‌های واقعی اعمال نمایان شود که آن عالم آخرت و تجسم واقعی اعمال نیک و بد، بهشت و دوزخ است با تمام دار و ندار خود است.

ویژگی‌های بهشتیان و جهنمیان

قرآن کریم برای بهشتیان و جهنمیان ویژگی‌هایی را بیان فرموده است که در زیر به برخی از آن‌ها به‌صورت فهرست‌وار اشارت می‌رود:

الف) ویژگی‌های بهشتیان

١- احترام مخصوص و استقبال و عرض سلام (سورهٔ زمر/٧٣، اعراف/٤٦).

٢- امنیت و زوال خوف از آن‌ها (دخان/٥١، اعراف/٤٩، یونس/٤٢).

٣- محیط صلح و صفا (یونس/٢٥، انعام/١٣٧، حجر/٤٧).

٤- دوستان موافق و رفیقان با وفا (نساء/٦٩ و ٧٠، حجر/٤٧).

٥- برخوردهای سرشار از محبت (واقعه/٢٥ و ٢٦، نبأ/٣٥، غاشیه/١٠و١١).

٦- نشاط فوق العادهٔ درون (زخرف/٧٠، مطففین/٢٤، عبس/٣٩، غاشیه/٨).

٧- احساس خشنودی خدا (آل عمران/١٥، توبه/٧٢، مائده/١١٩).

٨- نظر رحمت خدا به آن‌ها و نظر آن‌ها به خدا (قیامت/٢٢، ٢٣).

٩- آن‌چه بخواهند به آن‌ها می‌دهند (شوری/٢٢، زمر/٣٤، ق/٣٥).

ب) ویژگی‌های دوزخیان

١- غم و اندوه جان‌کاه و حسرت بی‌پایان وجود آن‌ها را فراگرفته (آل عمران/١٩٢، حج/٢٢، مؤمنون/١٠٧و١٠٨، مؤمن/٤٩ و ٥٠، اعراف/٤٤).

٢- تحقیر و سرزنش فراوان (مؤمنون/١٠٧، ١٠٨و١١٠، مؤمن/٤٩ و ٥٠، تحریم/٧، اعراف/٤٤).

٣- جاودانگی کیفر آن‌ها (سوره بقره/٣٩ و ١٦٧، مائده/٣٧، هود/١٠٦ و ١٠٧، زخرف/٧٧).

٤- خداوند به آن‌ها نظر نمی‌کند و با آن‌ها سخن نمی‌گوید (سوره بقره/١٧٤، آل عمران/٧٧، مطففین/١٥).[٢٩]

---

[٢٩]- پیام قرآن، آیت الله مکارم. کتاب «معاد»، حجت الاسلام قرائتي و شهید دستغیب. معاد شناسي، آیت الله تهراني.

فصل اول: عقاید

درس : دوازدهم (بخش اول)

عنوان: بهشت وجهنم

وقت: **یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)**

اهداف

۱. شاگردان مسائلی را دلائل وجود بهشت و جهنم و نیز دلائل ورود انسان‌ها به آن دو را بدانند.

۲. شاگردان با نگاه به این دلائل زندگی خود را سامان داده بتوانند.

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت اول درس دوازدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. درس قبل را ارزیابی می‌کند. کارخانگی نصف دیگر شاگردان را می‌بیند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید چه‌کسانی وارد بهشت می‌شوند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمهٔ نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۰ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمهٔ درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت	۱۵دقیقه

		درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱- چرا برخی از آدم‌ها به بهشت و برخی به جهنم می‌روند؟ ۲- بهشت جایگاه چگونه انسان‌هایی است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : دوازدهم (بخش دوم)

عنوان: بهشت وجهنم

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از ویژگی‌های بهشتیان و جهنمیان را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند از ویژگی بهشتیان برخوردار و از ویژگی‌های جهنمیان دور شوند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس دوازدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با همکاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: چه چیزهایی خوراک اهل جهنم است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند. در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت گروهی انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دیگر موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: چرا جهنمی‌ها همواره در افسوس و حسرت اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم

احکام

اصول احکام اسلامی

(فروتنی در نماز، دوری از بیهودگی، پرداخت زکات و پاکدامنی)

****

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحیمِ

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ* الَّذینَ هُمْ فی صَلاتِهِمْ خاشِعُونَ* وَ الَّذینَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ* وَ الَّذینَ هُمْ لِلزَّکاةِ فاعِلُونَ* وَ الَّذینَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافِظُونَ*

به‌نام خداوند رحمتگر مهربان

به‌راستی که مؤمنان رستگار شدند، همانان که در نمازشان فروتنند، و آنان که از بیهوده روی‌گردانند، و آنان که زکات می‌پردازند، و کسانی که پاکدامنند.

(مؤمنون/ ۱ تا ۵)

تذکر

معلمان گرامی، والدین محترم و شاگردان ارجمند، آنچه در این فصل گِردآمده است، نظرات برخی از مراجع تقلید بزرگوار گذشته و حال است. این مطالب فقط با هدف آشنایی شاگردان عزیز با احکام اسلامی به صورت عمومی تدوین شده است، ولی وظیفه‌ی انسان مقلِد (شما) را مشخص نمی‌کند. انسان مکلف غیر مجتهد (مقلِد) در تمامی احکام دینی خود باید بطور خاص به مجتهد زندهٔ اعلمِ دوره و زمان خود مراجعه کند.

درس‌های موجود در این فصل، کمک و راه‌نمایی است برای آموزش احکام اولیهٔ اسلامی به شاگردان و بارآوردن و مبدل نمودن ایشان به‌عنوان یک مکلف واقعی به تکلیف اسلام.

این فصل، شامل پانزده درس زیر است که در طول ۳۱ جلسهٔ درسی (۴۵ دقیقه)، به صورت زیر ارایه می‌شود.

احکام
روزه
احکام روزه
انواع روزه‌ها
فوائد روزه
مبطلات روزه
مواردی که می‌توان روزه را افطار نمود
روزه قضا و احکام آن
کفارۀ روزه، اقسام و موارد آن
زکات فطره و احکام آن
اعتکاف
زکات
موارد مصرف زکات
خمس
موارد مصرف و برخی از احکام خمس
حج

درس : سیزدهم

عنوان: روزه

معلومات تکمیلی

(برای درس‌های ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩ و ٢٠)

اهمیت روزه و فوائد آن

«**يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيامُ كَما كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُون**؛ ای کسانی که ایمان آورده اید! روزه بر شما مقرر شده است؛ همان گونه که بر کسانی که بیش از شما (بودند) مقرر شده بود ؛ باشد که پرهیزکاری کنید.»[٣٠]

«صوم=روزه» در لغت به معنای امساک و خودداری از هر چیز است و در اصطلاح فقه عبارت است از: «امساک و خود داری از موارد هشت‌گانه خوردن و آشامیدن، نزدیکی، استمناء، دروغ بستن بر خدا و پیغمبر و جانشینان او، رساندن غبار غلیظ به حلق، فرو بردن تمام سر در آب، باقی ماندن بر جنابت، حیض و نفاس تا اذان صبح، اماله کردن با چیز روان و قی کردن، از هنگام اذان صبح تا اذان مغرب به قصد انجام دادن فرمان خداوند.»

شواهد فراوانی در تاریخ به چشم می‌خورد که روزه در میان یهود و مسیحیت و اقوام و ملت‌های دیگر نیز بوده است. آنان به هنگام مواجهه با غم و اندوه و توبه و طلب خشنودی خداوند، روزه می‌گرفتند تا با این کار در پیش‌گاه او اظهار عجز و تواضع نموده و به گناهان خود اعتراف کنند. از انجیل استفاده می‌شود که مسیح (علیه السلام) چهل شبانه روز، روزه داشته است.[٣١] قرآن مجید به صراحت بیان می‌کند: این فریضه الهی، در امت‌های پیشین نیز واجب بوده است.[٣٢]

روزه ابعاد گوناگون و تأثیرات مفیدی بر وجود انسان دارد. مهم‌ترین این آثار عبارت است:

١- روزه روح انسان را تلطیف و اراده او را قوی و غریزه‌هایش را تعدیل می‌کند. «**لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ**».

٢- روزه برای برقراری مساوات میان فقیر و غنی است تا مردم با چشیدن طعم گرسنگی، به یاد فقیران و محرومان بیفتند و حق آنان را ادا کنند.[٣٣]

٣- روزه آرام بخش دل‌هاست.

---

[٣٠]. بقره/ ١٨٣.

[٣١]. تفسیر نمونه، ج ١، ص ٦٣٣.

[٣٢]. بقره/ ١٨٣.

[٣٣]. احادیث بسیاری در این زمینه آمده است، ر.ک: من لایحضره الفقیه، ج ٢، ح ١٧٦٩-١٧٦٦.

٤- روزه اثر بهداشتی و درمانی فراوان دارد و باعث سلامتی و تندرستی جسم می‌گردد. رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: «صُومُوا تَصِحُّوا؛ روزه بگیرید تا سالم شوید.» الکسی سوفورین (دانشمند روسی) روزه‌داری را طریق درمان بسیاری از بیماری ها - از جمله کم‌خونی، ضعف روده‌ها، رماتیسم، نقرس، بیماری‌های چشم، مرض قند و بیماری‌های کُرده و جگر می‌داند.[٣٤]

درجات و مراتب روزه و روزه‌داری

١- روزه عوام که عبارت است از این‌که روزها شکم و فرج خود را از مقتضای شهوت‌های آن‌ها محافظت نماید که تنها فایدهٔ آن رفع تکلیف از روزه‌دار مکلف است.

٢- روزه خواص که علاوه بر حفظ شکم و بدن خود از حرام و شهوت، چشم و گوش و زبان و دست و پا و سایر اعضا و جوارح خود را نیز از گناهان محافظت می‌کند که نتیجهٔ این‌گونه روزه‌داری، رسیدن به ثواب‌های بی‌پایان وعده داده شده به روزه‌داران است.

٣- روزه خواص خواص که علاوه بر رعایت موارد گفته شده در بالا، فکر و دل خود را نیز از اشتغال به افکار پلید همچون حسد، بدگمانی، تکبر و کینه و حیله و مکر و اندیشه‌های غیرخدایی و اخلاق رذیله، بازمی‌دارد که نتیجهٔ این نحو روزه‌داری ، علاوه بر رسیدن به وعده‌های ثواب، روگردانیدن دل [برای همیشه]، از غیر خدا خواهد بود.[٣٥]

«روزه» عبادت است و باید برای انجام‌دادن فرمان خداوند (جل جلاله)، از اذان صبح تا مغرب، کاری که روزه را باطل می‌کند، انجام ندهد. این همان نیت روزه است و لازم نیست آن را از قلب خود بگذراند و یا بر زبان جاری کند. نیت برای روزه ماه رمضان و نذر معیّن، از اول شب تا اذان صبح و برای روزه غیر معین (مانند روزه قضا و نذر مطلق) از اول شب تا ظهر روز بعد است. نیت روزه مستحبی، از اول شب شروع شده و تمام روز ادامه دارد تا موقعی که به اندازه نیت کردن به مغرب وقت مانده باشد.

اهمیت و ضرورت دانستن احکام روزه

هر عمل عبادی باید در یک قالب خاص و با یک شیوه و روش ویژه‌ای صورت بگیرد. همانگونه که خدای متعال، خودِ عمل را بر انسان، به عنوان موجودی که می‌خواهد در مسیر کمال حرکت کند، واجب کرده است و از او خواسته است که آن‌را انجام دهد، قالب و شکل عمل را نیز فقط خدای متعال می‌تواند مشخص کند. نام این شکل و قالب را، احکام گذاشته‌اند. روزه نیز جزء همان اعمال عبادی است که باید در یک شکل و قالب خاص و با توجه به احکام ویژهٔ تحقق یابد. ما به عنوان مکلف و موجود رونده به سوی کمال، باید احکام خاص روزه را بدانیم و از این فرصت کمال آفرین برای رسیدن به کمال وجودی خود بهره بگیریم.

---

[٣٤]. تفسیرنمونه، ج ١، ص ٦٣٢.

[٣٥]. معراج السعاده ، فصل آداب روزه.

انسان مکلف باید بداند که دانستن روش و شیوه انجام احکام اسلامی به اندازهٔ دانستن اصل عمل مهم است. اگر فرد مکلفی فقط بخواهد یک کار را انجام دهد و به قالب و احکام آن توجه نکند، مثل این است که اصل عمل را نیز انجام نداده است. به‌عنوان نمونه، نیت بخشی از یک عمل عبادی است؛ یعنی این‌که انسان بداند، برای چه هدف و مقصدی یک کاری را انجام می‌دهد. حال اگر کسی شیوه نیت کردن، زمان و مکان نیت را به درستی نداند و در انجام نیت به آن احکام توجه نکند، ممکن است از نیت واقعی و درست باز بماند و در نتیجه، آن عملش دچار مشکل شود.

معلم گرامی باید شاگردان عزیز را با اهمیت احکام و شیوه درست انجام عبادات دینی آشنا سازد و در هنگام تمثیل یک عبادت دینی در صنف نیز به این نکات توجه نماید و شاگردان را متوجه سازد.

اشعار برای روزه

۱- مولوی بلخی

این دهان بستی، دهانـــــــی باز شد — تا خورنده لقمـــــه‌های راز شد

لب فرو بنـــــــد از طعام و از شراب — سوی خوان آسمانی کـــن شتاب

گر تو این انبان ز نان خالـــــــی کنی — پُر ز گوهرهای اجلالی کنـــــــی

طفل جان از شیر شیطان باز کـــــــن — بعد از آنش با مَلک انباز کـــــن

چند خوردی چرب و شیریـن از طعام — امتحان کن چند روزی در صیام

چند شب‌ها خواب را گشتی اسیــــــر — یک شبی بیدار شو دولت بگیـر

۲- ولی الله فتحی (فاتح)

روزه دارم چه هوایی است چه زیباست مـــرا — ماه عشق است و صفایست و فریبـاست مرا

در سحر لذّت عشقی است به جان سوی خدا — دست حاجات و دعا باد و چه رؤیاست مرا

هم به هر روز صفایی دگــــــرم باد به عشق — همچنان در دل شب‌ها کــــه نواهاست مـرا

ماه تهذیب درون هست و چه خوش قامتِ جان — در رهش پاک و زلال است و تمنّاست مـرا

ماه عشق است و مرا بادهِ رنگین چه خوش است — هر زمانی هوس از کوثــــــــر اعلاست مرا

باغ و بُستان همه جا خُرّم و خنــــــدان ز بهار — این بهاری که مـــــــرا باد چه غوغاست مرا

مشعل‌افروز جهان گشته مـــــرا نسخه‌ی عشق — نسخه‌ی پُر ز سعادت کـــــه معمّاست مرا

وه صفایی است به دل خواندن قــــرآن کریم — در بهاری که فریبـــــــا و چه رعناست مرا

روزه دارم که کنم جان و ضمیـــرم همه پاک — این چنین روزه مـرا پاک و چه زیباست مرا

خنده برهر لب شاداست ز این روزه‌ی عشق — «فاتح» این راز تو را باد و چه گویاست مرا

-۳

روزه یعنی مشق درس زندگی
اندکی تهذیب نفس و بندگی
روزه‌داران چون رها از شهوت‌اند
در تفکر ماورای لذت‌اند
تشنگی یا ضعف و میلی دل‌پذیر
روزه‌داران را نمی‌سازد اسیر
آدمی در روزه حتی از حلال
می‌کند دوری به امر ذوالجلال
پس‌چنین‌فردی که دارد نان و آب
لیکن از آن‌ها نماید اجتناب
کی خورد از دیگران مال حرام؟
کی کثافت می‌خورد جای طعام؟
روزه انسان را تکامل می‌دهد
روح آدم را تعادل می‌دهد

٤- علی نظری سرمازه

روزه یعنی "من منم" را نیست کن
چند روزی با فقیران زیست کن
سفرهٔ "گل کاریّت" را پهـــــن‌تر
نمرهٔ افطاریّت را بیست کـــن
روزه یعنی با خوشی‌ها خو نما
دردهای کهنـــــه را پارو نما
از طرب از مهـــــــربانی از صفا
آنچه را در چنته داری رو نما
روزه می‌سوزاند انسان مـــــی‌کند
آدمی را عبـــــــد جانان می‌کند
روزه با تــــــزکیّه و تهذیب نفس
عشق را پابست ایمان مـــــی‌کند
روزه یعنی خواندن از روی یقین
سوره‌ای از آخرین اعجاز دین
روزه یعنی یاس احساس بشر
می‌شود با شبنم قدرش عجین
روزه یعنی از خطا خالی شدن
با گلویی تشنه غربالی شدن
روزه یعنی ذره‌ای از طعم فقر
یا چشیدن یا کمی حالی شدن
روزه یعنی کاهش درد و دوا
کاهش شرمندگی‌ها با خدا
روزه یعنی عشق یعنی عاشقی
روزه یعنی مشق ایمان با بلا
روزه‌یعنی‌روزوشب شادی بنوش
روز و شب از عطر آزادی بنوش
حال که مهمان مخصوصش شدی
آب نه، یک جُرعه آبادی بنوش
روزه با فطریه کامل می‌شود روزه
هرچه اندام است شامل می‌شود
افطار دلـــــــــــی با دردهاست
روزه راز سربه مُهر مــــــردهاست

درس : سیزدهم (بخش اول)

عنوان: روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای روزه و برخی از فوائد آن را بدانند.

۲. شاگردان روزه را به‌صورت درست انجام داده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس سیزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک بیت از شعر موجود در همین کتاب را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما می‌دانید روزه چیست؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	دو پاراگراف نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان دو پاراگراف نخست را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

	دهند.	را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱- چرا خداوند متعال انسان را دستور داده است که روزه بگیرد؟ ۲- روزه چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : سیزدهم (بخش دوم)

عنوان: روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان نکاتی را در بارهٔ روزه و روزه‌داری واقعی بدانند.

۲. شاگردان این نکات را عملی کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس سیزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما چرا انسان باید روزه بگیرد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: نیت روزه چگونه باید انجام شود؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسۀ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : چهاردهم (بخش اول)

عنوان: احکام روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از احکام روزه را بدانند.

۲. شاگردان آن احکام را به‌صورت درست، مراعات کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت اول درس چهاردهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و بیت دیگری از اشعار موجود را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما احکام روزه را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: برای صحت روزه چه‌گونه نیتی معتبر است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : چهاردهم (بخش دوم)

عنوان: احکام روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی احکام روزه و روزه‌داری واقعی را بدانند.

۲. شاگردان این احکام را عملی کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت دوم درس چهاردهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما انسان چگونه باید نیت روزه بکند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
٥	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. چه کسی نمی‌تواند روزه مستحبی بگیرد؟ ۲. اگر کسی پیش از اذان صبح نیت روزه کند و بی‌هوش یا مست شود، حکم روزهٔ او چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : پانزدهم (بخش اول)

عنوان: انواع روزه ها

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان انواع روزه‌ها را از حیث حکم بدانند.

۲. شاگردان بر اساس آنچه یاد می‌گیرند درست عمل کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس پانزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با همکاری یکی از شاگردان، عنوان درس و بیت دیگری از اشعار موجود را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که روزه در چه مواردی واجب می‌شود؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۳ دقیقه

	می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: روزه‌های واجب کدام‌ها اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : پانزدهم (بخش دوم)

عنوان: انواع روزه ها

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان انواع روزه‌ها را بدانند.

۲. شاگردان بر اساس آنچه می‌دانند درست عمل کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس پانزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک بیت از اشعار را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید روزه در چه روزهایی حرام است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند بخوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. آیا روزهٔ قضای پدر بر دختر بزرگ واجب است؟ ۲. روزه‌های مستحب کدام‌ها اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : شانزدهم (بخش اول)

عنوان: فوائید روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از فوائد روزه را بدانند.

۲. شاگردان با توجه به آن فوائد زندگی مادی و معنوی خود را عیار کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس شانزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختۀ سیاه و تباشیر یا تختۀ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و بیت دیگری از اشعار موجود را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید روزه چه فوائدی دارد؟	شاگردان در اندازۀ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: روزه چند نوع فائده دارد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : شانزدهم (بخش دوم)

عنوان: فوائید روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از فوائد روزه را بدانند.

۲. شاگردان با توجه به این فوائد، به تنظیم زندگی مادی و معنوی خود بپردازند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس شانزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختۀ سیاه و تباشیر یا تختۀ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا مقصود از روزه تنها خودداری از خوردن و آشامیدن است؟	شاگردان در اندازۀ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامۀ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. فائده‌های معنوی روزه کدام‌اند؟ ۲. فائده‌های مادی روزه کدام‌اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : هفدهم (بخش اول)

عنوان: مبطلات روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از مبطلات روزه را بدانند.

۲. شاگردان هنگام داشتن روزه، از انجام این مبطلات به‌طور کامل دوری نمایند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس هفدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و بیت دیگری از اشعار موجود را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید چه چیزهایی روزه را باطل می‌کند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۳ دقیقه

	می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: مبطلات روزه کدام‌هایند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : هفدهم (بخش دوم)

عنوان: مبطلات روزه

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان مبطلات روزه را بدانند.

۲. شاگردان هنگام روزه‌داری از این مبطلات دوری نمایند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس هفدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: مبطلات روزه به چه معنا است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. اگر کسی سهوا چیزی بخورد باید چه‌کار کند؟ ۲. اگر روزه‌داری سرش از آب بیرون باشد و بقیه بدنش در آب فرو رود، روزه‌اش چه حکمی دارد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : هجدهم (بخش اول)

عنوان: مواردی که می توان روزه را افطار کرد

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از مواردی که باید روزه در آن موارد افطار شود را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند این موارد را برای دیگران بیان نموده و خود نیز به آن عمل کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس هجدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و آیهٔ شریفهٔ موجود در درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما روزه مسافر در ماه رمضان درست است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و آیهٔ شریفه را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۳ دقیقه

	می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: آیا می‌توانید بگویید که مسافر در چه صورت می‌تواند روزه را افطار نماید؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	١٢ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	٣ دقیقه

درس : هجدهم (بخش دوم)

عنوان: مواردی که می توان روزه را افطار کرد

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان مواردی را که روزه باید در آن موارد افطار شود بدانند.

۲. شاگردان بتوانند این موارد را برای دیگران بیان نموده و خود نیز آن را انجام دهند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس هجدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا انسان مکلف می‌تواند در ماه رمضان روزه نگیرد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. مادر در چه صورتی باید روزه خود را افطار کند؟ ۲. کدام مریض می‌تواند روزه نگیرد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : نزدهم (بخش اول)

عنوان: روزه قضاء و احکام آن

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از مواردی را که فقط قضای روزه واجب است بدانند.

۲. شاگردان بتوانند این موارد را برای دیگران بیان نموده و خود نیز به آن عمل کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس نوزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک بیت از شعر موجود در کتاب راهنما را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما می‌دانید در چه مواردی فقط قضای روزه واجب است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۳ دقیقه

	می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: در کدام موارد فقط قضاء واجب می‌شود؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسۀ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : نزدهم (بخش دوم)

عنوان: روزه قضاء و احکام آن

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از احکام روزه قضاء را بدانند.

۲. شاگردان این احکام را رعایت کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس نوزدهم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما احکام قضای روزه را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. وظیفهٔ مکلفی که در ماه رمضان روزه نگرفته است چیست؟ ۲. وظیفهٔ کسی‌که چند سال روزهٔ رمضان را به تأخیر اندازد چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیستم (بخش اول)

عنوان: کفاره روزه و اقسام آن

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان تعریف کفاره، اندازه و برخی از اقسام آن را بدانند.

۲. شاگردان دانش خود را در عمل تطبیق کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت اول درس بیستم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک بیت از شعر موجود در کتاب راهنما را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید در کدام موارد قضاء و کفاره با هم واجب است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند و زیبا می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۳ دقیقه

	می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱. کفاره چیست؟ ۲. کفارهٔ روزه چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیستم (بخش دوم)

عنوان: کفاره روزه و اقسام آن

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از اقسام کفاره روزه و احکام آن را بدانند.

۲. شاگردان این احکام را رعایت کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیستم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختۀ سیاه و تباشیر یا تختۀ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید کفارۀ روزه بر چند قسم است؟	شاگردان در اندازۀ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامۀ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. کفارۀ جمع در چه مواردی واجب است؟ ۲. یک کفاره در کدام موارد باید انجام شود؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسۀ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیست و یکم

عنوان: زکات فطره و احکام آن

معلومات تکمیلی

زَکات فِطره یا زکات فطر که در فارسی معمولاً به آن فطریه می‌گویند، عملی واجب در فقه اسلام به معنای پرداخت مقداری از مال با مقدار و کیفیتی خاص به مستمندان به مناسبت عید فطر است. مقدار زکات فطره برای هر نفر ـ بر مبنای خوراک غالب ـ یک صاع (حدود سه کیلوگرم) از گندم، جو، خرما و کشمش یا معادل قیمت آن است. پرداخت زکات فطره بر سرپرستان خانواده که فقیر نیستند، واجب است. زمان پرداخت آن، قبل از نماز عید فطر یا قبل از ظهر عید فطر است. موارد مصرف این زکات نیز همانند زکات مال است. بر اساس روایات، پرداخت زکات فطره تکمیل‌کنندهٔ روزه، باعث قبولی آن، موجب حفظ انسان از مرگ در آن سال، و تکمیل‌کننده زکات مال است.

معنای فطره

فطره چند معنا دارد:

۱. به معنای خلقت؛ یعنی هیئت و صورت مخلوق، که در این صورت مراد از زکات فطره، زکات خلقت خواهد بود. به این اعتبار به زکات فطره زکات بدن نیز گفته می‌شود؛ زیرا موجب سلامت جسم از آفت‌ها می‌گردد.

۲. به معنای اسلام؛ در این صورت مراد از زکات فطره، زکات اسلام است. تناسب بین زکات فطره و اسلام از این جهت است که زکات از ارکان و شعائر اسلام به شمار می‌رود.

۳. به معنای افطار، مقابل روزه: معنای زکات فطره، زکات افطار از روزه خواهد بود.[۳۶]

اهمیت زکات فطره با توجه به روایات

امام صادق(ع) فرمود: از کمال روزه، پرداخت زکات (یعنی فطریه) است، همان‌گونه که صلوات بر پیامبر(ص) از کمال نماز است، چرا که هر کس روزه بدارد، اما زکات نپردازد، اگر به عمد ترک کرده باشد، برای او روزه‌ای نیست، و نیز کسی که صلوات بر پیامبر(ص) را ترک کند، نمازی برای او نیست. خدای متعال، پیش از نماز، زکات را گفته و فرموده است: «قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَکی وَ ذَکرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّی[۳۷] رستگار شد کسی که زکات داد و نام پروردگارش را یاد کرد، و نماز خواند»[۳۸]

---

[۳۶]. عاملی، مدارک الأحکام، ج۵، ص۳۰۷؛ انصاری، کتاب الزکاة، ص۳۹۷.

[۳۷]. الاعلی/ ۱٤ و ۱۵.

[۳۸]. صدوق، من لایحضره الفقیه، ج۲، ص۱۸۳.

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «هر کس زکات فطره را بپردازد، خداوند به سبب آن، آنچه را از زکات مالش کاسته است، کامل می‌سازد»[۳۹]

امام صادق (علیه السلام) فرمود: هر کس روزه‌داری خود را با سخن شایسته یا کار شایسته به پایان برساند، خداوند روزه او را قبول می‌کند». گفتند ای پسر پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) سخن شایسته چیست؟ فرمود: «شهادت‌دادن به این که جز خداوند، معبودی نیست؛ و کار شایسته، پرداخت زکات فطره است».[۴۰]

---

[۳۹]. همان.

[۴۰]. صدوق، التوحید، ص۲۲.

فصل دوم: احکام

درس : بیست و یکم (بخش اول)

عنوان: زکات فطره و احکام آن

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای زکات فطره، برخی از شرائط و موارد وجوب آن را بدانند.

۲. شاگردان آن را انجام داده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و یکم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما می‌دانید زکات فطره چیست؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه

٥	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱. اگر در خانه شما هفت نفر باشند، چند کیلو باید زکات فطره بپردازید؟ ۲. جنس زکات فطره چه چیزی باید باشد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیست و یکم (بخش دوم)

عنوان: زکات فطره و احکام آن

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان برخی از احکام زکات فطره را بدانند.

۲. شاگردان این احکام را رعایت کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و یکم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا احکام زکات فطره را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند و شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال سوم و چهارم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. شرایط وجود زکات فطره چیست؟ ۲. زکات فطره چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیست دوم

عنوان: اعتکاف

معلومات تکمیلی

مقدمه

در این سال‌ها، آرام آرام، مسألهٔ «اعتکاف» در جغرافیای زندگی و تاریخ فرهنگی کشور ما، به خصوص در شهر کابل از جایگاه و پایگاه مستحکم و شیرینی برخوردار می‌شود، به نحوی که در ایام اعتکاف، مساجد جلوهٔ زیباتر و نورانی‌تر پیدا می‌کنند.

لازم به ذکر است که همانا هدف از خلقت جن و انس، مسأله معرفت و عبادت است[٤١] و به یقین بیتوته کردن و ساکن‌شدن در بهترین مکان‌ها (مساجد) و برترین زمان‌ها (ماه‌های رجب، شعبان و رمضان) و انجام عباداتی چون روزه، نماز، قرائت قرآن و دعا و همنشینی با اهل تقوا (معتکفان)، توفیقی از جانب پروردگار است؛ به‌طوری که آفریدگار جهانیان به پیامبران خود (حضرت ابراهیم و اسماعیل) و بندگان مصلح خود فرموده است که مساجد را برای معتکفان مهیا سازند. «و عهدنا الی ابراهیم و اسماعیل ان طهرا بیتی للطائفین والعاکفین و الرکع السجود[٤٢]».

پس سزاوار است که هر یک از ما به نوعی به تقویت و گسترش چنین ارزش‌های بزرگ اسلامی بپردازیم و آن را ارج نهیم.

احکام اعتکاف

معنای اعتکاف: اقامت و بیوته کردن در مسجد جهت انجام عبادت. معتکف: شخص مقیم و ساکن در مسجد – که به عبادت الهی می پردازد.–. زمان اعتکاف: همه ایام سال به جز عید فطر و قربان؛ ولی اعتکاف در ماه مبارک رمضان – خصوصا در دهه آخر مستحب مؤکد است. همچنین اعتکاف در «ایام البیض» یعنی روزهای (١٣، ١٤ و ١٥) هر ماه قمری (به خصوص ماه‌های رجب و شعبان) دارای بیش‌ترین ثواب است. مکان اعتکاف: در بیشتر روایات، مسجدالحرام، مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله)، مسجد کوفه و مسجد بصره، ذکر شده است؛ و لیکن براساس احادیثی دیگر در «مسجد جامع» هر شهری نیز اعتکاف صحیح است. مدت اعتکاف: مدت اعتکاف حداقل سه روز است که روزهای اول و دوم مستحب بوده، ولی با کامل شدن دو روز اول، روز سوم واجب می‌شود و همین طور روزهای چهارم و پنجم مستحب و روز ششم واجب است، تا آخر. اقامت در مسجد: از اذان صبح روز اول

---

[٤١]. الذاریات/ ٥٦.
[٤٢]. البقره/ ١٢٥.

اعتکاف تا اذان مغرب روز سوم باید در مسجد اقامت داشت.

مسائل بیش‌تری در بارهٔ اعتکاف وجود دارد که خوب است معلم گرامی بواسطهٔ مراجعه به کتب و منابع موجود در این زمینه، با آن‌ها آشنا شده و نکات مورد نیاز را برای شاگردان عزیز خویش بیان نماید.

فصل دوم: احکام

درس : بیست و دوم (بخش اول)

عنوان: اعتکاف

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان اعتکاف را بشناسند.

۲. شاگردان به صورت درست اعتکاف را انجام داده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و دوم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما می‌دانید اعتکاف چیست؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه

۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: اسلام چه کاری را بجای رهبانیت و گوشه‌نشینی قرارداده است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و دوم (بخش دوم)

عنوان: اعتکاف

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان شرایط انجام اعتکاف را بدانند.

۲. شاگردان این شروط را رعایت کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و دوم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما تا کنون اعتکاف کرده‌اید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. به‌نظر شما چه فرقی بین رهبانیت و اعتکاف وجود دارد؟ ۲. شرایط صحت اعتکاف کدام‌اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و سوم

عنوان: زکات

معلومات تکمیلی

(درس ۲۳ و ۲٤)

مقدمه

اصل کلمه «زکاة» به معنای رشد و نموّی است که از برکت الهی در چیزهای دنیوی و اخروی حاصل می‌شود[٤٣]. کلمه «زکات» به سهم الهی که انسان مؤمن از مال خود خارج می‌کند و به فقرا می‌دهد، اطلاق می‌شود. به این دلیل است که در پرداخت آن، امید رشد و افزایش مال همراه با خیرات و برکات دارد، یا موجب تزکیه و پاکی روح پرداخت کننده می‌شود و یا از هر دو جنبه است؛ زیرا هر دو فایده در پرداخت زکات وجود دارد.[٤٤] بنابراین، «زکات» در لغت، به دو معنا آمده است: یکی رشد و نموّ و دیگری پاکی.[٤٥] بر اساس معنای لغوی و عام، هر چیزی زکاتی دارد. امام علی(ع) می‌فرماید: «زکات بدن؛ جهاد و روزه گرفتن است. زکات جاه و مقام؛ بذل و بخشش، زکات جمال و زیبایی؛ عفت و عصمت خواهد بود. زکات سلطه و قدرت؛ نجات افراد اندوه‌گین، زکات شجاعت؛ جهاد در راه خدا است. زکات صحت و سلامتی؛ کوشش در اطاعت پروردگار و زکات پیروزی؛ احسان خواهد بود. زکات علم آن است که آن‌را نشر دهی و خود را به انجام آن وادار کنی ... زکات قدرت؛ انصاف است...».[٤٦]

زکات در قرآن

در قرآن کریم؛ آمدن «زکات» در کنار «صلاة» نشان آن است که رابطه با خداوند متعال از طریق نماز حاصل شده و رابطه با مخلوق خداوند از راه ادای زکات برقرار می‌شود. همراهی این‌دو به جهت اهمیت ویژه آن‌ها است؛ زیرا نماز در آیات قرآن کریم و روایات اسلامی از جایگاه خاصی برخوردار است و زکات نیز در دین اسلام در بُعد اقتصادی و اجتماعی و ... بسیار اهمیت دارد و ذکر زکات در کنار نماز نشانه جامعیت اسلام و همه جانبه‌نگری دین مقدس اسلام است.

---

[٤٣]. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: داودی، صفوان عدنان، ص ۳۸۰، دارالعلم، الدار الشامیة، دمشق، بیروت، چاپ اول، ١٤١٢ق.

[٤٤]. همان، ص ۳۸۱.

[٤٥]. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ١٤، ص ۳۵۸، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت، چاپ سوم، ١٤١٤ق.

٤٦. محدث نوری، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۷، ص ٤٦، مؤسسه آل البیت(ع)، قم، چاپ اول، ١٤٠٨ق؛ ر.ک: لیثی واسطی، علی، عیون الحکم و المواعظ، محقق و مصحح: حسنی بیرجندی، حسین، ص ۲۷۵، دار الحدیث، قم، چاپ اول، ١٣٧٦ش.

اما باید توجه داشت آیاتی که درباره زکات در قرآن کریم آمده، همه مربوط به زکات واجب اصطلاحی فقهی نیست؛ بلکه زکات با معانی متفاوت و همراه با عناوین مختلف ذکر شده است؛ مانند زکات واجب،[۴۷] زکات به معنای انفاق و صدقه مستحبی،[۴۸] زکات به معنای پاکی.[۴۹] اگرچه اکثر آیات مربوط به زکات در مورد زکات مال – اعم از واجب یا مستحب– است.

همچنین باید در نظر داشت که در صدر اسلام «زکات» در معنای لغوی (انفاق مال) به کار می‌رفته، نه در خصوص زکات واجب. علامه طباطبایی(ره) در ذیل آیه شریفه «إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ راكِعُونَ»؛[۵۰] (بر اساس روایات متعددی از منابع شیعه و منابع اهل تسنن، این آیه شریفه در شأن امام علی(ع) نازل شده است)، می‌گوید: «اگر می‌بینید امروز وقتی زکات گفته می‌شود ذهن منصرف به زکات واجب شده و صدقه به ذهن نمی‌آید، نه از این جهت است که بر حسب لغت عرب صدقه، زکات نباشد، بلکه از این جهت است که در مدت هزار و چند سال گذشته از عمر اسلام، مسلمانان زکات را در واجب به کار برده‌اند، و گرنه در صدر اسلام زکات به همان معنای لغوی خود بوده است. و معنای لغوی زکات، اعم است از معنای مصطلح آن (زکات واجب فقهی)، و صدقه و انفاق مستحبی.

در حقیقت زکات در لغت، مخصوصاً اگر در کنار نماز قرار گیرد، به معنای انفاق مال در راه خدا و مرادف آن است، همان‌طور که همین مطلب از آیاتی که احوال پیامبران گذشته را حکایت می‌کنند به خوبی استفاده می‌شود، مانند این آیه که در باره حضرت ابراهیم و اسحاق و یعقوب می‌فرماید: «وَ أَوْحَيْنا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْراتِ وَ إِقامَ الصَّلاةِ وَ إِيتاءَ الزَّكاةِ» [۵۱] ناگفته پیداست که در شریعت ابراهیم و یعقوب و اسماعیل و عیسی(ع) زکات به آن معنایی که در اسلام است نبود.

بنابراین زکات در دین اسلام، شامل هر عمل نیکی می‌شود که انسان مسلمان بخاطر رضایت خداوند متعال، با توجه به دارایی خود آن را انجام می‌دهد. چه این عمل، پرداخت مال باشد یا تعلیم علم و یا ریختن عرق و تحمل گرسنگی و...

---

۴۷. بقره/ ۱۷۷و توبه/ ۱۰۳.

۴۸. روم/ ۳۹. منظور از زکات در این آیه هر گونه صدقه‌ای را شامل می‌شود؛ طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، ص ۱۸۵، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ق.

۴۹. کهف/ ۸۱ و مریم/۱۳.

۵۰. مائده/۵۵.

۵۱. انبیاء/ ۷۳.

فصل دوم: احکام

درس : بیست و سوم (بخش اول)

عنوان: زکات

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنا و مفهوم زکات و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند معنا و مفهوم زکات را برای والدین خود توضیح دهند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و سوم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا معنای زکات را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه

۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: بر چه کسانی زکات واجب است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیست و سوم (بخش دوم)

عنوان: زکات

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان شرائط وجوب زکات و موارد تعلق آن را بدانند.

۲. شاگردان این شرائط و موارد را بیان کرده بتوانند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و سوم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤالات آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱. آیا می‌دانید که زکات به چه چیزهایی تعلق می‌گیرد؟ ۲. به‌نظر شما آیا دین اسلام به مسائل اقتصادی هم توجه کرده است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است،	۱۳ دقیقه

	بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. زکات به چه چیزهایی تعلق می‌گیرد؟ ۲. چه زمانی زکات اموال واجب می‌شود؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و چهارم (بخش اول)

عنوان: موارد مصرف زکات

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان موارد مصرف زکات را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند این موارد را برای والدین خود توضیح دهند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و چهارم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید زکات به چه کسی پرداخت می‌شود؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: موارد مصرف زکات کدام‌ها اند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و چهارم (بخش دوم)

عنوان: موارد مصرف زکات

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای مسکین، فقیر و ابن سبیل را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند والدین خود را برای دادن زکات به این‌ها کمک کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و چهارم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا فرق مسکین و فقیر را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. مسکین چه کسی است؟ ۲. ابن سبیل به چه معنا است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و چهارم

عنوان: خمس

معلومات تکمیلی

(درس ۲۵ و ٢٦)

خُمس یکی از ده فرع دینی ماست. قرآن مجید در بیان فریضهٔ خمس، ایمان را با خمس و جهاد پیوند داده است. خداوند متعال در سورهٔ الأنفال آیه ٤١، خمس و جهاد را از حقایق ایمان و نشانهٔ صداقت آن می‌داند.

ممکن است کسی بگوید که خمس فر یضه‌ای است که گویا در صدر اسلام نبوده و دیرهنگام وضع شده و ائمهٔ معصومین (ع) در زمان متأخر آن را واجب نمودند؛ زیرا ائمه دیدند که دیگران قدرت را بدست گرفته و از اموال زکات در جهت تحکیم سلطهٔ خود سوء استفاده کردند، و از این رو ائمه (ع) با یک دستور ولایی خمس را واجب قرار دادند.

پاسخ این اشکال چنین است:

خمس فریضه‌ای است که در قرآن بیان شده است و شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) ۹ بار این فریضه را به اجرا درآورده اند. اما آن‌چه معلوم است این است که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) تنها خمس غنایم جنگی را دریافت نمودند نه دیگر مصادیق و موارد خمس را. دلیل این کار شاید این بوده باشد که معادن، گنج و غواصی (اشیای به دست آمده از راه فرو رفتن در آب دریاها) و سود تجارت که همگی از موارد فریضهٔ خمس است، در آن زمان رایج نبوده است؛ یا این‌که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) ضرورتی برای گرفتن آن‌ها نمی‌دیدند؛ چون موضوع خمس به شخص ایشان برمی‌گشت، پس شاید آن را موقتاً به تأخیر انداخته باشند. امیرالمومنین علی (علیه السلام) نیز به همین دلیل به اجرا در نیاورند، اما دیگر ائمه معصومین (علیهم السلام) پس از ایشان، شاید به دلیل شرایط سیاسی سخت و دشوار حاکم بر زمان خود، یعنی حکومت امویین نیز نمی‌توانستند خمس را دریافت کنند؛ زیرا جلب و جمع اموال از وظایف سلطان بوده و هر کس با او در این زمینه رقابت می‌کرد، به‌عنوان فرد متمرد از قانون و مخالف حاکمیت شناخته می‌شد و اتهام جمع‌آوری اموال، مانند اتهام جمع‌آوری سلاح، توطئه علیه رژیم محسوب می‌شد و می‌گفتند: فلانی چون اموال و سلاح جمع می‌کند، پس برای شورش و خروج بر سلطان آمادگی می‌گیرد.

ولی پس از برقراری آزادی نسبی در عصر عباسیان، شرایط موجود به ائمه (علیهم السلام) این امکان را می‌داد تا به‌طور شِبه‌سری و مخفیانه، خمس را از مسلمین دریافت کنند.[۵۲]

[۵۲]. **احکام عبادات- احکام خمس- آیت الله محمد تقی مدرسی.**

فصل دوم: احکام

درس : بیست و پنجم (بخش اول)

عنوان: خمس

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنا و مفهوم خمس و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند معنا و مفهوم خمس را برای والدین خود توضیح دهند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و پنجم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختۀ سیاه و تباشیر یا تختۀ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید خُمس چیست؟	شاگردان در اندازۀ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه

۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: خمس به چه چیزهایی تعلق می‌گیرد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیست و پنجم (بخش دوم)

عنوان: خمس

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان آیه خمس (انفال/٤١) را حفظ کنند.

۲. شاگردان مواردی را که خمس به آن‌ها تعلق می‌گیرد بدانند.

۲. شاگردان بتوانند این موارد را برای والدین خود بیان کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و پنجم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤالات آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱. آیا می‌دانید خمس به چه چیزهایی تعلق می‌گیرد؟ ۲. به‌نظر شما آیا خمس در قرآن مطرح شده است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش	یکی از شاگردان درس را،	۱۳ دقیقه

	از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. خمس به «مال حلال مخلوط به حرام» با چه شرطی تعلق می‌گیرد؟ ۲. دلیل خمس در قرآن کدام است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و ششم (بخش اول)

عنوان: موارد مصرف خمس

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان بخش‌های خمس را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند معنا و مفهوم «سهم امام (ع)» و «سهم سادات» را برای والدین خود توضیح دهند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و ششم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که خُمس در چه مواردی مصرف می‌شود؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: آیا ما می‌توانیم سهم امام (ع) را بدون اجازه مجتهد به فقرا بدهیم و یا در موارد دیگری مصرف کنیم؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل دوم: احکام

درس : بیست و ششم (بخش دوم)

عنوان: موارد مصرف خمس

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان موارد مصرف خمس را بدانند.

۲. شاگردان با والدین خود در زمینه رساندن خُمس به موارد مناسب همکاری کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و ششم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما اگر کسی بدون اجازه مجتهد خمس مالش را بپردازد، درست است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

	انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	را به صورت سه نفری انجام می‌دهند.	
۵	سؤال دوم و سوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. کسی‌که خمس اموالش را به شهر دیگری ببرد و در بین راه تلف شود، آیا تلف‌کننده ضامن است؟ ۲. آیا مستحق می‌تواند خمس را بگیرد و به صاحب مال ببخشد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و هفتم

عنوان: حج

معلومات تکمیلی

مقدمه

حج، عملی عبادی در اسلام، به معنای زیارت خانه کعبه و انجام دادن اعمال عبادی مخصوص آن است. حج افزون بر بُعد عبادی دارای ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نیز هست و از مهم‌ترین شعائر اسلام به شمار می‌رود.

رفتن به سفر حج، بر هر مسلمان فقط یک بار واجب است. عقل، بلوغ و استطاعت، شروط وجوب حج‌اند.

حج واجب بر سه گونه است: قِران، اِفراد و تَمَتُّع که در سه ماه شوال، ذی قعده و ذی حجه انجام می‌شود.

از زمانی که فرد مکلف احرام می‌بندد، برخی از کارها بر او حرام و انجام دادن مناسک بر او واجب می‌شود.

مناسک حج عبارت‌اند از احرام، وقوف در عرفات، وقوف در مشعر، رفتن به سرزمین منا، رمی جمرات، سعی بین صفا و مروه، طواف نساء و نماز طواف نساء، طواف زیارت، نماز طواف و قربانی.

مراسم حج بزرگترین اجتماع مسلمانان است. گروه‌هایی از همه فرقه‌های اسلامی در ایام حج در مکه گرد هم می‌آیند.

معنای لغوی و اصطلاحی

معنای واژه عربی حَجّ یا حِجّ، «دلیل و برهان آوردن» و «قصد انجام دادن کاری مهم» ذکر شده است.[۵۳] مراد از حج در متون و منابع اسلامی، رفتن به بیت‌اللّه‌الحرام به‌منظور به جا آوردن اعمال و عباداتی ویژه در زمانی خاص است. اصطلاح فقهی حج بر مجموعه اعمالی دلالت دارد که در مکان‌هایی خاص در مکه انجام می‌شوند.[۵۴] به مجموع کارهای عبادی آیین حج، مَناسِک حج می‌گویند.[۵۵] کلمه مناسک (جمع مَنْسَک) به معنای مکان یا زمان عبادت، عبادت کردن و محل ذبح است و منظور از آن همه کارهایی است که حج‌گزار در مکه انجام می‌دهد.[۵۶]

در قرآن و حدیث

در قرآن آیات متعددی درباره حج آمده و حج، تکلیفِ اشخاص مستطیع[۵۷] و از شعائر بزرگ و شایسته تعظیم[۵۸] به‌شمار رفته است.

حج در روایات، برتر از روزه و جهاد، بلکه هر عبادتی جز نماز شمرده شده است.[۵۹] در مناسک حج اسرار و فواید بی‌شماری نهفته است. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: «حج‌گزار مهمان خدا است؛ اگر بخواهد به او عطا می‌کند و اگر بخواهد اجابتش می‌نماید و اگر حاجی شفاعت کسی را نزد او نماید می‌پذیرد و اگر از خواستن ساکت شود، خود آغاز به عطا می‌کند.[۶۰] در روایتی دیگر از آن حضرت آمده است: «آن گاه که حاجیان در مِنا استقرار می‌یابند، منادی از جانب خدا ندا می‌دهد: اگر خواستار خشنودی من هستید، من راضی شدم».[۶۱]

حکمت تشریع

احادیث متعددی به حکمت تشریع حج پرداخته‌اند .امام علی (علیه السلام) در موارد گوناگون، شماری از این حکمت‌ها را یاد کرده است، از جمله تواضع مسلمانان در برابر عظمت و عزت خداوند، رهایی از تکبر، آزمایشی بزرگ برای تحمل سختی‌ها، نزدیکی مسلمانان به یکدیگر، فراهم شدن اسباب تقرب به خداوند و رحمت الهی.[۶۲]

---

[۵۳]. جوهری؛ ابن‌منظور؛ زبیدی، ذیل «حجج».

[۵۴]. رجوع کنید به: ابن‌ادریس حلّی، ج۱، ص۵۰۶؛ محقق حلّی، ۱۴۰۹، ج۱، ص۱۶۳؛ محقق کرکی، ۱۴۰۹۱۴۱۲، ج۲، ص۱۴۹۱۵۰.

[۵۵]. رجوع کنید به: ابوالصلاح حلبی، ص۱۹۵، ۱۹۸، ۲۱۷؛ طوسی، المبسوط، ج۱، ص۳۰۹؛ عینی، ج۹، ص۱۲۱.

[۵۶]. جوهری؛ ابن‌منظور؛ طریحی، ذیل «نسک»

[۵۷]. آل‌عمران: ۹۷.

[۵۸]. حج: ۳۲.

[۵۹]. الکافی (کلینی)، ج۴، ص۲۵۳ ۲۵۴.

[۶۰]. الکافی (کلینی)، ج۴، ص۲۵۵.

[۶۱]. الکافی (کلینی)، ج۴، ص۲۶۲.

[۶۲]. رجوع کنید به: نهج‌البلاغة، خطبه ۱، ۱۱۰، ۱۹۲، حکمت ۲۵۲.

درس : بیست و هفتم (بخش اول)

عنوان: حج

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان مفهوم و اهمیت حج را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند آن را به‌صورت درست تمثیل و در صورت امکان اجراء کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس بیست و هفتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما حج چیست و به چه معنا می‌باشد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

		را انجام می‌دهند.	
۵	سؤالات اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: ۱. حج به چه معنا است؟ ۲. حج در تمام عمر بر یک انسان مسلمان چند بار واجب است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس : بیست و هفتم (بخش دوم)

عنوان: حج

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان اقسام حج را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند بین حج تمتع، قِران و إفراد فرق بگذارند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت دوم درس بیست و هفتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد دو سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱. آیا اقسام حج را می‌دانید؟ ۲. آیا می‌دانید استطاعت چیست؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	ادامهٔ درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی	۱۳ دقیقه

	انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	را به صورت سه نفری انجام می‌دهند.	
۵	سؤال سوم و چهارم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. حج تمتع بر چه کسانی واجب است؟ ۲. استطاعت به چه معنا است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم

آداب و اخلاق

اصول اخلاقی اسلام

(حکمت، عفت و شجاعت)

****

خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ

گذشت پیشه کن، و به [کار] پسندیده فرمان ده، و از نادانان رُخ برتاب.

(اعراف/ ۱۹۹)

آداب و اخلاق

- علم در اسلام
- حِلم و بردباری
- عفو و گذشت
- همت بلند
- برابری در اسلام
- ملاک برتری (ارزش) در اسلام
- حقوق مردم (حق الناس)
- امانت‌داری
- نظافت و پاکی
- ترحم بر حیوانات
- ضررهای مواد مخدر

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: بیست و هشتم

عنوان: علم در اسلام

معلومات تکمیلی

نظر اسلام درباره علم چیست و علمی که اسلام بدان توصیه می کند، کدام است؟

دو طبقه از طبقات مردم کوشش کرده‌اند که دین و علم را مخالف یک‌دیگر جلوه دهند؛ یکی طبقه متظاهر به دین، ولی جاهل که نان دینداری مردم را می‌خورند و از جهالت مردم استفاده می‌کنند. این دسته، برای این‌که مردم را در جهل نگه دارند و ضمناً به نام دین، پرده روی عیب خودشان بکشند و با سلاح دین، دانشمندان را بکوبند و از صحنهٔ رقابت خارج کنند، مردم را از برخی از علوم به‌عنوان آن‌که با دین منافی است، می‌ترسانند؛ یکی هم طبقه تحصیل کرده و دانش‌آموخته، ولی پشت‌پازده به تعهدات انسانی و اخلاقی، که این طبقه نیز همین‌که خواسته‌اند عذری برای کارهای نادرست خود بتراشند، به علم تکیه کرده، آن را مانع نزدیک شدن به دین دانسته اند.

طبقه سومی هم همیشه بوده است که از هر دو موهبت بهره‌مند بوده‌اند و هیچ‌گونه تنافی و تناقضی احساس نمی‌کرده‌اند. این طبقه، سعی کرده‌اند که تیرگی‌ها و غبارهایی را که از طرف آن دو طبقه، بین این دو ناموس مقدس برخاسته، فرو بنشانند. اما خوب است که نظر اسلام را جدا از نظر مسلمان‌نماها یا عالم‌نماها و با مراجعه به قرآن و سنت اصیل به دست آوریم.

توصیه به علم در اسلام

در این که در اسلام راجع به علم تأکید و توصیه شده و شاید نسبت به هیچ موضوعی، این قدر توصیه و تأکید نشده، بحثی نیست.

گذشته از آیات قرآن کریم، مؤکدترین و صریح‌ترین توصیه‌های رسول خدا، درباره علم است. این جمله از مسلمات همه مسلمان‌هاست که رسول خدا فرمود: «تعلم و دانشجویی، بر هر مسلمانی فرض و واجب است» و اختصاص به طبقه و جنس خاص ندارد. هر کس مسلمان است، باید دنبال علم برود.

همچنین پیامبر فرمود: «علم را پی‌جویی کنید؛ گرچه مستلزم این باشد که تا چین سفر کنید»؛ یعنی علم، مکان معینی ندارد و در هر نقطه جهان که علم هست، بروید و بدست آورید و نیز فرمود: «سخن علمی و حکیمانه و متقن، گم‌شده مؤمن است؛ هرجا آن را بیابید، آن را مال خودش می‌داند و برمی‌دارد»؛ یعنی اهمیت نمی‌دهد که طرف کیست؛ مسلمان است یا کافر؛ همان‌طور که آدمی که مال خود را گم کرده، در دست هر کس ببیند، معطل نمی‌شود و برمی‌دارد، مؤمن نیز علم را مال خود می‌داند و در دست هر کس ببیند، آن را می گیرد.

کدام علم؟

منظور اسلام از علم، چه علمی است؟ ممکن است کسی بگوید مقصود از همهٔ این تأکیدها و توصیه‌ها، علم خود دین است؛ یعنی همه به این منظور گفته شده که مردم به خود دین عالم شوند. اگر نظر اسلام از علم، علم دین باشد، در حقیقت، به خودش توصیه کرده و درباره علم به معنای اطلاع بر حقایق کائنات و شناختن امور عالم، چیزی نگفته و اشکال به حال اول باقی می‌ماند؛ زیرا هر مسلکی، هر اندازه هم ضدعلم باشد و با آگاهی و اطلاع و بالارفتن سطح فکر و معلومات مردم مخالف باشد، با آشنایی با خودش مخالف نیست؛ بلکه خواهد گفت با من آشنا باشید و با غیر من آشنا نباشید. پس اگر منظور اسلام از علم، خصوص علم دینی باشد، باید گفت موافقت اسلام با علم، صفر است و نظر اسلام درباره علم، منفی است.

برای کسی که درست با اسلام و منطق اسلام آشنا باشد، جای این احتمال نیست که بگوید نظر اسلام درباره علم منحصرا علوم دینی است. این احتمال، فقط از ناحیه طرز عمل مسلمین در قرن های اخیر - که تدریجاً دایره معلومات را کوچک‌تر کردند و معلومات خود را محدود کردند – پیدا شده و الا آن‌جا که می‌فرماید حکمت گم‌شده مؤمن است، پس آن را به چنگ آورید، گرچه بخواهید از دست مشرکان بگیرید، معنی ندارد که خصوص علوم دینی مقصود باشد. مشرک را با علوم دین چه‌کار؟ در جمله «اُطْلُبوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّین»، چین به عنوان دورترین نقطه و یا به اعتبار این‌که در آن ایام یکی از مراکز علم و صنعت جهان بود، یاد شده و قدر مسلم این است که چین نه در آن زمان و نه در زمان های دیگر، مرکز علوم دینی نبوده است.

گذشته از همه این‌ها، در متن سخنرانی رسول اکرم (صلی اللّه علیه و آله)، تقیید و تحدید و تفسیر شده که مقصود چه علمی است؛ اما نه تحت عنوان این که فلان علم باشد یا فلان علم؛ بلکه تحت عنوان «علم نافع»، علمی که دانستن آن، فایده برساند و ندانستن آن، ضرر برساند. هر علمی که متضمن فایده باشد، آن علم از نظر اسلام، خوب و مورد توصیه و تشویق است.

پس باید دید که اسلام، چه چیز را فایده و چه چیز را ضرر می‌داند. هر علمی که به منظوری از منظورهای فردی یا اجتماعی اسلام کمک کند و ندانستن آن، سبب زمین خوردن آن منظور گردد، آن علم را اسلام توصیه می‌کند و هر علمی که در منظورهای اسلامی تأثیر ندارد، اسلام درباره آن علم، نظر خاصی ندارد، و هر علم که تأثیر سوء دارد، اسلام با آن مخالف است.

علم، وسیله است یا هدف؟

توجه به یک نکته، اشکال را به خوبی حل می کند و کاملاً می توانیم بفهمیم که منظور اسلام، چیست. اولاً باید دید که علم از نظر اسلام، هدف است یا وسیله. بدون شک، بعضی از علوم هدف است؛ مثل معارف ربوبی و خداشناسی و آن چه از شئون خداشناسی شمرده می‌شود؛ مثل معارف مربوط به خودشناسی و معاد. از این‌ها که بگذریم، سایر علوم، وسیله‌اند؛ نه هدف؛ یعنی هر علمی از آن جهت

لازم و مفید است که مقدمه و وسیله انجام یک عمل و یک وظیفه است. همه علوم دینی - به استثنای معارف الهی - از قبیل علم اخلاق و فقه و حدیث، همین طورند؛ یعنی همه وسیله‌اند نه هدف؛ تا چه رسد به مقدمات ادبی و منطق معمولی که در مدارس دینی خوانده می‌شوند.

وقتی که این اصل را دانستیم، نوبت به اصل دیگر و مطلب دیگر می رسد و آن این که اسلام چگونه دینی است و چه هدف‌هایی دارد و چگونه جامعه‌ای می‌خواهد؟ منظورهای اسلامی، چه اندازه وسعت دارند؟ آیا اسلام تنها به چهار تا مسائل عبادی و اخلاقی قناعت کرده یا دامنه و دستورهای این دین، گسترش یافته است در همه شئون حیاتی بشر و در همه شئون حیاتی و اجتماعی و اقتصادی و سیاسی بشر، نظر دارد و در همه آن‌ها منظور و هدف‌هایی دارد که باید تأمین گردد؟ آیا اسلام می‌خواهد که جامعه مسلمان مستقل باشد یا اهمیت نمی‌دهد که زیردست و محکوم باشد؟ بدیهی است که اسلام جامعه‌ای مستقل، آزاد، عزیز، سربلند و مستغنی می‌خواهد.

با این نگاه، تمامی علوم را نه تنها سازگار با اسلام، که می‌توان «علوم اسلامی و دینی» دانست و دانش‌آموزی را جزء عبادات قلم‌داد کرد.[۶۳]

---

[۶۳]. بیست گفتار، ص ۱۷۹-۱۸۶ (با تصرف)

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: بیست و هشتم

عنوان: علم در اسلام

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان نگاه دین مقدس اسلام را نسبت به علم بدانند.

۲. شاگردان بتوانند همین نگاه را در زندگی خود داشته باشند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس روی تخته می‌نویسد و بعد یک سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما می‌دانید، علم در اسلام چه جایگاهی دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان نیمه نخست درس را با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را انجام می‌دهند.	۱۳ دقیقه

زمان	فعالیت شاگردان	فعالیت معلم	شماره
۱۲ دقیقه	به سؤالات با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را می‌پرسد: چه وقت، ملایک و فرشته‌ها در پیشگاه انسان سجده کردند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	۵
۳ دقیقه	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	٦

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: بیست و نهم

عنوان: حلم و برد و باری

معلومات تکمیلی

مقدمه

هدف تمامی ادیان و پیامبران الهی و ائمه معصومین علیهم السلام تربیت آدمی و دعوت به فضائل اخلاقی می‌باشد. در دین اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین خدا، مکارم اخلاق، و خوی‌های پسندیده از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند.

یکی از برترین سجایای اخلاقی که در سیره اخلاقی معصومین (علیهم السلام) به چشم می‌خورد، حلم و بردباری ایشان است. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و ائمه معصومین (علیهم السلام) از این نظر سرآمد بشریت بودند. آن بزرگواران در رفتار خود با مردم، نرم‌خو، ملایم و گشاده‌رو بودند. در برابر تندی‌ها و ناملایمات روزگار و بی‌نزاکتی مردم اعم از دشمنان عنود ودوستان جاهل تحمّل داشتند.

مفهوم وتعریف حلم

حلم که به بردباری و شکیبایی ترجمه می‌شود، به معنای خودداری نفس و طبیعت از هیجان و برآشفتگی و خشم آمده است[٦٤]؛ لذا امیرمؤمنان علی (علیه السلام) حقیقت حلم را چنین بیان می‌کنند: إنما الحلم کظم الغیظ و ملک النفس[٦٥]؛ بردباری فروبردن خشم و صاحب بودن نفس است.

البته با توجه به تعریف فوق می‌توان گفت که در ترجمه حلم به بردباری کمی مسامحه صورت می‌گیرد؛ زیرا حلم به معنای تحمل بار دیگران از روی تظلم و مجبوریت نیست، بلکه به معنای خویشتن‌داری پرصلابت و نرمش قهرمانانه است که پایهٔ استوار برای حفظ اخلاق و ارزش‌های اسلامی است.

حلم در آینه قرآن و گفتار معصومین (علیهم السلام)

لفظ حلم بالخصوص در قرآن ذکر نشده، ولی واژه حلیم مشتق از حلم، پانزده بار در قرآن بیان شده است که در یازده مورد از اوصاف خداوندی برشمرده شده[٦٦]، در دو مورد، از اوصاف ابراهیم (علیه السلام)، در یک مورد از وصف اسماعیل (علیه السلام) و در مورد دیگر در وصف حضرت شعیب (علیه السلام) ذکر شده است.[٦٧] اما در روایات با لفظ‌های مختلف و به صورت زیاد ذکر شده است.

---

[٦٤]. المفردات في غريب القرآن، ص ٢٥٣.
[٦٥]. غرر الحكم.
[٦٦]. مانند آیه ٢٢٥ و ٢٣٥ و ٢٦٣ سوره بقره، و ١٥٥ سوره آل عمران، و...
[٦٧]. به تفاسیر مراجعه شود.

همراهی حلم با علم

نکته مهم دیگر، تلازم و همراهی دو صفت حلم و علم از همدیگر است، حتّی می‌توان این همراهی را در صفات خداوند متعال در آیات قرآن کریم مشاهده کرد مثل: «وَاللّه ُ عَلِیمٌ حَلِیمٌ»[68] و خداوند دانا و بردبار است». حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز فرمود: هیچ دو صفتی نمی تواند چنین رابطه و تلازمی داشته باشد که بردباری و دانش دارد.[69]

در بیانات امیرالمؤمنین رابطه و تلازم این دو صفت طرفینی ترسیم شده است؛ علم ریشه و اساس حلم وبردباری و حلم مایهٔ زینت و آراستگی علم نگریسته شده است.[70]

علم با حلم خال روی بود — علم بی‌حلم خاک کوی بود

بردباری خزینه‌ی خردست — هر که را حلم نیست دیو و ددست

آثار و ثمرات حلم

در روایات معصومین (علیهم السلام) آثار و ثمرات زیادی برای این خصلت الهی بیان شده که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. آراسته شدن به خوبی‌ها.

۲. هم‌نشین شدن با نیکان.

۳. ارجمند شدن و عزیز گشتن.

ستون خرد بردباری بود — سبک‌سر همیشه به‌خواری بود

٤. گذشت، عفو و بخشش.

با تو گویم که چیست غایت حلم — هرکه زهرت دهد شکر بخشش

کم مباش از درخت سایه فکن — هرکه سنگت زند ثمربخشش

هرکه بخراشدت جگر به‌جفا — همچو کان کریم زر بخشش

از صدف یاد گیر نکتهٔ حلم — آن‌که برد سرت گهر بخشش.

۵. افزایش دوستان و یاران.

تیغ حلم از تیغ آهن تیزتر — بل ز صد لشکر ظفرانگیزتر

[68]. النساء/ ١٢.

[69]. وسائل الشیعة؛ ج ١٥، ص ٢٦٨.

[70]. غرر الحکم، ص ٤٤.

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: بیست و نهم

عنوان: حلم و برد و باری

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای «حلم» و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان در زندگی، حلیم و بردبار شوند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و شعر زیبایی را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤالات آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: ۱. آیا شما می‌دانید بُردباری چیست؟ ۲. آیا شما با کسانی که هم سلیقهٔ شما نیستند قطع رابطه می‌کنید؟	شاگردان با معلم برای نوشتن عنوان درس و شعر همکاری نموده و بعد در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند.	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی	۱۳ دقیقه

	سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان نظارت می‌کند.	دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. بردباری چیست؟ ۲. چرا از همهٔ آدم‌هایی که هم‌سلیقهٔ ما نیستند، نمی‌توانیم دوری کنیم؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی ام

عنوان: عفو و گذشت

معلومات تکمیلی

مقدمه

یکی از صفات ارزش‌مند که در زندگی فردی و اجتماعی انسان، نقش مهمی ایفا می‌کند، عفو است. با عفو، زندگی رنگ صفا و صمیمیت به خود می‌گیرد، اما با انتقام‌جویی و کینه‌توزی، نفرت و دشمنی حاکم می‌شود.

عفو، یک روش بزرگوارانه است که از بلند نظری، سعه صدر، بردباری و متانت اخلاقی فرد حکایت می‌کند.

با توجه به جای‌گاه رفیع این صفت نیکو در بین مردم، شایسته است که فرزندان عزیز ما آن را بهتر و دقیق‌تر بشناسند و روان خود را با آن بیارایند.

معنای واژگانی عفو و پیشینه آن

عفو در لغت، به معنای ترک چیزی[۷۱] یا صرف‌نظرکردن از چیزی است که اقتضای نظر و توجه دارد.[۷۲]

عفو و گذشت، پیشینه‌ای کهن دارد و از زمانی آغاز می‌شود که آدم ابوالبشر دچار اشتباه شد و از میوه ممنوعه خورد. پی‌آمد این رفتار آدم، هبوط از بهشت و پاگذاشتن به زمین بود. البته آدم بخشیده شد و مشمول رحمت خداوند گردید. مدت زیادی از این حادثه نگذشته بود که قابیل، برادرش هابیل را به قتل رساند و قلب آدم ابوالبشر را رنجور ساخت، اما او نیز بخشیده شد.

یکی از زیباترین جلوه‌های گذشت، برخورد حضرت یوسف (علیه السلام) با برادرانش است. فرزندان یعقوب، بی رحمانه ترین جفاها را به یعقوب و یوسف روا داشتند تا آن جا که یوسف نوجوان را با حیله از پدر جدا نمودند و به چاه انداختند. ولی همین یوسف (علیه السلام) وقتی بر مسند رهبری مصر نشست و برادران خطاکارش عذرخواهی کردند، بی‌درنگ آنان را بخشید. زیبایی بخشش یوسف (علیه السلام) در این است که برادران خود را در زمان قدرت‌مندی و توانایی بر انجام انتقام، می‌بخشد و این، صفت کریمان است.

اهمیت عفو و بخشش

مسئله فضیلت عفو و نکوهش انتقام، در ادیان آسمانی به ویژه در قرآن مجید و روایات اسلامی، بازتاب وسیعی دارد که حاکی از اهمیت آن است.

قرآن مجید می‌فرماید: «گذشت پیشه کن، و به [کار] پسندیده فرمان ده، و از نادانان رُخ برتاب.»[۷۳]

---

[۷۱]. احمد بن فارس، معجم مقابیس اللغة، ج ۱، ص ۱۳۱.
[۷۲]. حسین مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۸، ص ۱۸۱.
[۷۳]. اعراف/ ۱۹۹.

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «عفو و گذشت، زینت فضایل اخلاقی است.»[۷۴]

مراتب عفو و گذشت

از قرآن استفاده می‌شود که برای عفو سه مرحله است: عفو، صفح و غفران؛ آن‌جا که می‌فرماید: «و ان تعفوا و تصفحوا و تغفروا فان الله غفور رحیم؛[۷۵] اگر عفو کنید و صرف‌نظر نمایید و گنه‌کار را ببخشید، خدا شما را می بخشد.»

مرحله نخست، عفو و ترک انتقام و هرگونه عکس العمل است.

مرحله دوم، صفح به معنای روی‌گرداندن و نادیده‌گرفتن و به‌فراموشی‌سپردن است. امام رضا (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق می‌فرماید: «منظور، عفو کردن بدون سرزنش است.»[۷۶]

مرحله سوم، غفران به معنای پوشانیدن آثار خطا و گناه است که مردم همه آن را به فراموشی بسپارند.[۷۷] این مرحله عالی‌ترین درجهٔ عفو است که اولیای الهی به آن دست یافته اند. البته مراحل بالاتری نیز وجود دارد.

زمینه‌های عفو

عفو کردن، گونه‌های مختلفی دارد:

۱. گاهی شخصی، ناگزیر از عفو کردن است؛ زیرا قدرت بر انتقام ندارد و نمی‌تواند قصاص کند.

۲. گاهی قدرت بر قصاص و یا انتقام هست، ولی چون موجب زحمت و درگیری می‌شود، راحت‌طلبی مانع انتقام می‌گردد.

۳. گاهی شخص قدرت بر انتقام دارد و راحت‌طلب هم نیست، اما با انگیزه خداخواهی و برای کسب خشنودی خدا، دست از انتقام برمی‌دارد و گذشت می‌کند. این قسم، ارزش دینی دارد.

قلمرو عفو

هر چند عفو و اغماض، ارزش اخلاقی دارد، اما ارزش آن کلیت ندارد و در مواردی حتی ضد ارزش است. مهم‌ترین موارد استثنا عبارت‌اند از:

۱. عدم تأثیر عفو

گاهی شرایط روحی، روانی و تربیتی شخص خطاکار به گونه‌ای است که اگر از گناهش بگذرند و بدی او را نادیده بگیرند جری‌تر و جسورتر خواهد شد و تجاوزش را ادامه خواهد داد. در این‌گونه موارد، حفظ نظم عمومی و پیش گیری از تکرار جرم ایجاب می‌کند از عفو صرف نظر شود و مجازات به‌صورت عادلانه انجام شود.

۲. عفو در مسائل عمومی

هر چند عفو در مسائل شخصی پسندیده است اما در مسائل عمومی و حقوقی الهی و تعزیرات شرعی، روا

---

[۷۴]. غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۱۴۰.

[۷۵]. تغابن/ ۱۴.

[۷۶]. تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۲۸.

[۷۷]. آیة الله مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۴۲۱.

نیست، بلکه مذموم و نکوهیده است. سنت و روش پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) این بود که متجاوز به حقوق الهی را مجازات می‌کرد و حدّ خدا را بر او جاری می‌ساخت و واسطه‌گری هیچ کس را نمی‌پذیرفت.

آثار فردی و اجتماعی عفو و گذشت

عفو و گذشت، آثار مثبت بسیاری دارد و در رشد کمال انسانی، سلامت جسمی و روانی و بهبود روابط اجتماعی و نزدیکی به خدا، مؤثر است. در این جا به مهم ترین اثرات آن اشاره می‌کنیم:

۱. پاداش اخروی
۲. عزت و آبرو
۳. صفای باطن
٤. سلامت جسمی
۵. سلامت روانی
٦. اصلاح روابط اجتماعی
۷. جلب رحمت الهی
۸. عفو الهی

راه تحصیل عفو و دوری از کینه

انسان به‌طور طبیعی انتقام‌جو و قدرت‌طلب است. هرگاه کسی به انسان ستمی روا می‌دارد، حس انتقام‌جویی، او را به مقابله و انتقام وامی‌دارد، اما چگونه می‌توان خطای دیگران را نادیده گرفت؟

با شیوه‌ها و نکته‌های زیر، انسان می‌تواند عفو کند و گذشت داشته باشد:

۱. صبر
۲. توجه به پاداش الهی
۳. توجه به زیان های فردی و اجتماعی کینه و انتقام.

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی ام

عنوان: عفو و گذشت

وقت: **یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)**

اهداف

۱. شاگردان معنای «عفو» و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان در زندگی، باگذشت شوند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس سیّم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید عفو و گذشت در اسلام چه جایگاهی دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: عفو در چه زمانی بافضیلت‌تر است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

درس: سی و یکم

عنوان: همت بلند

معلومات تکمیلی

مقدمه

بدون تردید همت بلند یکی از نشانه‌های روح بزرگ آدمی است. در کان (معدن) ارجمندی و بزرگی، گوهری به پاکی و تابناکی همّت یافت نمی‌شود. انسان، شرافت و بزرگی خود را زمانی نشان می‌دهد که از شغل نکوهیده و پیشهٔ پست عار داشته باشد و در خدمت متاع دنیا، شخصیت و انسانیت خود را فرونگذارد و به مال مادی، آن‌را نفروشد. انسان بلندهمت، هر گونه سختی و فشار را تحمل می‌کند، اما گوهر انسانیت خود را نگه می‌دارد.

ذرّه را تا نبود همّت عالـــی در دل　　طالب چشمه خـــــورشید درخشان نشود
گوهر پاک بباید که شود قابل فیض　　ورنه هر سنگ و گِلی، لؤلؤ و مرجان نشود

برنامه‌های اسلامی، انسان‌ها را تشویق می‌کند که روح بلند داشته و خود را محدود به امور پست نکنند و تمام همت خود را صرف دنیا و بازی این جهانی نکنند.

همّت بلند دار که مـــردان روزگار　　از همّت بلند به جایی رسیده اند
همّت بلند دار که پیش خدا و خلق　　باهمّتان مـــراتب عالی گزیده اند

نشانه‌های بلندهمتی

نشانه‌های بلندهمتی را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

۱. ایمان

ایمان یک انسان گواه همت بلند اوست. چنان‌چه از امام علی (علیه السلام) نقل شده است: بلندهمّتی از ایمان است.[۷۸]

۲. بخشش و انفاق

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «بذل و بخشش آدمی، نشانه بلندهمتی اوست.»[۷۹]

۳. اعمال زیبا

شخصی که دارای همت بلند است، در امور خود تمام دقت را به کار می‌برد وسعی برآن دارد که کار را به بهترین شکل به پایان برساند. علی (ع) می‌فرماید: «کردار زیبا خبر از بلندی همت می‌دهد.»[۸۰]

٤. فرمانبری از خدا

---

[۷۸]. صابری یزدی ، علی رضا / انصاری محلاتی، محمد رضا؛ الحکم الزاهرة با ترجمه انصاری، قم، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، دوم، ۱۳۷۵ شص ٤٥۸.

[۷۹]. غررالحکم، ص ۳۸۳.

[۸۰]. خوانساري، جمال الدین؛ شرح آقا جمال الدین خوانساري بر غرر الحکم، دانشگاه تهران، ۱۳٦٦ ش ، ج۱، ص ۳٦٥.

امام علی (ع) می‌فرماید: فرمانبری از خداوند همت زیرکان است. نافرمانی از خدا همت پلیدان است.[81]

۵. طمع نداشتن

طمع نداشتن به آن‌چه در نزد مردم است، (نشان) بلندهمتی است.[82]

موارد بکارگیری همت

انسان مؤمن باید بلندهمت باشد و همت خود را در مسیرهای ذیل قرار دهد:

۱. آخرت

امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرماید: همت و تلاش خود را صرف آخرتت کن[83] و همگی همّت و سعی خود را از برای رهائی از جایگاه بدبختی و عقاب و رستگاری از محلّ بلا و عذاب بگردان؛ زیرا هر که دنیا عزم او باشد بدبختی و غم او در روز قیامت طولانی شود و اگر عزم و قصد او آنچه نزد خدای سبحان است نباشد، به آرزوهای خود نمی‌رسد.[84]

۲. آن‌چه به کار تو می‌آید

علی (علیه السلام) می‌فرمایند: همت خود را صرف چیزهایی کن که به آن نیاز داری و آن‌چه را به کار تو نمی‌آید پیگیری مکن.[85]

آری، انسان باید در تمام شئون زندگی، بلندهمت باشد و این بلندهمتی را در همه جنبه‌های زندگی خود به‌کار گیرد؛ بدین‌صورت که در تمام زمینه‌ها از جمله کسب علم، انجام عبادات، تأمین معاش و امور دیگری چون صله‌رحم، خوش‌اخلاقی در برابر مردم، دوری از هرگونه گناه، پرداختن به کار خیر و هر امری که شایسته یک انسان مومن است؛ همت عالی را سرلوحه کار خود قرار دهد.

آثار بلندهمتی

دست‌یابی به آرمان‌های بلند نیاز به همت بلند دارد؛ زیرا همت‌های بلند است که می‌تواند موانع را بردارد و آدمی را در مسیر خود، به اوج برساند و آثار نیکو نصیب انسان نماید که از جملهٔ آن آثار عبارتند از:

۱. خشنودی خداوند متعال

۲. تلاش برای اطاعت الهی

۳. ارزش‌مندی

٤. بزرگی

۵. بُردباری

---

[81]. غررالحکم، ص۱۸۱و۱۸۵.
[82]. همان، ص۳۹۸.
[83]. همان، ص۳۵۹.
[84]. همان، ص ٤۱۰ و ٤٤٦.
[85]. تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ص ٤۷۷.

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و یکم

عنوان: همت بلند

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای «همت بلند» و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند «همت بلند» داشته باشند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس سی و یکم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا شما مفهوم «همّت بلند» را می‌دانید؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند. شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. همت بلند به چه معنا است؟ ۲. تفتازانی به فرزند خود چه گفت؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و دوم

عنوان: برابری در اسلام

معلومات تکمیلی

(برای درس‌های ۳۲ و ۳۳)

مقدمه

هیچ دینی به اندازه دین اسلام روی برابری و برادری انسان‌ها تأکید نکرده است. از اولین روزهای که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به پیامبری مبعوث شد، تا آخرین روزهای زندگی‌اش همیشه روی برابری و برادری تأکید می‌کرد.

وقتی‌که در جامعه عربستان زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم)، شخصی مورد آزار و اذیت قبایل قرار می‌گرفت، وقتی‌که پیامبر گرامی می‌دید، شخصی به جرم رنگ و نژاد و پوست و قرار گرفتن در موقعیت پائین اجتماعی شکنجه می‌شود، سخت می آزرد و به شدت ناراحت می‌شد.

اصلاً دعوت پیامبر بزرگ اسلام، با وحدت آغاز شد و زیربنای جامعهٔ اسلامی با وحدت و وحدت‌پرستی نهاده شد. همیشه پیامبر اکرم فریاد می‌زد که در عبادت و پرستش، جز خدای یکتا را پرستش نکنید، و در برخوردهای اجتماعی، هیچ انسانی بر انسان دیگر برتری ندارد؛ چرا که پدر همه انسان‌ها آدم است و آدم (علیه السلام) از خاک آفریده شده است؛ یعنی ریشه و اساس ما یکی است؛ بنابراین هیچ کسی را بر دیگری برتری و امتیازی نیست.

معنای برابری در اسلام

برابری را که اسلام مدعی آن است، برابری فزیکی افراد نیست که به عنوان نمونه بگوید، زن و مرد از نظر فزیکی برابر است و یا تمام انسان‌ها از نظر فزیکی برابراند؛ چه این‌که چنین ادعایی به‌طور قطع باطل است. برابری مورد ادعای اسلام مربوط مسائل اکتسابی نیز نیست؛ زیرا عالم (کسی‌که علم کسب کرده است) با جاهل برابر نیست. همین‌طور اسلام نمی‌گوید: که سیاهی عین سفیدی و سفیدی عین سیاهی است.

ادعای اسلام در مسئلهٔ برابری، برابری در کرامت انسانی است؛ یعنی یک مرد سفیدپوست به همان اندازه از کرامت انسانی برخوردار است که یک زن سیاه‌پوست. مرد سفیدپوست مسلمان حق ندارد خود را برتر و بهتر از آن زن سیاه‌پوست مسلمان بداند.

به‌صورت عینی نیز «بلال حبشی» با «سلمان فارسی» با «مقداد» و... برابر است و همگی دارای کرامت انسانی.

معیار فضیلت و ملاک برتری

قانون برابری، از بزرگ‌ترین و عمیق‌ترین قوانین و تعالیم قرآن است که اسلام با تشریع این ماده قانون، در میان مسلمانان اتحاد، یگانگی، برابری و برادری برقرار می‌سازد و همه آنان را در صف واحد قرار می‌دهد و هرگونه امتیازات و اختلافات نژادی و طبقاتی را در میان‌شان لغو می‌سازد و تمام برتری‌ها و فزون طلبی‌ها را از ریشه بر می‌کند و تنها در این میان تقوا را ملاک فضیلت و برتری قرار می‌دهد، آن جا که می‌گوید: گرامی‌ترین شما در نزد خداوند با تقواترین شماست.[٨٦] رسول خدا نیز می‌فرماید: «خداوند بزرگ، کسانی را که در دوران جاهلیت خوار و ذلیل بودند، در سایه اسلام، عزت بخشید و به وسیله اسلام، نخوت و تکبر دوران جاهلیت و تفاخر به اقوام و عشیره و مباهات به پدران و نیاکان و هرگونه اختلافات طبقاتی و نژادی را از بین برد، تمام مردم جهان از سپید و سیاه و از عرب و عجم همه و همه فرزندان آدمند و خداوند آدم را از خاک آفریده است و در روز رستاخیز محبوب‌ترین مردم در پیشگاه خدا پرهیزگارترین آن‌ها خواهد بود.[٨٧]

در قرآن کریم و روایات اسلامی، در کنار تقوا و در همراهی با تقوا، علم، ادب، وفای به عهد و... نیز به‌عنوان ارزش و معیار برتری مطرح شده است.

دو نکتهٔ مهمی را که باید معلم گرامی توجه داشته باشد این است که: ۱. ارزش‌مندی تمامی ارزش‌های غیر تقوا از نظر اسلام، در همراهی با تقوا است. علم بدون تقوا، انسان را ارزش‌مند نمی‌کند و... ۲. آن‌چه در نزد خدا مهم است، ارزش‌هایی است که هر کس آن‌ها را، هدف اعمال خود می‌شمارد و آن چیزی است غیر از رنگ، شیوه تکلم، اندازه جسم، ثروت و فقر.

برابری در عمل معصومین (علیهم السلام)

پیامبر بزرگوار اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) نه تنها در بیان، که در عمل نیز چنین بود. وقتی در مجلس همراه اصحاب می‌نشست، طوری می‌نشست که فهمیده نمی‌شد، کدام بالای مجلس است و کدام پائین مجلس. در تاریخ آمده است که روزی شخصی برای انجام کاری خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) رسید. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با اصحابش طوری نشسته بود که آن شخص نفهمید کدام‌یک پیامبر اکرم است؛ لذا سوال نمود: پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) کجاست؟ من به او کاری دارم. اصحاب، پیامبر را که در مجلس نشسته بود به او نشان دادند؛ او تعجب کرد، که پیامبری با آن عظمت معنوی، در حلقهٔ یاران نشسته است و شبیه آنان است.

---

[٨٦]. حجرات/ ۱۳.

[٨٧]. فروع کافی، ج ۲، باب ۲۱.

حضرت علی (علیه السلام) که تربیت یافتهٔ مکتب پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بود، وقتی برادرش عقیل می‌آید و از او درخواست مقدار پول از بیت المال می‌کند، با نشان‌دادن آهن گداخته شده‌ای به او می‌فهماند که شما با دیگران در بیت المال مساوی هستید و هیچ‌گونه امتیازی نسبت به دیگران ندارید.

سعدی نیز حدیثی از پیامبر گرامی را در قالب شعر گنجانده و می‌گوید:

بنـــــی آدم اعضای یک دیگرند — که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی به درد آورد روزگار — دیگر عضوها را نماند قـــرار

تو کز محنت دیگـــران بی‌غمی — نشاید که نامت نهند آدمـــی

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و دوم

عنوان: برابری در اسلام

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان معنای دقیق برابری و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان خود را از نظر وجودی با دیگران برابر احساس کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما آیا انسان‌ها برابر آفریده شده‌اند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند. شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. علت بسیاری از ظلم‌ها در تاریخ چه بوده است؟ ۲. فرعون چرا مردم را به بردگی کشاند؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و سوم

عنوان: ملاک بر تری

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان «کمال» و «ملاک برتری» را از نظر اسلام بدانند.

۲. شاگردان بتوانند خود، صاحب کمال شوند و ملاک برتری را داشته باشند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که ملاک برتری (ارزش) از دیدگاه اسلام چیست؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: تقوا به چه معنا است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و چهارم

عنوان: حقوق مردم

معلومات تکمیلی

مقدمه

(حق مردم) حق الناس در منابع و متون اسلامی، چه در قرآن و چه در روایات معصومین (علیهم السّلام) و کتب فقهی جایگاه خاصی دارد. اقامه قسط و عدل و برقراری عدالت اجتماعی و ادای «حقوق الناس» یکی از عمده‌ترین اهداف بعثت پیامبران است.

«لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلَنا بِالْبَيِّناتِ وَ أَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْكِتابَ وَ الْمِيزانَ لِيَقُومَ النّاسُ بِالْقِسْطِ»[۸۸]؛ ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب آسمانی و میزان شناسایی حق از باطل نازل کردم تا مردم قیام به عدالت کنند (و احقاق حقوق و بسط عدل و داد به‌طور خود جوش از درون جامعه بشری آشکار شود).
این نشان می‌دهد که احترام به حقوق دیگران و ادای آن یکی از اساسی‌ترین اهداف ادیان آسمانی است.

احترام به حقوق دیگران از دیدگاه قرآن و روایات

قرآن کریم در آیات بسیاری مؤمنان را چه در باب مسائل اقتصادی و چه در باب حقوق اجتماعی و... دعوت به احترام به حقوق مردم نموده است. در اینجا تنها به یک نمونه از این آیات اشاره می‌نماییم. «یا أيّها الّذین آمنوا لا تَأْكُلُوا أَمْوالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْباطِلِ»؛[۸۹] ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید اموال یکدیگر را از راه‌های نامشروع و باطل نخورید»؛ یعنی، هرگونه تصرف در مال دیگری که بدون حق و بدون مجوز منطقی و عقلانی بوده باشد ممنوع شناخته شده است.

بنابراین، هرگونه تجاوز، تقلب، غش، معاملات ربوی، رشوه، خرید و فروش اجناسی که فایده منطقی و عقلانی در آن‌ها نباشد، خرید و فروش وسایل فساد و گناه، در تحت این قانون کلی قرار دارند. در کتب روایی نیز توجه فراوانی به حق الناس شده است. به طوری که اگر تمام روایات مربوطه جمع بندی شود، چندین جلد کتاب خواهد شد. امّا در اینجا به یک نمونه از روایات اشاره می‌شود. حضرت علی (علیه السّلام) می‌فرماید: «اَمّا الظّلم الّذی لا یُترکُ، فَظلمُ العباد بَعضُهُم بعضاً؛ امّا ظلمی که بخشوده نمی‌شود ظلمی است که بعضی از بندگان خدا بر بعض دیگر می‌کنند».[۹۰]

---

[۸۸]. الحدید/ ۲۵.
[۸۹]. النساء/ ۲۹.
[۹۰]. نهج البلاغه، خطبه ۱۷۵.

حدود و موارد حق الناس

باید گفت بر اساس آیات و روایات اسلامی، مردم دارای سه نوع حق و احترام می‌باشند.

۱. **احترام به مال مردم**

در دیدگاه اسلامی، مال و دارایی مردم محترم است و مصونیت دارد و اتلاف و تجاوز در آن مجاز نیست. بنابراین، اگر کسی از راه ربا، رشوه، فریب‌کاری، سرقت و بالاخره هرگونه تصرف نامشروع، مالی را از کسی خورده باشد، باید به تحصیل رضایت صاحب مال و یا بازپس‌دادن آن مال اقدام نماید.

۲. **احترام به جان مردم**

جان مسلمان از نظر اسلام حرمت خاصی دارد، بنابراین هیچ کس نمی‌تواند به جان مسلمان، لطمه‌ای از قبیل ضرب و جر ح وارد آورد یا با دادن غذای فاسد و مسموم و یا اعتیاد به مواد مخدر و یا هر چیز دیگری، سلامتی کسی را به خطر اندازد. بنابراین احترام به جان و بدن و سلامتی افراد، تا آن حدّ مورد اهمیت و مؤاخذه است که حتی خداوند هم از آن صرف نظر نمی‌کند!

علاوه بر احترام و حرمت جسم و بدن دیگران، انسان نمی‌تواند با ترساندن و اندوه‌گین ساختن، آزردن و خلاصه هر گونه ضربه به اعصاب و روان دیگران، موجبات ناراحتی آنان را فراهم نماید، در غیر این صورت باید همه ضربه‌ها و خسارت‌های وارده را جبران نماید. و اگر چنین نکند، در دنیا و آخرت کیفر کردار ناروای خویش را خواهد دید.

۳. **حفظ آبروی دیگران و احترام به آن**

عرض و آبروی افراد هم، دارای حرمت و مصونیت فوق العاده‌ای است و از موارد حق الناس به شمار می‌آید. بنابراین انسان نمی‌تواند به وسیله غیبت، تهمت، افشاگری و هرگونه رفتار دیگری، به آبرو و حیثیت دیگری ضربه و آسیبی وارد نماید، زیرا در غیر این صورت مرتکب ظلم بزرگی در حق او شده که باید به جبران آن بپردازد.

نتیجه گیری

حاصل آن‌که حق الناس از نظر اسلام دارای گسترهٔ وسیعی می‌باشد که همهٔ مسلمان‌ها موظف‌اند آن‌را رعایت کنند.

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و چهارم

عنوان: حقوق مردم

وقت: **یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)**

اهداف

۱. شاگردان معنای «حق الناس» و اهمیت آن را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند حقوق مردم را رعایت کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که مردم چه حقوقی بر یکدیگر دارند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: فرق حقوق مردم با حقوق بشر چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و پنجم

عنوان: امانت داری

معلومات تکمیلی

مقدمه

یکی از خصایل اخلاقی انسان که دارای ارزش و اهمیت زیاد است، امانت و امانت‌داری است. امانت در فرهنگ لغت، دارای معانی مختلفی است؛ پاس‌داری، حفاظت، امنیت، امان، مواظبت، مراقبت، رازداری، نگه‌داری، آسایش و آرامش روح و جان از جمله معانی امانت است و مفاهیمی چون: خیانت، دزدی و چپاول، بی‌وفایی، ایجاد وحشت، نیرنگ، جاسوسی، نفاق، بهتان، کتمان حقیقت و بی‌مبالاتی در نگه‌داری اسرار، ضد آن می‌باشد.

امانت از دیدگاه اسلام

امانت در نظر اسلام، از ارزش و جایگاه والایی برخوردار است، به‌طوری که نمونه‌های فراوانی از سفارش‌ها و توجهات الهی قرآن و احادیث و روایات ائمه معصومین (علیهم السلام) به چشم می‌خورد.

خداوند متعال که خود بهترین و بزرگ‌ترین امین و نگهبان است، از هر گونه دغل‌بازی و خیانت پاک و مبرا می‌باشد. در این جا به نمونه‌هایی از آیات قرآنی و روایات معصومین (علیهم السلام) که درباره امانت وارد شده است، اشاره می‌کنیم.

خداوند در قرآن می‌فرماید: «فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ أَمانَتَهُ وَ لْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ...»[۹۱] و اگر کسی از شما دیگری را امین دانست، آن‌کس که امین دانسته شده امانت را باز دهد و باید از خدا بترسد.

امام علی (علیه السلام) درباره امانت‌داری می‌فرماید: «الامانه والوفاء صدق الافعال والکذب والافتراء خیانه الاقوال.»[۹۲] امانت‌داری و وفاداری، راستی افعال (اعمال) است و دروغ و بهتان، خیانت اقوال (گفته ها).

انواع امانت در اسلام

در فرهنگ اسلام امانت به دو چیز اطلاق می‌شود:

الف) تکالیف بندگی

ب) مال سپرده شده

تکالیف بندگی:

---

[۹۱]. بقره/ ۲۸۳.

[۹۲]. غرر الحکم، حدیث ۲۳۳۵.

این نوع امانت، نمونه‌های گوناگونی دارد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱. اعـضا و نیروهای وجود انسان: تمام اعضا و جوارح، توانایی‌ها، اسـتعدادها و نیروهای وجودی انسان نعمت‌هایی هستند که به‌صـورت امانت در اختیار انسان قرار گرفته‌اند تا در راه رضای خدا و اطـاعـت کردن از او به کار گیرد و از بندگی شیطان دست بردارد.

زبان آمد از بهر شکر و سپاس — به غیبت نگردانش ای حق شناس

۲. عـلـم دیـن و دانـش به احکام الهی: دانش، امانتی است در دست دانـشـمـندان و علما که باید از آن به نحو احسن و نیکو استفاده کـنـنـد و در جـهت رشد و نمو آن در راه خیر و صلاح جامعه و رضای پـروردگـار کـوشـا بـاشـند، تا به خوبی از عهده این امانت الهی برآیند.

علم بال است مرغ جانت را — بر سپهر، او بَرَد روانت را

دل شود گر به علـم بیننده — راه جوید به آفـــریننده[۹۳]

۳. راز مـردم؛ ٤. اسـلام؛ ٥. فـریـضـه‌هـای الـهی؛ و ٦. پست‌ها و مقام‌ها.

ب) مال سپرده شده:

مـنـظـور از مال سپرده شده، اموال و دارایی‌ها و اشیایی اسـت کـه بـه انسان امانت داده می‌شوند و او باید از این امانت‌هـا به نحو درست نگه‌داری کند. به چند نمونه از انواع امانت از نوع مال سپرده شده اشاره می‌شود.

۱. نـامـه‌هـا و پـیـغـام‌ها؛ ۲. اجناس و کالاها؛ ۳. بیت‌المال مردم و....

آثار فردی امانت‌داری

هـمان‌طور که هر کاری آثار و هدفی دارد، امانت‌داری نیز آثار و فـوایـد فردی و اجتماعی بی‌شماری دارد که به چند مورد از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. خـشـنودی خداوند؛ ۲. جلب اعتماد و اطمینان مردم؛ ۳. وسعت روزی: روزی مـردی فـقـیـر از اهل مکه بعد از طواف خانه خدا به هنگام بـازگـشت در بین راه کیسه‌ای زر می‌یابد، آن را به خانه می‌برد و مـاجـرا را برای زنش بازگو می‌کند. زن به او امر می‌کند که کـیـسـه را سـرجایش بازگردانَد. مرد (در حین بازگرداندن کیسه زر) مـی‌شـنـود که فردی فریاد می‌زند آیا کسی کیسه زر را یافته یا نـه؟ او فورا خود را به فرد رسانده و کیسه را به او می‌دهد. آن فـرد مـی‌گـویـد: کـیسه از آن خودت با من به خانه بیا و بعد در خـانـه نـه کـیسه زر دیگر به او می‌دهد. مرد فقیر می‌گوید: مرا مـسخره می‌کنی. آن مرد می‌گوید: نه به خدا قسم تو را مسخره نمی کـنـم؛ فـردی از اهـل عراق این‌ها را به من داده و گفته... اگر فـردی کـیـسـه را به نزد تو آورد، او امین است. و شخص امین، هم خـودش از ایـن مال می‌خورد و هم به دیگران می‌دهد و

[۹۳]. اوحدی مراغه‌ای، مثنوی جام جم.

صدقه ما هم به تبع صدقه او مورد قبول خداوند واقع خواهد شد.

جـوان آن ده هزار اشرفی را برداشت و به خانه رفت و به خاطر صفت امانت‌داری از ثروت‌مندان روزگار شد.[۹۴]

آثار اجتماعی امانت‌داری

علاوه بر آثار فردی، امانت‌داری دارای آثار اجتماعی فراوانی است که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. جـلـب اعـتماد اقشار جامعه؛ ۲. احـسـاس مسئولیت عمومی؛ ۳. حـفـظ اسرار و اطلاعات کشور و...

نتیجه بحث

امـانت فقط در یک نوع خلاصه نمی‌شود، بلکه در همه امور زندگی و در هـمه موارد به کار می رود و از آن جـایـی کـه امـانت در اسلام، دارای ارزش و اهمیت زیاد است، دارای آثار مفید و سودمندی نیز می‌باشد و در جانب دیگر خـیـانـت در امانت، یکی از بدترین خیانت‌ها از نظر اسلام است؛ چـرا کـه هـر چـیزی حتی بدن و مال نزد انسان امانت هستند و اگر فـردی بخواهد به این امور خیانت کند، نه تنها حق خداوندی را به جا نیاورده؛ بلکه مال دیگران را نیز چپاول کرده است.

[۹۴].برگرفته از کتاب «رهنمودهایی پیرامون صداقت».

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و پنجم

عنوان: امانت داری

وقت: **یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)**

اهداف

۱. شاگردان اهمیت امانت‌داری را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند «امانت‌دار» باشند.

مدت تدریس: ٤۵ دقیقه (ساعت اول درس سی و پنجم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و یک شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما امانت‌داری چه اندازه مهم است؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند. شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
٥	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: پیامبر گرامی اسلام لحظه‌ای قبل از وفات، چه دستوری به امام علی (علیه السلام) داد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم

درس سی و ششم

نظافت و پاکی

(ساعت اول)

معلومات تکمیلی

بچه‌ها بهداشت مــی‌دانید چیست؟ دوستی نیکوتر از بهداشت نیست
پاکی و بهداشت با هـــــم یاورند دوست و همسایهٔ یکــــدیگرند
دائما این‌جا و آن‌جا مـــــی‌روند هر کجا رفتند شادی مــــی‌برند
روزها در خانه‌هــــا در مــــی‌زنند هر کجا لازم بوَد سر مــــی‌زنند
می‌شوند پیروز بر آلـــــــودگی زندگی را می‌کنند شاد و قشنــگ
پاکی و بهداشت می‌دانید چیست؟ دشمن ناپاکـــــی و آلودگیست
عاقل و فهمیده مـــــــی‌داند خدا دوست دارد بچه پاکیـــــــزه را

رسول اکرم (ص) در بیان اهمیت نظافت و پاکی تن و رابطهٔ آن با بعد معنوی انسان فرمود: «نظافت از ایمان است، یعنی مؤمن پاک و نظیف است؛ کسی‌که نظافت را رعایت نکند ایمان کاملی ندارد»[۹۵].

امام کاظم (علیه السلام) در باب رعایت بهداشت و پاکی بدن فرموده: «ده چیز سنت است: ۱. مسواک دندان. ۲. شستن دهان. ۳. استنشاق بینی. ٤. شانه زدن سر. ٥. ختنه کردن. ٦. ناخن گرفتن. ۷. شستشوی بدن. و...»[٩٦]

پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) خود پیام‌آور پاکی و نظافت بود. در هنگام ملاقات با او، اولین ویژگی‌ای که چشم و دل هر بیننده را نوازش می‌داد، آراستگی، پاکی و زیبایی ظاهر آن حضرت (ص) بود. اگرچه هدف اصلی بعثت انبیاء الهی هدایت معنوی و روحانی بشر است، ولی از آن جایی که معنویت انسان با زندگی طبیعی او در هم آمیخته است، هرگز ایشان از رعایت و فرمان دادن به زیبائی، نظافت و پاکی غفلت نورزیده‌اند.

مسلمان واقعی نیز مثل پیامبر گرامی اسلام، نظافت و پاکی را در زندگی خود یک اصل می‌داند و به پاکی ظاهری و باطنی سخت پایبند است.

---

[۹۵]. بحار، ٥٩، ٢٩١.
[٩٦]. بحار، ٧٣، ٦٧.

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و ششم

عنوان: نظافت و پاکی

وقت: **یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)**

اهداف

۱. شاگردان اهمیت نظافت و پاکی را بدانند.

۲. شاگردان بتوانند نظیف و پاک باشند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس سی و ششم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با همکاری یکی از شاگردان، عنوان درس و شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: به‌نظر شما نظافت چه اهمیتی دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند. شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: فوائد پاکی و نظافت چیست؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

معلومات تکمیلی

یکی در بیابان سگـــــی تشنه یافت ... برون از رمق در حیـــــاتش نیـافت

کُله دلو کـــــرد آن پسندیده کیش ... چو حبل اندر آن بست دستار خویش

به خدمت میان بست و بازو گشاد ... سگ ناتـــوان را دمـــــی آب داد

خبر داد پیغمبر از حال مرد ... که داور گناهان او عفو کـــــــرد

انسان به عنوان اشرف مخلوقات در تمام ادیان آسمانی، از کرامت خاصی برخوردار است و حقوق و تکالیف زیادی دارد. سالهاست که جوامع مختلف به تدوین قوانینی از جنبه‌های مختلف حقوق انسانی پرداخته و هر روز مطلبی جدید به آن افزوده‌اند؛ حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق کارگران و...

امروزه توجه جوامع به این مسأله جلب شده است که فقط انسانها از حقوق مختلف برخوردار نیستند، بلکه تمام آنچه روی زمین وجود دارد مانند کوه‌ها، دریاها، حیوانات و گیاهان نیز دارای حقوقی می‌باشند. انسان تمام مخلوقات را زیر سیطره خود دارد و از آن‌ها به نفع خود بهره‌برداری می‌کند. اما آنچه در منابع اولیه اسلامی آمده است، بسی مایه شگفتی است که اسلام هزار و چهار صد سال پیش با لطافت و دقت به این مسأله پرداخته در حالی که انجمن‌های حمایت از حیوانات سراسر دنیا چند سالی بیش نیست که به این مسأله توجه کرده‌اند. در این‌جا فقط به چند مورد از حقوق حیوانات در فرمایشات معصومین (علیهم السلام) اشاره می‌شود:

۱. از آن حضرت حکایت شده: «چهارپایان بر صاحبانشان شش حق دارند: ۱ـ چون به منزل رسید پیش از هر کار علوفهٔ او را بدهد؛ ۲ـ و چون بر آبی می‌گذرد، آب را بر او عرضه کند و آزادش بگذارد؛ ۳ـ بر صورتش کتک نزند که به تسبیح و ستایش خدای خویش مشغول است؛ ٤ـ و جز در راه خدا بر پشت حیوان درنگ نکند؛ ۵ـ و بیش از توانایی‌اش بر او بار ننهد؛ ٦ـ و بیش از اندازه [توانایی‌اش] با او راهپیمایی نکند.»

۲. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است: «پیامبر (صلی الله علیه و آله) نهی فرمودند از این‌که در صورت چهارپایان داغ نهاده شود و یا این‌که به صورت آنها زده شود؛ زیرا آن‌ها حمد و تسبیح پروردگار را به‌جا می‌آورند.»

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و هفتم

عنوان: ترحم بر حیوانات

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان اهمیت ترحم بر حیوانات را از نظر اسلام بدانند.

۲. شاگردان بر حیوانات ترحم داشته باشند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه (ساعت اول درس سی و هفتم).

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و شعر را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید که حیوانات مثل انسان‌ها قابل ترحم‌اند؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند. شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) برای کسی‌که در مسافرت حیوانی به همراه خود دارد، چه سفارش کرده است؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	کارخانگی را برای شاگردان می‌خواند و از آنان می‌خواهد که در خانه نوشته و در جلسهٔ بعدی با خود بیاورند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و هشتم

عنوان: ضرر های مواد مخدر

معلومات تکمیلی

۱. عبدالحمید روحانی

بسوزد جهان از مواد مخدر — که دردی گران از مواد مخدر
هزاران نفررا در اسارت گرفته — چو بی‌خانمان از مواد مخدر
پدر مظهر غیرت امروز بینی — قدش چون کمان از مواد مخدر
شده اشک مادر ز فقر و ز سختی — چو جوی روان از مواد مخدر
همه دود شد فرش و کاشانه‌ی او — هزاران فغان از مواد مخدر
جوانی که خود پهلوان بود و سالم — چو برگ ریزان از مواد مخدر
سر سفره شد غذا نان خالی — و آهی نهان از مواد مخدر
مواد مخدر چه آورد تحفه — تنی بی‌توان از مواد مخدر
بیا تا بجنگیم با اعتیادی — که شد زهر جان از مواد مخدر
بیاییم با عزم ملی نماییم — جهادی عیان با مواد مخدر

۲. معصومه شجاعی کرمانی

آتش زده است سیگار بر همه وجودم — در آتش تباهی سوزاند تار و پودم
شیطان شد و لبم را ضحاک‌وار بوسید — بر گردن حیاتم دودش چو مار پیچید
پوشانده این سیه‌کار از غایت پلیدی — قلب سیاه خود را در جامهٔ سپیدی
در دست اوست گویی افسار اختیارم — زان رو اراده‌ای هم از خویشتن ندارم
بودم گل محبت بر شاخسار امید — از باغ زندگانی دست هوس مرا چید
از دود شد دریغا آیینهٔ دلم تار — نفرین بر هر چه افیون لعنت بر هر چه سیگار
در عالم است آری، ام الفساد[۹۷] سیگار — زیرا پل تباهی است بر اعتیاد سیگار
تر دامن است اما سوزانده خشک و تر را — له کن به زیر پا این بی‌رحم حیله‌گر را

---

[۹۷]. مادر فساد و بدبختی

فصل سوم : آداب و اخلاق

درس: سی و هشتم

عنوان: ضرر های مواد مخدر

وقت: یک ساعت درسی (۴۵ دقیقه)

اهداف

۱. شاگردان ضررهای فردی و اجتماعی مواد مخدر را بدانند.

۲. شاگردان با خواندن این درس، از مواد مخدر دوری کنند.

مدت تدریس: ٤٥ دقیقه.

روش‌های تدریس: روش سؤال و جواب و روش نمایش.

مواد کمک درسی: کتاب تعلیم و تربیه صنف ششم، تختهٔ سیاه و تباشیر یا تختهٔ سفید با مارکر.

مراحل تدریس

شماره	فعالیت‌های معلم	فعالیت‌های شاگردان	زمان
۱	سلام و احوال‌پرسی می‌کند؛ صنف را تنظیم می‌نماید؛ حاضری می‌گیرد. کارخانگی نصف دیگر از شاگردان را می‌بیند و درس قبل را به‌صورت مختصر ارزیابی می‌کند.	به‌صورت دقیق به سخنان معلم گوش می‌دهند و بر اساس خواست او عمل می‌نمایند.	۵ دقیقه
۲	با هم‌کاری یکی از شاگردان، عنوان درس و شعر اول را روی تخته می‌نویسد و بعد سؤال آغازین کتاب درسی را برای انگیزه‌دهی به شاگردان طرح می‌نماید: آیا می‌دانید مواد مخدر چه ضررهایی دارد؟	شاگردان در اندازهٔ فهم و توان خود جواب سوالات را می‌دهند. شعر را با صدای بلند می‌خوانند.	۵ دقیقه
۳	نیمه نخست درس را می‌خواند و توضیح می‌دهد. معلومات اضافی مورد نیاز را ارائه می‌کند.	سخنان معلم را می‌شنوند. با دقت به درس گوش می‌دهند.	۱۲ دقیقه
٤	از یکی از شاگردان می‌خواهد که همان بخش از درس را که خوانده شده است، با دقت بخواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند طرح کنند. سپس از ایشان می‌خواهد که فعالیت درسی را انجام دهند و خود ایشان بر فعالیت آنان	یکی از شاگردان درس را، همان‌گونه که معلم خواسته است، می‌خواند. اگر مشکل یا سؤالی دارند، طرح می‌کنند. فعالیت درسی را به صورت سه نفری	۱۳ دقیقه

	نظارت می‌کند.	انجام می‌دهند.	
۵	سؤال اول و دوم موجود در بخش ارزیابی را طرح می‌کند: ۱. مواد مخدر چه تأثیری بر عقل انسان می‌گذارد؟ ۲. مواد مخدر چه ضرری برای سلامتی انسان دارد؟ در صورت نیاز، به شاگردان کمک می‌کند.	به سؤال با دقت گوش داده و جواب می‌دهند و در صورت نیاز از معلم کمک می‌گیرند.	۱۲ دقیقه
٦	در بارهٔ امتحان و نحوهٔ امتحان صحبت می‌کند.	شاگردان به سخنان معلم گوش می‌دهند.	۳ دقیقه